

Bu proje Avrupa Birliği tarafından finanse edilmektedir.

Türkiye’de Katılımcı Demokrasinin Güçlendirilmesi:
Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi Projesi Faz II

Yaşlılık ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

Haritalama ve İzleme Çalışması

Geniş Özet

Gülçin Con Wright

Türkiye’de Katılımcı Demokrasinin Güçlendirilmesi:

Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi Projesi Faz II

Yaşlılık ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

Haritalama ve İzleme Çalışması

Geniş Özet

Dr. Gülçin Con Wright

CEİD YAYINLARI

Yaşlılık ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Çalışması Geniş Özet

Kaynak gösterilmek kaydıyla yararlanılabilir.

Yıldızevler Mah. 721. Sokak, No:4/9 Çankaya, 06690
Ankara, Türkiye
Tel: 0 312 440 04 84

www.ceid.org.tr
www.ceidizler.ceid.org.tr

Aralık 2022

Kapak/İç Tasarım: Hasan Kürşat Akcan

Bu yayın Avrupa Birliği’nin maddi desteği ile hazırlanmıştır. İçerik tamamıyla Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği’nin sorumluluğu altındadır. Avrupa Birliği’nin görüşlerini yansıtmak zorunda değildir.

DR. GÜLÇİN CON WRIGHT: 2007 yılında Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü’nü bitirmiştir. 2010-2013 yılları arasında ODTÜ Sosyoloji Bölümü’nde yüksek lisansını yapmış ve bölüm asistanı olarak çalışmıştır. 2013 yılında kazandığı Fulbright Doktora bursuyla gittiği ABD’nin Purdue Üniversitesi’nde sosyoloji ve gerontoloji çifte doktora programını 2018 yılında tamamlamıştır. Türkiye’ye döndükten sonra ODTÜ, Bilkent ve TED üniversitelerinde yarı zamanlı dersler vermiş ve 2020 yılında TED Üniversitesi Sosyoloji Bölümü’nde Dr. öğretim üyesi olarak çalışmaya başlamıştır. 65+ Yaşlı Hakları Derneği, Sosyoloji Derneği ve Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Derneği (TOCİKAD) üyesidir.

Teşekkür

Değerli öneri ve katkılarından dolayı Prof. Dr. Ayça Kurtoğlu, Prof. Dr. Funda Şenol Cantek ve Dr. Hilal Arslan’a teşekkür ederim. Ayrıca raporun hazırlanması sürecindeki önemli destekleri için Dr. Burcu Özdemir Ocaklı, G. Ezgi Akgüloğlu ve Özlem Kılıç’a da teşekkürü bir borç bilirim.

İçindekiler

Teşekkür.....	4
Kısaltmalar Tablosu.....	6
Tablolar Listesi.....	8
I. Giriş	9
A. Amaç	9
B. Yaşlı Haklarının Gelişimi	10
C. Raporun Akış Planı	14
II. Normlar ve Standartlar	15
A. Yaşlı Hakları ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Talebinin Uluslararası İnsan Hakları Belgelerine Girişinin Tarihçesi	15
B. Normlar.....	22
1. Normların Belirlenmesi	22
C. Standart, Ölçütler ve İyi Uygulamalar	29
1. Standartların Belirlenmesi	29
2. İyi Uygulamalar	37
III. Türkiye’de Mevcut Durum Analizi: Normatif Politik Yapı	39
A. Türkiye’de Yaşlılık Alanında Hakların Gelişimi	39
B. İlgili Politikaların Haritalaması: Politika Belgelerinin İnsan Hakları Belgeleriyle Uyumunun Tespiti (Yapısal İzleme).....	40
C. Sivil Toplum Örgütlerinin ve Diğer Kamusal Aktörlerin Kapasitelerinin Haritalaması (Yapısal İzleme).....	42
IV. Göstergeler ve Veri Kaynakları	45
A. Uluslararası Endeksler ve Yaşlılık Alanına İlişkin Göstergelerin Haritalanması	45
B. Türkiye’de Verisi Toplanmakta Olan ve/veya Kullanılan Yaşlılık ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ile İlgili Göstergeler.....	49
C. Türkiye’de Mevcut Durum.....	52
D. Türkiye’de Verisi Toplanması Önerilen Yaşlılık ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ile İlgili Göstergeler	56
V. Kavramlar ve Teknik Terimler Listesi	61
Kaynakça	63

Kısaltmalar Tablosu

65+ YHD	65+ Yaşlı Hakları Derneği
AB	Avrupa Birliği
AÇSHB	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
AGYA	Araçsal Günlük Yaşam Aktiviteleri
AK	Avrupa Konseyi
ASHB	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
ASPB	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
BB	Büyükşehir Belediyesi
BİT	Bilgi ve İletişim Teknolojileri
BM	Birleşmiş Milletler
BM-AEK	Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomi Komisyonu
BKH	Binyıl Kalkınma Hedefleri
CEİD	Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği
DESA	UN Department of Economic and Social Affairs
DEF	Dünya Ekonomi Forumu
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DSÖ	Dünya Sağlık Örgütü
EYHGM	Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü
ENGKAD	Engelli Kadın Derneği
GYA	Günlük Yaşam Aktiviteleri
İGE	İnsani Gelişim Endeksi
İHEB	İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi
İŞKUR	Türkiye İş Kurumu
LGBTİ	Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Transseksüel, İnterseksüel
KDK	Kamu Denetçiliği Kurumu
KEFEK	Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu
KEİG	Kadın Emegi ve İstihdamı Girişimi
KİH-YÇ	Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği
KSGM	Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
OWN	Older Women’s Network
ÖZİDA	Özürümler İdaresi Başkanlığı
SB	Sağlık Bakanlığı
SGK	Sosyal Güvenlik Kurumu
SHÇEK	Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu
SKA	Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları
STK	Sivil Toplum Kuruluşları
TAYA	Türkiye Aile Yapısı Araştırması
TCE	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği
TCK	Türk Ceza Kanunu

TİHEK	Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu
TNSA	Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması
TOHAD	Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği
TÜED	Türkiye Emekliler Derneği
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜRYAK	Yaşlılık Konseyi Derneği
UNECE	United Nations Economic Commission of Europe
UYSAF	Uluslararası Yaşlıya Saygı Federasyonu
YADES	Yaşlı Destek Programı
YAGEP	Yaşlılar için Gündüz ve Evde Bakım Programı
YASAM	Ankara Üniversitesi Yaşlılık Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi

Tablolar Listesi

Tablo 1: Yaşlılık alanına ilişkin göstergelerin yer aldığı uluslararası endeksler	45
Tablo 2: Yaşlılığa ilişkin mevcut göstergeler	49
Tablo 3: Yaşlılığa ilişkin önerilen erişilebilecek göstergeler	56
Tablo 4: Yaşlılığa ilişkin önerilen araştırma gerektiren göstergeler	58

I. Giriş

A. Amaç

Bu raporda yaşlılık alanında toplumsal cinsiyet eşitliğinin mevcut durumunun ortaya koyulması amaçlanmaktadır. Aynı zamanda, insan hakları enstrümanlarındaki yaşlı haklarını ilgilendirecek norm ve standartların sunulması da bu raporun amaçları arasındadır. Bu amaçların üzerinden hedeflenen, Türkiye’de yaşlı haklarına dair ortak bir anlayışın geliştirilmesi, var olan uygulamaların haklara uygun olarak izlenmesi, hak kazanımlarının korunması ve böylece geriye gidiş eğilimlerinin önlenmesidir. Ayrıca, toplumsal cinsiyet temelli çalışan sivil toplum örgütlerinin yaşlı hakları konusunda savunuculuklarının güçlendirilmesi, benzer bir şekilde yaşlılık alanında çalışan sivil toplum örgütlerinin toplumsal cinsiyet eşitliği duyarlılığının güçlendirilmesi ve yaşlılık alanında toplumsal cinsiyete duyarlı hak temelli izlemenin kolaylaştırılması da bu raporun hedefleri arasına girmektedir.

Yaşlı haklarına dair uluslararası bir sözleşme bulunmamaktadır. Devletlerin yaşlı haklarını hayata geçirme ve toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama yükümlülükleri daha dolaylı bir şekilde gerçekleşmektedir. Bu anlamda, devletlerin yaşlı haklarına yönelik en önemli yükümlülüğünün teşvik etmek olması beklenmektedir. Nitekim son 20 yıl içerisinde yaşanan bazı önemli gelişmeler, dünya çapında yaşlı haklarına dair yeni uluslararası araçların oluşturulmasını teşvik etmeye yönelik çabalara işaret etmektedir. Dünya Sağlık Örgütü’nün (DSÖ) 1999 yılını Uluslararası Yaşlılar Yılı olarak ilan etmesinden kısa bir süre sonra, 2002 yılında Madrid’de İkinci Dünya Yaşlılık Toplantısı’nın çıktısı olarak Yaşlanma Uluslararası Eylem Planı hazırlanmıştır (BM, 2002). 2021 yılında ise Birleşmiş Milletler (BM) 2021-30 yıllarını Sağlıklı Yaşlanma On Yılı olarak ilan etmiştir. Bu gelişme, önümüzdeki yıllarda yaşlanma ve yaşlılığa dair uluslararası kurum ve kuruluşlar tarafından bir bildirme veya sözleşmenin kaleme alınacağına dair bir işaret olarak okunabilir. Yaşlı hakları alanında henüz uluslararası bir sözleşmenin olmadığı ve çoklu ayrımcılık kavramının henüz yerleşmemiş olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu raporun kamu kuruluşları ve sivil toplum için yaşlı haklarının hayata geçirilmesi ve izlenmesi sürecini toplumsal cinsiyete duyarlı bir şekilde nasıl yürütebilecekleri konusunda yol gösterici olması amaçlanmaktadır.

Bu amaca ulaşmak adına: 1) Yaşlılık tematik alanının kapsamı ve bu alandaki toplumsal cinsiyetin önemi ele alınacak. 2) Yaşlılık alanında toplumsal cinsiyet eşitliğinin mevcut durumunu göstermek adına uluslararası sözleşme, bildirme ve hedefler doğrultusunda norm, standart ve ölçütler ortaya koyulacak. 3) Belirlenen bu normlar çerçevesinde, dünya ve Türkiye’deki mevcut durumun değerlendirilmesi yapılacak. 4) İyi örnekler ve veriler ışığında, yaşlılık alanının toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı olması için gerekli ve hâlihazırda kullanılan göstergelerini bir araya getirmek ve alan için Türkiye bağlamında göstergelerin geliştirilmesi hedeflenmektedir.

B. Yaşlı Haklarının Gelişimi

Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de ortalama yaşam süresi artmakta ve nüfus hızla yaşlanmaktadır. 2018 yılında dünyadaki yaşlı nüfusu, ilk kez 5 yaş altındaki nüfusu aşmıştır (EYHGM, 2020). BM verilerine göre, 2019 yılı itibarıyla yaşlı nüfusu dünya nüfusunun yüzde 9’unu oluşturmaktadır. Küresel bağlamda deneyimlenen nüfus yaşlanmasının giderek artması ve 2050 yılında her altı kişiden birisinin 65 yaş üstü olması beklenmektedir (UN DESA, 2019).

TÜİK’in 2020 İstatistiklerle Yaşlılar bülteninden alınan verilere göre, Türkiye’de 1935 yılında toplam nüfusun sadece yüzde 3,9’unu oluşturan yaşlı nüfusu, 2015-2020 arası yüzde 22,5 artış göstererek 2020’de yüzde 9,5’e yükselmiştir. Hızla yaşlanan nüfusun içinde sayıları neredeyse 8 milyonu bulmuş bu yaşlıların yüzde 55,8’ini ise kadınlar oluşturmaktadır. 2017-2019 verilerine göre, Türkiye geneli için doğuştan beklenen yaşam süresi 78,6 yıldır. Kadınların doğuştan beklenen yaşam süresi 81,3 yıl, erkeklerin ise 75,9 yıldır. Ayrıca 65 yaşına gelmiş bir bireyin kalan yaşam süresi ortalama 18 yıla ulaşmıştır. 65 yaşına ulaşmış kadınların kalan yaşam süreleri 19,6 yıl, erkekler için ise bu sürenin 16,3 yıl olduğu gözlenmiştir (TÜİK, 2020).

Yaşlılık sürecini anlayabilmek için, yaşlanma olgusunun neye işaret ettiğini net bir şekilde ortaya koymak gerekmektedir. Yaşlanma, iki olguya tekabül etmektedir. Birincisi, nüfus yaşlanması, yani bir ülkedeki insanların arasındaki yaşlı oranının artışına işaret etmektedir. İkincisi ise, her bir bireyin anne rahmine düşüşünden ölümüne kadarki yaşam sürecinde geçirdiği biyolojik yaşlanma, yani yaş almayla birlikte hem bedensel hem de zihinsel yapabilirliklerindeki değişikliklere denk gelmektedir.

Yaşlılık dönemi, çocukluk, gençlik ve yetişkinlik gibi kurgulanmış bir dönem olarak, artık ‘yaşlı’ olarak algılanan yaştan itibaren yaşamın sonuna kadar geçen dönem için kullanılmaktadır. Her toplumda ‘yaşlı’ kabul edilen bir grup insan olmuştur. Ancak kimin yaşlı olarak algılandığı ya da sınıflandırıldığına dair farklı toplumlarda farklı ölçütler kullanılmaktadır. Günümüzde, demografik bir grup olarak yaşlılara yönelik hak savunuculuğu yapılabilmesi, bu hakların hayata geçirilmesi ve ayrıca güvence altına alınması anlamına gelen hizmetlerin politika yapımcılar tarafından biçimlendirilmesi adına, küresel anlamda standart bir yaşlı ölçütüne gerek duyulmuştur. Dünya Sağlık Örgütü, 65 yaş üstü bireyleri yaşlı olarak tanımlamaktadır (DSÖ, 1998). Buna rağmen, birçok uluslararası kurumun belgelerinde ve yaşlılığa dair çeşitli endeks ve göstergelerde 60 yaşının da yaşlılık başlangıcı olarak kabul edildiği gözlenebilir. Dolayısıyla kime yaşlı deneceği konusunda kesin bir alt yaş sınırı olmadığı söylenebilir. Ek olarak, 65 yaş üstü bireyler yaşlı olma halleri açısından çok farklı nitelik ve deneyimlere sahip olmaları sebebiyle, kendi aralarında da ayrıştırılmaktadır. DSÖ, 65-74 yaş arasını genç yaşlılık, 75-84 yaş arasını ileri yaşlılık ve 85 yaş ve üzerini ise çok ileri yaşlılık olarak sınıflandırmaktadır. Tüm bu sınıflandırmalar, kronolojik yaş üzerinden, yani bir bireyin yaşadığı yıllar üzerinden oluşturulur. Belli bir yaş grubuna yönelik tüm sosyal politikalarda olduğu gibi, yaşlılara yönelik politikalarda da politikanın kapsamına kimin dâhil edileceğinin belirlenmesinde kronolojik yaş tanımlaması üzerinden alt limit olarak 60 veya 65 kullanılır.

Bu raporda, yaşlılık dönemine ya da bir demografik grup olarak yaşlılara yönelik tüm hak tanımları, talepleri, politikalar ve veriler ele alınacaktır. Bu kapsamda, yaşlılara yönelik en önemli insan hakkı ihlallerinden biri olarak yaşa dayalı ayrımcılık ya da yaşçılık önümüze çıkmaktadır. Yaşçılık veya yaşa dayalı ayrımcılık, diğer ayrımcılıklara benzer bir biçimde işlemektedir. Yaşa dayalı ayrımcılık, bireylerin kronolojik yaşları üzerinden hayatlarının çeşitli alanlarında karşılaştıkları her türlü ayırım, ihlal ve kalıpyargıları ifade etmek için kullanılmaktadır (Çayır, 2012). Yaşçılık hem gençlere ve çocuklara hem de yaşlılara yönelik olabilmekte, ayrıca yaşa dayalı ayrımcılık kişilerarası ilişkilerde yer alabileceği gibi, devlet ve çeşitli kurumlar içerisindeki pratiklerde de yerleşmiş olarak karşımıza çıkabilmektedir. Bir başka deyişle, yaşçılığın kişilerarası, kurumsal/örgütsel ve yasal/yapısal boyutlarıyla ele alınması önemli bir olgu olarak önümüze çıkmaktadır. Yaşa dayalı ayrımcılığın, toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılıkla kesişerek cinsiyetlendirilmiş yaşçılık biçiminde özellikle kadın ve LGBTİ+ yaşlıları olumsuz bir şekilde etkilediği bilinmektedir.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nde cinsiyet, ırk, din, dil gibi diğer tüm sosyal konum belirleyicilere yer verilirken, “yaş”a yer verilmemiştir. Yaş sadece yaşlılara dair değil aynı zamanda çocuk ve gençlere dair hakları ve uygulamaları da vurgulayabilecek bir konum belirteçidir. Ancak çocuklara yönelik hak temelli sözleşme ve bildirgelerin varlığına rağmen, yaşlılar bir demografik grup olarak ihmal edilmiştir. İnsan haklarındaki “parçalara bölünme” tartışmaları günümüzde kadınlar, çocuklar, engelliler, yerli halklar gibi çeşitli sosyodemografik gruplara ayrı ayrı tanımlanan haklar üzerine odaklanmaktadır. Bu parçalanmadan yana olan kesimler, ayrı ayrı ele alınan hakların sadece işlevselliğine değil, aynı zamanda niteliksel yapısından dolayı ayrı grupların haklarının ele alınmasında gözetilecek ince ayrımları daha iyi yakalayabilmesine de vurgu yapmaktadır (Megret, 2011). Ancak bu parçalanmış yapıda yine de yaş ayrımcılığına ve yaşlı haklarına yönelik farkındalığın uluslararası kurum ve kuruluşlarda yeterince gelişmemesinin arkasında yatan sebepler çok çeşitlidir.

Amerika Birleşik Devletleri’nde, yaşlı hakları savunuculuğunun sağlık ve sosyal güvenlik hizmetleri kapsamında ilk kez 1960’lı yıllarda şekillenmeye başladığı savı mevcuttur (Hudson, 2004). Nitekim yaşlılık dönemine dair haklar düşünüldüğünde, akla ilk olarak emeklilik, sonrasında da sağlık ve bakım hakları gelmesi olasıdır. Dolayısıyla yaşlı hakları kavramı henüz tartışılmaya bile başlanmadan çok önce, emeklilik hakkı, bakım hakkı ve yaşa bağlı gelişen hastalıkların tedavisine özel sağlık haklarına dair talepler ve bu taleplerin karşılığında refah devleti anlayışı içerisinde sunulan hizmetler karşımıza çıkmaktadır (Morgan & David, 2002). Hem yaşlı hakları üzerine yapılan çalışmaların hem de hak savunuculuğunu vurgulayan önerilerin tarihi her ne kadar 1950’lere kadar geri gitse de ilk yaşlılık toplantısı Birleşmiş Milletlerin çağrısı ile Türkiye’nin de içinde bulunduğu 124 ülkenin katılımıyla 1982 yılında Viyana’da gerçekleştirilmiştir (BM, 1982). Yaşlı hakları konusu da ancak 2009 yılında BM İnsan Hakları Konseyi Danışma Komitesi’nin gündemine gelmiştir (Megret, 2011:38). Yaşlılık konusundaki hak savunuculuğu ve farkındalığın eksikliğinin bir nedeni olarak yaşlılık döneminin bir problem olarak algılanması ve genellikle yaşlanan nüfusun ekonomi, sağlık sistemi ve emeklilik sistemi üzerine getireceği “yük”e odaklanmanın daha yaygın olması gösterilmektedir (Megret, 2011). Bir diğer neden olarak da yaşlı bireylerin kaygılarının uluslararası insan hakları gündemine girememesinin

arkasında yaşlı hakları savunuculuğunda yeterince güçlü olmayan talepler gösterilmektedir (Megret, 2011). Örneğin, neden yaşlı haklarının tüm insan haklarından ayrı ve özel bir şekilde ele alınması gerektiği konusundaki sorulara halen kuvvetli ve tek ses halinde cevap verecek, özellikle yaşlıların kendileri tarafından kendileri için ortaya koyulmuş güçlü bir aktivizmden bahsetmek tam anlamıyla mümkün değildir.

Yaşlı hakları savunuculuğunun küresel düzeyde ortaya çıkışı ise 1982 yılında BM tarafından Viyana’da gerçekleştirilen ve yaşlanma üzerine bir ilk olan uluslararası toplantıyı takip eden döneme denk düşer. Nitekim Birleşik Krallık, Hindistan, Kenya, Kanada ve Kolombiya’daki yaşlılık üzerine çalışmalar yürüten beş kuruluşun 1987 yılında bir araya gelmesiyle HelpAge Uluslararası (*HelpAge International*) ağı ortaya çıkmıştır. Bu ağ, yaşlı hakları üzerine yürüttükleri sayısız kampanya ve yayınladıkları kaynaklara ek olarak 2013 yılında Küresel Yaş İzleme Endeksi’ni (*Global Age Watch Index*) oluşturmuş ve Türkiye’nin de dâhil olduğu 96 ülkeden veri derleyerek ve yaşlılık ve yaşlanmaya dair göstergelere dayanarak ülkeler arası sıralamalar oluşturmaktadır. Veri devrimi olarak adlandırdıkları bu girişimle de, küresel düzeyde yaşlı hakları savunuculuğunun veri temelli yapılmasını sağlamayı amaçlamışlardır. 2011’de kurulan ve 10 yıl içerisinde dünyanın dört bir yanından 390 üyeyi bünyesine katmış bir diğer yaşlı hakkı savunuculuğu örgütü olan Yaşlıların Hakları için Küresel İttifak (*Global Alliance for the Rights of Older People*) ağı, yaşlıların haklarını teşvik etmek ve güçlendirmek adına çalışmalarını yürütmektedir. Yaşlılık alanındaki var olan hak temelli çalışmaların kapsamı çok geniş ve parçalıdır. Yaşlı hakları arasında; şiddete ve ayrımcılığa uğramama hakkı, sağlık hakkı, eğitim ve yaşam boyu öğrenme hakkı, istihdam ve çalışma hakkı, emeklilik ve sosyal güvence hakkı, bakım hakkı, insan onuruna yaraşır ve bağımsız yaşlanma hakkı, kente ve topluma katılım hakkı, miras ve mülkiyet hakları ve karar alma süreçlerinde yer alma hakkı sayılabilir. Ayrıca yaşlılık dönemi, Alzheimer, demans ve kimi kronik hastalıklar gibi yaşa bağlı sağlık sorunları ve engellilikle ilişkilendirildiği için engelli hakları ve özel hasta haklarını da kapsamaktadır.

Son 10 yıl içerisinde, yaşlı hakları savunuculuğu yapan çok çeşitli küresel ağlar, Birleşmiş Milletler’in bir yaşlı hakları bildirgesi hazırlamasını talep etme ve yeri geldiğinde baskılama hedefi etrafında birleşmişlerdir. Özellikle son yıllarda, nüfusun yaşlanması ve dünya genelinde artan yaşlı nüfusun ihtiyaçları, istekleri ve dolayısıyla haklarının daha görünür hale gelmesiyle, yaşlı hakları tartışmaları daha da hızlanmıştır (Dural & Con, 2011). Yaşlılar en hızlı artan demografik grup olarak, COVID-19 pandemisi ile birlikte daha da görünür hale gelmiştir.

Yaşlı haklarını bir insan hakkı meselesi olarak ele almak ve sözleşmelerle korumak halen kayda geçmiş bir durum değilken, yaşlılardan homojen bir grup olarak bahsedilmesi çok da şaşırtıcı değildir. Halen kadın ve LGBTİ+ların insan hakları savunuculuğunda yaşlı hakları nadiren yer bulmaktadır. Nitekim yaşlı haklarına dair çalışmalarda da kesişimselliğe geniş yer verilmemektedir.

Tüm bunlara rağmen, yaşlılık alanında toplumsal cinsiyet eşitliğinin önemi birkaç sebebe bağlanabilir. Öncelikle yaşlılığın bir ‘kadın yüzü’ olduğu bilinmektedir (UN Women, 2015). Yaşlılık evresinde erkeklerden daha çok kadınlar bulunmaktadır. 2020 yılı itibarıyla 65 üstü

nüfusun yüzde 55’ini, 80 yaş üstü nüfusun ise yüzde 62’sini kadınlar oluşturmaktadır (DESA Population, 2020). Nitekim daha önce de belirtildiği üzere, Türkiye’de de yaşlı nüfusun çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır. Kadınlar erkeklere kıyasla daha uzun bir yaşama sahip olmakla birlikte, onlar için daha uzun süren yaşamın bu son evresini hastalıkla, yoksullukla, yalnızlıkla ve yaş ayrımcılığına maruz kalmakla geçirmeleri daha yaygın bir durumdur (Arun & Arun, 2011).

Ayrıca kadın ve LGBTİ+ların çalışma yaşamları boyunca erkeklere nazaran daha eşitsiz -ücret ve olanaklara sahip olmaları ve ayrıca istihdama erişimdeki toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri sonucunda katlanmış bir şekilde artan dezavantajları yaşlılıklarına da olumsuz yansıtmaktadır. Bu iki grup, ya emeklilik ve sosyal güvenceye hiç erişememekte ya da emeklilik ve sosyal güvence hakları yetersiz kalmaktadır. Buna bağlı olarak da, yaşlı yoksulluğu daha yüksek bir oranda kadınları ve LGBTİ+ları vurmaktadır. Bunun üstüne yaşlılık evresinde hiç evlenmemiş olma ve dul kalma oranlarının da kadınlar ve LGBTİ+lar arasında daha yüksek olduğu düşünüldüğünde, yaşlı yoksulluğunun toplumsal cinsiyet ile nasıl iç içe olduğu daha net bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Ek olarak, kadın ve LGBTİ+ların yaşamları boyunca karşılaştıkları sağlık durumlarındaki eşitsizlikleri ve sağlık hizmetlerine erişimdeki engelleri göz önünde bulundurduğumuzda, sağlıklı yaşlanma konusunda da toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri karşımıza çıkmaktadır. Son olarak, bakım görevinin eşitsiz bir biçimde kadınların omuzlarına yüklenmesi yaşlılık evresinde de devam etmekte, yaşlı kadınlar başta eşleri olmak üzere, daha yaşlı aile bireylerine, engelli ve hasta çocuklarına ve torunlarına bakmaya devam etmektedir. Bu bakım görevlerinin hem fiziksel hem de psikososyal çıktılarının olumsuz yönleri üzerine yapılan birçok araştırma bulunmaktadır.

Buna rağmen hem yaşlılık hakları savunuculuğunda hem de toplumsal cinsiyete -özellikle de kadın hakları- dair hak savunuculuğunda yaş ve toplumsal cinsiyet kesişimindeki eşitsizlikler genellikle unutulmakta ve görünmez kılınmaktadır. Hem dünyada hem de Türkiye’de aynı durumun söz konusu olduğu düşünülürse, yaşlı kadın ve LGBTİ+ların haklarına dair sosyal politika ve sivil toplumda ciddi bir açık olduğu görülmektedir (Kocabıyık, 2018). Her ne kadar yaşamın ilerleyen evrelerinde, yaşam beklentilerinin erkeklere nazaran daha uzun olmasından dolayı kadınların sayısı daha yüksek olsa da, yaşlılara dair sosyal politika ve hak savunuculuğunda toplumsal cinsiyet vurgusu yapmak çok yaygın bir pratik olarak karşımıza çıkmamaktadır. Yine aynı şekilde kadın hakları üstüne yapılan çalışma ve hak taleplerinde de nadiren yaşlı kadınların kendilerine özgün sorun ve ihtiyaçlarından bahsedilmektedir. Kadın hakları alanında yapılan tüm anlaşma ve politika önerilerine yaşa dayalı ayrımcılığın da eklenmesi ve “her yaştaki kadın” (*women of all ages*) (Lear, 2021) ya da “yaşamları boyunca kadınlar” (*women over the life course*) ifadelerinin kullanılması önerilmektedir.

C. Raporun Akış Planı

Bu raporun ikinci bölümünde, yaşlılık alanında cinsiyet eşitliğinin dayandığı norm ve standartlar yaşlı haklarını güvenceye alan BM tarafından hazırlanan küresel sözleşmeler, BM’nin sözleşme statüsünde olmayan bazı belgeleri, BM’nin bazı alt komitelerinin yaşlılık ve/veya toplumsal cinsiyet eşitliğine dair tavsiyeleri ve Avrupa Konseyi sözleşme ve belgeleri kapsamında incelenecektir. Yaşlılık alanına dair normlar eşitlik/toplumsal cinsiyet eşitliği, yaşlının kendi potansiyelini gerçekleştirme, yaşlının insan onuruna saygı, ayrımcılık yasağı, yaşlıya özel koruma, bağımsız (özerk) yaşam, bakım ve katılım başlıkları altında incelenecektir. Ayrıca yine uluslararası sözleşme ve eylem planlarının hedefleri doğrultusunda belirlenen standartlar ve ölçütler de bu bölümde ele alınacaktır. Bu bölümde son olarak Avrupa ve Kuzey Amerika’dan yaşlılık ve toplumsal cinsiyet kesişiminde iyi örnek sunan bazı uygulamalardan bahsedilecektir.

Üçüncü bölümde, Türkiye’de yaşlılık ve yaşlanma konusunda mevcut durumun analizi yapılacaktır. Bunun için, ilk önce Türkiye’de yaşlılık ve yaşlanmaya dair var olan mevzuatın haritalanması yapılacak ve bu mevzuatın ilgili insan hakları belgeleri ve normlarıyla uyumu incelenecektir. Sonrasında bakanlıklar, bağlı kurum ve kuruluşlar tarafından geliştirilen belge, eylem planı ve projelerin toplumsal cinsiyet ve ikinci bölümde belirlenen normlar açısından değerlendirilmesi yapılacaktır. Bunlara ek olarak, Türkiye’de yaşlılık alanında da çalışan kadın örgütleri, LGBTI+ örgütleri, yaşlılık örgütleri ve diğer ilgili sivil toplum örgütlerinin izleme ve değerlendirme rapor ve çalışmaları incelenecektir. Yaşlılık örgütlerinin yönetim yapıları ve amaç, misyon, vizyonları da toplumsal cinsiyet eşitliği değerlendirilmesine tabi tutulacak ve yaşlılık alanında yapılan sivil toplum projeleri toplumsal cinsiyet duyarlılığı açısından incelenecektir.

Dördüncü bölümde uluslararası göstergeler ve uluslararası, ulusal ve alana dair veri kaynaklarının haritalaması yapılacaktır. Bu bölümde başta İnsani Gelişme Endeksi (HDI), Küresel Cinsiyet Uçurumu Endeksi (GGGI) ve Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SDG) göstergeleri ele alınacak, sonrasında yaşlılık alanına dair Küresel Yaş İzleme Endeksi (GAW) ve Aktif Yaşlanma Endeksi (AAI) ile bu endekslerin göstergeleri haritalanacaktır. Ayrıca yaşlılık ve yaşlanmaya dair uluslararası düzeyde OECD ve DSÖ verileri ile ulusal düzeyde TÜİK, SGK, İŞKUR gibi kamu kuruluşlarının verileri incelenecektir. Sonrasında alana dair ulusal düzeyde toplanmış sayısal veriler ve ilgili kuruluşların alt alanlara dair verileri de haritalanacaktır.

Yine dördüncü bölümde Türkiye’de mevcut durum ortaya koyulacak ve yaşlıların eğitim, sağlık, bakım, istihdam ve emeklilik/sosyal güvence haklarına erişimlerinde yaşanan olası toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri üzerinden toplumsal cinsiyet eşitliği haritalaması yapılacaktır.

Aynı bölümde Türkiye’de verisi toplanmakta/kullanılmakta olan yaşlılık göstergeleri haritalanacak ve sonrasında da verisi toplanması önerilen göstergeler listelenecektir.

Raporun son bölümünde ise yaşlılık tematik alanı için kavramlar ve teknik terimler listesi yer alacaktır.

II. Normlar ve Standartlar

A. Yaşlı Hakları ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Talebinin Uluslararası İnsan Hakları Belgelerine Girişinin Tarihçesi

Yaşlı haklarına yönelik uluslararası normları belirleyen sözleşme, sözleşme statüsünde olmayan belge, eylem planları, bildirgeler, konferanslar ve tavsiye kararları bu bölümde ele alınmıştır. Tablo 1’de listelenen belgeler üzerinden yaşlı hakları ve toplumsal cinsiyet kesişimindeki normları belirleyen belgelerin değerlendirmeleri kronolojik bir sıra gözetilerek yapılmıştır. Bu normların ele alınmasından sonra bu belgelerin, özellikle de eylem planları ve strateji belgelerinin hedefleri üzerinden standartların değerlendirilmesi yapılacak ve sonrasında da ölçütlere değinilecektir.

Bu kısımda, Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanmış İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (İHEB) ve Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme incelendikten sonra CEDAW’ın 27 Sayılı Genel Tavsiye Kararı yaşlı kadınların (ya da tüm yaşlardaki kadınların) haklarına dair maddeleri açısından incelenmektedir. Yaşlı haklarına dair hâlihazırda uluslararası sözleşme statüsünde herhangi bir belgenin olmaması sebebiyle, yaşlılık üzerine BM tarafından düzenlenen dünya yaşlılık asambleleri ve bu asamblelerden çıkan eylem planları da incelemeye dâhil edilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı’nı takiben 50 hükümet ABD’de bir araya gelerek, **Birleşmiş Milletlerin** kurulmasından kısa bir süre sonra birtakım yol gösterici ilkeler üzerinde anlaşmışlardır. Bu ilkeler, 1948 yılında **İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi** adıyla kabul edilmiştir. Türkiye’nin de 1949 yılında taraf olduğu İHEB’in 1. maddesi, “Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar” diye başlar. Bu anlamda eşitlik normunu aynılık üzerinden kurar ve tüm insanlar için bir hak olarak temin eder. Aynı zamanda 2. maddesindeki “Herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya başka bir görüş, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğuş veya herhangi başka bir ayırım gözetmeksizin” ifadesiyle devletlere kendi buyruklarında bulunan bireylerin özgürlüklerini korumasında ayrımcılık karşıtlığı normunu benimsemesini önerir. Ancak bu ifadede ayrımcılık karşıtlığı tanımına birçok ölçütün girmesine rağmen 1948 yılı itibarıyla **‘yaş’**ın ayırma sebep olabilecek bir sosyal konum belirleyicisi olarak ele alınmadığı göze çarpmaktadır. Yaşa dayalı ayrımcılıkla mücadele ancak uzun yıllar sonra uluslararası belgelerin gündemine oturacaktır.

İHEB’in 7. maddesinde geçen “Herkes yasa önünde eşittir ve ayırım gözetilmeksizin yasa tarafından eşit korunmaya hakkı vardır” ifadesi her ne kadar yaş veya diğer sosyal kimlik belirleyicilerine bir referans vermese de tüm insanların hukuk önünde eşitliğini ortaya koyması açısından önemlidir. Nitekim bu ifadeyi takiben, herkesin “herhangi bir ayrımcılığa ve ayrımcı kışkırtmalara karşı eşit korunma hakkına” sahip olduğu da ifade edilerek ayrımcılık yasağı normu vurgulanmaktadır. 25. maddesi “hastalık, sakatlık, dulluk ve yaşlılık” durumlarında sağlık hakkını tanıır. Bu anlamda, uzun süreli bakım ve yaşlıya yönelik sağlık hizmetlerini insan hakları çerçevesinde ele alır.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin kabul edilmesini takiben Birleşmiş Milletler’in üçüncü genel kurul toplantısı öncesi, Dr. Bramuglia (1948) tarafından Yaşlı Hakları Bildirgesi çalışmalarına başlanması talep edilmişse de günümüzde halen böyle bir uluslararası sözleşme bulunmamaktadır. Daha bölgesel düzeyde, 1950 yılında Roma’da imzalanan **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi** 1953 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu sözleşmenin birinci kısmında temel hak ve özgürlükler ele alınmış, 2010 yılında yeniden düzenlenen 14. maddesinde ayrımcılık karşıtlığına değinilmiştir. Ancak ayrımcılık yasağının içeriğinde yaş, bir sosyal kimlik belirleyicisi ve ayrımcılık nedeni olarak yer almamaktadır.

Avrupa Konseyi’ne üye devletlerin ve bu şartnameyi imzalayan diğer devletlerin kabul ettikleri temel sosyal ve ekonomik, medeni ve politik hakları garanti eden **Avrupa Sosyal Şartı**, 1961 yılında Torino’da imzaya açılmış ve 1965 yılında uygulamaya koyulmuştur. 1996 yılında yeniden gözden geçirilen bu sözleşme, 1999 yılından itibaren önceki versiyonunun yerini almaya başlamıştır. Yeniden gözden geçirilmiş versiyonunun 23. maddesinde yaşlıların sosyal koruma hakkı garanti altına alınmıştır. Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından 1967 yılında kaleme alınan **Malullük, Yaşlılık ve Ölüm Yardımlarına İlişkin Sözleşme**, 1933 yılında yine aynı kurum tarafından alınan kararların gözden geçirilerek önemli eklemelerin yapıldığı versiyonudur. Bu sözleşme, taraf devletlerin en geç 65 yaşında başlamak üzere yaşlılık yardımlarını sağlamasında uymaları gereken husus ve ilkeleri belirlemektedir. Ayrıca bu sözleşme, ölen bireylerin hayatta kalan yakınlarının faydalanabileceği haklara sahip olabilmek için 65 yaşını temel almakla birlikte, ancak bahsi geçen yakın merhumun çocuğuna bakan ya da hasta bir dul ise bu durumda 65 yaşının gözetilmesinin gerekmediğini vurgulaması açısından önemlidir.

İlk kez Viyana’da 1982 yılında toplanan **Birinci Dünya Yaşlanma Asamblesi’nde** yaşlılığa yönelik temel ilkeler benimsenmiştir. **Viyana Uluslararası Yaşlanma Eylem Planı’nda** benimsenen bu ilkeler; bağımsızlık, katılım, bakım, kendini gerçekleştirme ve itibardır. Yine bu asamblede yaşlı bireylerin hizmetlerden yararlanırken; yaş, cinsiyet, ırk, etnik köken, engellilik durumu ya da diğer konuları nedeniyle bir ayırım görmemesi gerektiği ilkesi tanınmıştır. Bu asamble ve eylem planını takiben, 1991 yılında BM İnsan Hakları Yüksek Komisyonu tarafından **Yaşlı Bireylere İlişkin BM İlkeleri** sunulmuştur. Bu ilkeler Viyana Uluslararası Yaşlanma Eylem Planı’nda ele alınan ilkelerin genişletilmiş ve detaylandırılmış halidir. Bu eylem planında yer alan bağımsızlık, katılım, bakım, kendini gerçekleştirme ve itibar ilkelerini tüm hükümetlerin ulusal programlarına dâhil etmeleri önerisinde bulunur ve her ilkeye denk düşecek hedefler belirler.

İlki 1992 yılında Avrupa Konseyi Avrupa Yerel Yönetimler Konferansı’nda kabul edilen, Avrupa Kentli Hakları Deklarasyonu olarak da bilinen **Avrupa Kentsel Şartı**, 2008 yılında “Yeni bir Kentlilik için Manifesto” adıyla güncellenmiştir. Avrupa Konseyi üyesi ülkeler tarafından kabul edilen bu şartta, kentsel alanların “yaşları ya da sağlık durumları ne olursa olsun” herkes için erişilebilir olması gerektiği vurgulanır ve “yaş, kültür, din, cinsiyet ve özürllülüğe dayalı her türlü ayrımcılığa” karşı mücadeleyi sürdürme vurgusu yapılır.

BM tarafından 1994 yılında Kahire’de düzenlenen ve 179 ülkenin katılımıyla gerçekleştirilen **Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı’nda (UNKK/ICPD)**, kadınların güçlendirilmesinin ülkelerin kalkınması için önemi ortaya koyulmuştur. Bu konferansta alınan kararlardan oluşan **eylem planında**, cinsel sağlık ve üreme sağlığı haklarının sürdürülebilir kalkınma ve insan haklarına ulaşmada temel olduğu kabulüyle, yaşlı kadın ve erkeklerin de çoğunlukla dile getirilmeyen farklı cinsel ve üreme sağlık sorunları olduğuna yer verilmiştir.

1995 yılında Pekin’de yapılan Dördüncü Dünya Kadın Konferansı’na 189 ülke temsilcisi katılmıştır ve kadınların eşitliğine dair 12 öncelikli kritik alan belirlenmiştir. Katılan devletlerin bu kritik alanlara dair yapabilecekleri ve üzerinde anlaştıkları eylemleri içeren **Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu’nda** “ırk, yaş, dil, etnik köken, kültür, din veya özürlü olmak gibi nedenlerle veya yerli halktan oldukları için” çeşitli engeller yaşayan tüm kadın ve kız çocuklarının insan hakları ile çaba arttırmaya kararlı olduğundan bahsedilmektedir. Ayrıca, yine birçok ifade ve hedeflenen eylemlerde “her yaştaki kadın” tanımının yer alması da bu eylem platformunda yaş ve toplumsal cinsiyet kesişimine dair, özellikle benzer tarihlerde imzalanan birçok başka uluslararası sözleşmeye kıyasla daha yüksek bir farkındalığın varlığına işaret eder. Özellikle sağlığa dair önerilen eylemlerde yaşlanmanın kadın yüzüne odaklanması ve yaşlı kadınların üreme ve cinsel sağlık gibi çokça göz ardı edilen ihtiyaçlarına değinilmesi adına da öncülük teşkil eden bir belge olma özelliğine sahiptir.

Pekin Deklarasyonu’nun etkisi 2002 yılında BM tarafından Madrid’de gerçekleştirilen **İkinci Dünya Yaşlanma Asamblesi’nden** çıkan **Uluslararası Yaşlanma Eylem Planı’nda** yaş ve toplumsal cinsiyetin kesişimine verilen önemde görülebilir. Bu Uluslararası Yaşlanma Eylem Planı 159 hükümet tarafından desteklenmiş ve yaşlı haklarının gelişiminde küresel düzeyde bir dönüm noktası olmuştur. Eylem planında; çalışmaya devam etmek isteyen yaşlı kadınların istihdama erişiminin sağlanması, kırsal alanlardaki yaşlı kadınların hem istihdam ve ekonomik faaliyetler hem de diğer servislere erişimlerinin kolaylaştırılması, yaşlı kadınların yoksulluklarının azaltılması için alınacak tedbirler, yaşlı kadınların hayat boyu öğrenmeye dâhil olmaları ve yaşlı kadınlara karşı her türlü ihmal, istismar ve şiddet riskinin en aza indirilmesi hususlarına vurgu yapılmıştır.

CEDAW sözleşmesi kapsamına girmeyen çeşitli hususlar CEDAW Komitesi Genel Tavsiye Kararlarında (GTK) gündeme getirilmiştir. Nitekim komite 1999 yılında, **CEDAW 24 Sayılı Genel Tavsiye Kararı’nda** kadınların sağlık hizmetlerine eşit erişimini ve sağlık durumlarına dair özel önlemleri gündeme getirirken mülteci kadınlar, yerinden edilmiş kadınlar, göçmen kadınlar, fuhuşa zorlanan kadınlar ve kız çocukları gibi diğer dezavantajlı grupların yanında yaşlı kadınlara da değinmiştir. Ancak yaşlı kadınların hakları ve onların yaşamlarına dair özel durumları ele alan asıl karar ancak 11 sene sonra gündeme gelecektir.

BM Binyıl Kalkınma Hedefleri (BKH), 2000 yılında New York’taki BM Milenyum Zirvesi’nde belirlenmiş ve kabul edilmiştir. Bu hedeflerin arasında yoksulluğun sona erdirilmesi, çevrenin korunması, iklim krizine karşı önlem alınması, refahın adil paylaşımı ve barış yer almaktadır. Ancak bu kalkınma hedeflerinin arasında toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadının güçlendirilmesinden bahsedilirken yaşlı kadınlar korunmaya muhtaç dezavantajlı kesimler arasında yer almamıştır. Hedefler arasında özel olarak yaşlılık dönemine dair bir alt hedef de belirlenmemiştir.

Viyana’daki birincisinden 20 yıl sonra Madrid’de, 2002 yılında **İkinci Dünya Yaşlanma Asamblesi** düzenlenmiş ve sonucunda **Uluslararası Yaşlanma Eylem Planı** ortaya çıkmıştır. Henüz yaşlı haklarına dair uluslararası bir sözleşmenin olmaması sebebiyle, bu eylem planı önemini günümüzde de kaybetmemiştir. Nitekim birçok ülkenin ulusal yaşlanma eylem planını da biçimlendiren bu belgenin içeriğinde Pekin Deklarasyonu’nun etkisiyle yer alan yaş ve toplumsal cinsiyet kesişimine duyarlılık da bu belgeyi önemli kılmaya devam etmektedir. Nitekim, ancak 2010 senesinde biçimlenecek olan **CEDAW**’ın yaşlı kadınların haklarına yönelik genel tavsiye kararında da Madrid Uluslararası Yaşlanma Eylem Planı’nın etkileri söz konusudur. Bu eylem planında, “yaşlıların bütün insan haklarının ve temel özgürlüklerinin tam olarak tanınması ve gerçekleştirilmesi” ve “cinsiyete dayalı ayrımcılığın ortadan kaldırılması yoluyla yaşlılarda cinsiyet eşitliğinin sağlanması” temel amaç, hedef ve taahhütlerin arasında yer almaktadır.

Günümüzde halen yaşlı haklarına dair bir evrensel sözleşme bulunmasa da yaşlılık ve engelliliğin kesişimindeki bireylerin haklarını da içeren **Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme** 2006 senesinde BM Genel Kurulu’nda kabul edilmiş ve 2008 senesinde yürürlüğe girmiştir. Her ne kadar yaşlılara dair doğrudan ifade sadece sağlıkla ilgili Madde 25 ve yeterli yaşam standardı ve sosyal koruma ile ilgili Madde 28’de geçse de, birçok maddenin içeriği engelli tüm bireyleri kapsayacak niteliktedir. Yaşlılık ve engelliliğin kesişimlerinin sağlık ve sosyal yaşama katılımında belirgin sonuçları olduğu düşünüldüğünde, bu sözleşmenin yaşlı hakları için de önemi ortaya daha net bir şekilde çıkmaktadır. Sözleşmenin sadece 28. maddesinde, engelli kadın ve kız çocukları ile engelli yaşlıların sosyal koruma ve yoksulluk azaltıcı programlarına erişiminin sağlanmasından bahsedilmiş, ancak yaş, engellilik ve cinsiyet kesişimi bir arada ele alınmamıştır.

2010 yılında CEDAW Komitesi *Yaşlı Kadınların Kendilerinin ve İnsan Haklarının Korunmasına İlişkin 27 Sayılı Genel Tavsiye Kararı* başlığıyla bir GTK yayımlamış ve bu kararda yaşlı kadınların insan haklarının ayrıca ele alınmasının gerekliliğine dair detaylı açıklamalarda bulunmuştur. Komite, taraf devletler tarafından hazırlanan raporlarda, yaşlı kadınların maruz kaldıkları ayrımcılık türlerinin ve yaşlı kadın haklarının yeterli ve sistematik bir şekilde ele alınmayışından endişe duyduğunu belirtmiştir. Kadınların erkeklere nazaran daha uzun bir yaşama sahip olması, hayatları boyunca toplumsal cinsiyet ve yaş ayrımcılığına maruz kalmaları yaşlılık evresindeki deneyimlerinin daha farklı olması ile birleşince “kırılganlıklarının” da arttığı vurgulanmaktadır (Koçakgöl, 2019). Kesişimsel bir şekilde yaşlı

kadınların haklarını ve haklarının ihlalleriyle mücadele yöntemlerini ortaya koyan bu tavsiye kararında aynı zamanda cinsel kimlik ve cinsel yönelim ifadeleri de kullanılmaktadır.

Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi 2011 yılında 45 ülke ve Avrupa Birliği tarafından İstanbul’da imzalanmıştır. İmzalandığı şehirden dolayı **İstanbul Sözleşmesi** olarak da anılan bu sözleşmenin giriş kısmında, kadına karşı şiddet ve aile içi şiddet tanımları yapılmakta ve şiddetin toplumsal cinsiyet eşitsizliği ekseninde oluşan güç ilişkilerinden kaynaklandığına vurgu yapılmaktadır. Sözleşmenin amaçları arasında; “kadına karşı her türlü ayrımcılığı ortadan kaldırılmak, kadınları her türlü şiddete karşı korumak, kadına karşı şiddet ile aile içi şiddeti önlenmek, kovuşturmak ve ortadan kaldırmak” ve bu şiddet türlerinin “tüm mağdurlarını korumak ve bu mağdurlara yardım etmek” bulunmaktadır. Ancak bu sözleşmede, yaşlı kadınların şiddete karşı farklılaşan savunmasızlıklarına ve şiddet mağduru yaşlı kadınlara özel koruma ve yardım mekanizmalarına değinilmemiştir.

2013 yılında yayımlanan *Evlilik, Aile İlişkileri ve Bunların Çözülmesinin Ekonomik Sonuçlarına İlişkin CEDAW 29 Sayılı Genel Tavsiye Kararı*’nda ise evlilik, aile ilişkileri ve boşanmanın ekonomik sonuçları üzerine odaklanılmış ve birçok ülkenin kanunlarında dul kalan kadınlarla dul kalan erkekler arasında miras ve mal-mülk sahipliğinde eşitsizlikler görüldüğüne dikkat çekilmiştir. Her ne kadar açık bir şekilde yaşlı kadınlardan bahsedilmese de dulluk tecrübesinin yoğunlukla hayatın son evresinde yaşandığı düşünülürse, yaşlı kadınların farklı deneyimlerine değinildiği kabul edilebilir.

Avrupa Konseyi **Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisi** (2014-2017) adlı belgede, toplumsal cinsiyeti eşitliğinin anaakımlaştırılması tavsiye edilen alt alanların içinde yaşlı hakları yer almamıştır. Avrupa Konseyi İnsan Hakları Yönetim Kurulu’nun 2012-2013 yılları arasındaki çalışmaları sonucunda ortaya çıkan **Yaşlı Bireylerin İnsan Haklarının Teşviki Tavsiye Kararı**, 2014 yılında kabul edilmiştir. Bu belgede, konsey üyesi ülkenin devletlerine şu ana başlıklar altında yaşlı haklarını gözetmeleri ve iyi örnekleri takip etmeleri tavsiyesinde bulunulmuştur: ayrımcılık karşıtlığı, özerklik ve katılım, şiddet ve istismardan korunma, sosyal koruma ve istihdam, bakım ve adalet yönetimi. Tavsiye sunulan alt başlıklardan, ayrımcılık karşıtlığı ve şiddet ve istismardan korunma konularında, iyi örneklerin sunumu üzerinden, yaşlı kadınlar farklı dezavantajlara sahip bir grup olarak ele alınmıştır.

17 hedef ve 169 alt hedef içeren **Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA)**, 2015 yılında BM Genel Kurulu’nda belirlenmiş ve 2016 yılında yürürlüğe girmiştir. 17 hedef içerisinde yoksulluğa son, sağlık ve kaliteli yaşam, nitelikli eğitim, toplumsal cinsiyet eşitliği, insana yakışır iş ve ekonomik büyüme ve eşitsizliklerin azaltılması hedeflerinin kapsamında, ya doğrudan yaşlı kadınlara yönelik ya da yaşamının her dönemindeki tüm kadınlar ve/veya tüm yetişkinlere yönelik birçok alt hedef ve gösterge bulunmaktadır. SKA’lar gerek tüm yetişkinleri içererek kapsayıcı, gerekse yaşlı kadınları hedef alarak kesişimsel olması bakımından önemlidir.

Toplumsal cinsiyete dayalı şiddete ve her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına dair yapılan tüm çalışmalara rağmen kadına yönelik şiddetin 25 yıl sonra halen devam etmesi üzerine, 19 sayılı karara bir güncelleme olarak 2017 yılında, *Kadınlara Yönelik Cinsiyete Dayalı Şiddete İlişkin CEDAW 35 Sayılı Genel Kurul Tavsiye Kararı* yayımlanmıştır. Bu tavsiye kararı, ilk defa “toplumsal cinsiyete dayalı şiddet kadınları tüm yaşam döngüleri boyunca etkilemektedir” ifadesini içermektedir. Yine 2017 yılında çıkarılan *Kız Çocukları ve Kadınların Eğitim Hakkına İlişkin CEDAW 36 Sayılı Genel Tavsiye Kararı*’nda, yaşam boyu öğrenme çerçevesinde, özellikle engelli kadınlar ve savunmasız durumdaki çocukların da eğitime katılımının sağlanması ele alınmıştır. Her ne kadar yaşlı kadınların hayat boyu eğitime katılımı ve cehaletten kurtulmaları bu tavsiye kararının kapsamına girmese de, yaşam boyu öğrenmeye dair eşitlikçi ve kesişimsel bir yaklaşım göze çarpmaktadır.

Cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, cinsiyet ifadesi ve cinsiyet özellikleri ile ilişkili uluslararası insan hakları hukukunun uygulanmasına dair ilkeleri içeren **Yogyakarta İlkeleri**, 2006 yılında Endonezya’nın Yogyakarta şehrinde, 25 ülkeden gelen insan hakları alanından 29 uzmanın katılımıyla gerçekleşen bir toplantıda kabul edilmiştir. Bu 38 ilkenin belirlenmesinde, cinsel yönelim veya cinsiyet kimliğine dayanan hak ihlallerine ırk, **yaş**, din, engellilik gibi sosyal statülerin eşlik edebileceği göz önünde bulundurulmuş, ancak yaşlı LGBTİ+’lara yönelik herhangi bir özel düzenleme ya da hak talebinde bulunulmamıştır. 2017 yılındaki birtakım yeni eklemelerle kabul gören **Yogyakarta +10 İlkeleri**’nde de yaşlılık dönemine yönelik hak taleplerine veya yaş ve cinsel yönelim, cinsiyet kimliği kesişimlerinde yaşanan hak ihlallerine değinilmemektedir. Bu durum da yaşlı LGBTİ+ hakları ve yaş ile cinsiyet kimliği ve cinsel yönelim kesişimindeki ayrımcılık hakkında uluslararası düzeyde yeterli farkındalık olmadığının göstergesi olarak okunabilir.

Avrupa Konseyi, 2014 yılında hazırladığı stratejilerin devamı niteliğinde, 2018 yılında **Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisi** (2018-2023) belgesini yayımlamıştır. Bu belgede, yaşlı kadınlara sadece kadına yönelik şiddeti ve aile içi şiddeti önlemek ve mücadele etmek stratejik amaç başlığı altında değinilmektedir. “Savunmasız grup” statüsündeki yaşlı kadınların farklılaşan şiddet deneyimlerine dair bilgi toplamak ve oluşturmanın önemine vurgu yapılmaktadır.

Birleşmiş Milletler 2021-2030 yıllarını **Sağlıklı Yaşlanma On Yılı** ilan etmiş ve hazırlanan 10 yıllık bir planla sağlıklı yaşlanma önündeki engelleri belirleyerek, bu engelleri aşmak adına önerilerde bulunmuştur. DSÖ’nün “hiçbir yaşlı geride kalmayacak” diyerek başlattığı bu 10 yıllık dönem için hazırlanan Sağlıklı Yaşlanma On Yılı Temel Raporu’nda, hem ulusal hem de uluslar ötesi kurum ve kuruluşların 2023, 2026, 2029 ve 2030 yıllarında yaşlıların durumuna dair gelişmeleri takip etmeleri gerekli kılınmıştır.

Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu’nun 2020 tarihli **Yaşlı Toplumlarda Cinsiyet Eşitliği Politika Özeti**’nde üç temel hususa değinilmektedir: eğitim, istihdam, bakım, gelir ve emeklilik maaşı üzerinden hayat boyu biriken ve cinsiyetlenmiş eşitsizliklerin

önlenmesi; yaşlılık döneminde toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinden kaynaklanan risklerin yeniden bölüşüm ve destek mekanizmalarıyla hafifletilmesi; demografik değişime yönelik toplumsal uyum çalışmalarında yaş ve toplumsal cinsiyetin temel alınmasıyla, bugünkü reformların gelecek nesil kadın ve erkeklerin hayatları üzerindeki etkisinin öngörülmesi. BM-AEK tarafından 2021 yılında hazırlanan bir başka politika özeti de **Dijital Çağda Yaşlanma Politika Özeti** olmuştur. Bu metinde, yaşamın ilerleyen evrelerinde dijital teknoloji benimseme ve kullanımının önündeki engellere vurgu yapılarak, hem dijital teknoloji ürün ve servislerine erişimde hem de dijital okuryazarlıkta yaşlı bireylerin içerilmesini sağlayacak politikalar üretilmesi tavsiyesinde bulunulmuştur. Bu dijital dönemde yaşlı haklarının gözetilmesinin vurgulandığı belgede, ayrıca yaşlı kadınların dijital teknoloji kullanımı ve bu teknolojilere erişim oranlarının yaşlı erkeklere oranla daha az olduğu belirlenmiş ve toplumsal cinsiyet odaklı iyi örneklerle yer verilmiştir.

B. Normlar

1. Normların Belirlenmesi

Yaşlılık ve toplumsal cinsiyet eşitliği alanına dair normların belirlenmesinde, yukarıda ele alınan uluslararası sözleşme ve belgeler göz önünde bulundurulmaktadır. Bu sözleşme ve belgelerden yola çıkarak yaşlılık ve toplumsal cinsiyet alanına uygun olarak belirlenen normlar; eşitlik/toplumsal cinsiyet eşitliği, ayrımcılık yasağı, yaşlının insan onuruna saygı/itibar, yaşlıya özel koruma, bağımsız (özerk) yaşam, bakım ve yaşlının kendi potansiyelini gerçekleştirme normlarıdır. Yaşlılık tematik alanına özel olarak belirlenen normların çıkış noktası, ilk kez Viyana’da 1981 yılında toplanan **Dünya Yaşlanma Asamblesi**’nde belirlenen yaşlılığa yönelik temel ilkelerdir. **BM Yaşlılık İlkeleri** adıyla 1991 yılında metne alınan bu ilkeler; bağımsızlık, katılım, bakım, kendini gerçekleştirme ve itibardır. Yine bu toplantıda, yaşlı bireylerin hizmetlerden yararlanırken yaş, cinsiyet, ırk, etnik köken, engellilik durumu ya da diğer konuları nedeniyle bir ayırım görmemesi gerektiği ilkesi tanınmıştır. Bu anlamda, ayrımcılık yasağı normunun da yaşlanmaya dair ilk uluslararası toplantıda vurgulandığı görülmektedir.

Eşitlik/Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

İHEB, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda 1 Aralık 1948 tarihinde kabul edilmiş, Türkiye de beyannameyi 6 Nisan 1949 tarihinde kabul etmiştir. Bu beyanname, 2’nci maddesi ile cinsiyet temelinde de eşitliği kabul ederek, herkesin beyanname kapsamında hak ve özgürlüklerden yararlanması hükmünü ortaya koymuştur. Bu maddenin içeriğinde yaşa dayalı ayrımcılıktan özellikle bahsedilmemiş olsa da, “herhangi başka bir ayırım” ifadesi ile günümüzde varlığı ve etkileri daha yaygın bir şekilde kabul gören yaşa dayalı ayrımcılığı da içerdiği savunulabilir. Dolayısıyla, hem genel anlamda bir eşitlik normunun hem de toplumsal cinsiyet eşitliği normunun **İHEB**’in 2’nci maddesinin kapsamında yer aldığı görülmektedir.

Madde 2 “Herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya başka bir görüş, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğuş veya herhangi başka bir ayırım gözetilmeksizin bu Bildirge ile ilan olunan bütün haklardan ve bütün özgürlüklerden yararlanabilir. Ayrıca, ister bağımsız olsun, ister vesayet altında veya özerk olmayan ya da başka bir egemenlik kısıtlamasına bağlı ülke yurttaşı olsun, bir kimse hakkında, uyruğunda bulunduğu devlet veya ülkenin siyasal, hukuksal veya uluslararası statüsü bakımından hiçbir ayırım gözetilmeyecektir.”

İHEB’in 7’nci maddesiyle ise hukuki eşitlik normu ortaya koyulmaktadır. Yasalar önünde herkesin eşit olması ve eşit korunma hakkı hükme bağlanmıştır.

Madde 7 “Herkes yasa önünde eşittir ve ayırım gözetilmeksizin yasa tarafından eşit korunmaya hakkı vardır.”

Ayrımcılık Yasağı

Neredeyse **İHEB**’in (BM, 1948) 7’nci maddesi ile herkesin ayrımcılığa karşı eşit korunma hakkı hükme bağlanmaktadır. Bu maddedeki, “herhangi bir ayrımcılık ve ayrımcı kışkırtmalar” ifadesi ile yaşa ve toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılıkların her biri ve hatta birleşimlerinin de bu hükmün kapsamına girmesi, dolayısıyla ayrımcılık yasağı normunu geniş kapsamlı bir şekilde tanımlaması söz konusudur.

Madde 7 “(...) Herkes, bu Bildirgeye aykırı herhangi bir ayrımcılığa ve ayrımcı kışkırtmalara karşı eşit korunma hakkına sahiptir.”

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 4 Kasım 1950 tarihinde Roma’da Avrupa Konseyi üyelerinin üzerinde anlaştığı bir sözleşmedir. 3 Eylül 1953’te yürürlüğe giren bu sözleşme ile **İHEB**’in hükme bağladığı haklar topluca güvence altına alınmıştır. Sözleşmenin 14’üncü maddesi, sözleşmenin tanıdığı tüm hak ve özgürlüklerden, cinsiyet başta olmak üzere herhangi bir duruma dayalı ayrımcılık gözetmeksizin yararlanma hükmünü içerir. Dolayısıyla, yaşa dayalı ayrımcılığa maruz kalmadan da hak ve özgürlüklerden faydalanma hakkı bu hükmün kapsamına girmektedir.

Madde 14 “Bu Sözleşme’de tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi veya diğer kanaatler, ulusal veya toplumsal köken, ulusal bir azınlığa aidiyet, servet, doğum başta olmak üzere herhangi başka bir duruma dayalı hiçbir ayrımcılık gözetilmeksizin sağlanmalıdır.”

18 Ekim 1961 tarihinde Torino’da imzalanan, 26 Şubat 1965 tarihinde yürürlüğe giren **Avrupa Sosyal Şartı**, Avrupa Konseyi’ne üye devletlerin uymayı kabul ettikleri bir sözleşmedir. Bu sözleşmenin 1991’de gözden geçirilmiş versiyonunun Madde E’sinde ayrımcılık yasağı hükme bağlanmaktadır. Bu maddedeki ayrımcılık yasağı ifadesinde her ne kadar yaş geçmese de, “başka statüler gibi nedenlere dayanan hiçbir ayrımcılığa” ifadesi yaşa dayalı ayrımcılığı da kapsamaktadır.

Madde E “Bu Şartla yer alan haklardan yararlanma ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi ya da başka görüşler, ulusal ya da sosyal köken, sağlık, ulusal bir azınlığa mensubiyet, doğum ya da başka statüler gibi nedenlere dayanan hiçbir ayrımcılığa tabi olmaksızın sağlanacaktır.”

18 Aralık 1979 yılında BM Genel Kurulu’nda kabul edilen ve uzun adı “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi” olan **CEDAW**, 3 Eylül 1981 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Sözleşme, 1’inci maddesinde kadınlara karşı ayrımcılık tanımını yaparak başlar. Bu tanıma göre, kadınlara karşı ayrımcılık, kadınların tüm insan hakları ve temel özgürlüklerden faydalanmaları önündeki cinsiyete dayalı her türlü ayırım, dışlama ve kısıtlamayı içerir. Bu anlamda, yaşa dayalı ayrımcılığın cinsiyete dayalı ayrımcılıkla kesiştiği noktaların da kadınların insan haklarına erişiminde engel teşkil ettiği göz önünde bulundurulduğunda, **CEDAW** bu tanım üzerinden ayrımcılık yasağı normunun gözetilmesinde dikkat edilmesi gereken çok kapsamlı bir olguya dikkat çeker.

Madde 1 “Bu Sözleşmenin amacı bakımından ‘kadınlara karşı ayrımcılık’ terimi siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel, kişisel veya diğer alanlardaki kadın ve erkek eşitliğine dayanan insan haklarının ve temel özgürlüklerin, medeni durumları ne olursa olsun kadınlara tanınmasını, kadınların bu haklardan yararlanmalarını veya kullanmalarını engelleme veya hükümsüz kılma amacını taşıyan veya bu sonucu doğuran cinsiyete dayalı herhangi bir ayırım, dışlama veya kısıtlama anlamına gelir.”

CEDAW’ın 2017 yılında çıkardığı *Kadınlara Yönelik Cinsiyete Dayalı Şiddete İlişkin 35 Sayılı Genel Tavsiye Kararı* da, kadına karşı ayrımcılığın tanımını yaparken yaş faktörünün kadınların hayatlarını etkileyen ayrımcılıkla ayrılmaz olduğunu kabul eder. İlk defa kadınlara karşı ayrımcılık ile yaş faktörünün bir araya geldiği bu tavsiye kararı, ayrımcılık yasağı normunu da sadece cinsiyete dayalı ayrımcılık ya da sadece yaşa dayalı ayrımcılık üzerinden değil, iki tür ayrımcılığın kesişimi üzerinden kurması anlamında önemli bir adım olarak kabul edilmelidir.

“(…) kadına karşı ayrımcılığın kadınların hayatlarını etkileyen diğer faktörler ile ayrılamaz bir biçimde bağlantılı olduğunu teyit eder. Komite, bu faktörlerin, etnisite/ırk, yerli veya azınlık olma durumu, renk, sosyoekonomik durum ve/veya kast, dil, din veya inanç, siyasi düşünce, tabiyet, medeni durum ve/veya anne olup olmama, yaş, şehirde/kırsalda yerleşim, sağlık durumu, özürllülük, mülk sahibi olma, lezbiyen, biseksüel, transeksüel veya interseksüel olma, okuma yazma bilmeme, kadın kaçakçılığı, silahlı çatışma, sığınma hakkı talep etme, göçmen olma, kendi ülkesinde yerinden edilme, vatansızlık, göç, evin reisi olma, dul olma, HIV/AIDS taşıma, özgürlüğünden mahrum olma, hayat kadını olma, coğrafi uzaklık ve hakları için mücadele eden kadınların damgalanmasını kapsayabileceğinin altına çizer.”

DSÖ’nün 2020 yılında hazırladığı **Küresel Ayrımcılıkla Mücadele Raporu**’nda, toplumsal cinsiyet, cinsellik ve yaş kesişimselliğindeki ayrımcılığın küresel anlamda yaygınlığına işaret edilmiş ve engellenmesi için birtakım temel stratejiler geliştirilmiştir. Bu raporda, yaşçılık ya da yaşa dayalı ayrımcılık toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılıkla yaşamın birçok alanında kesişen bir olgu olarak ele alınmış, bireysel yaşçılık, ilişkisel yaşçılık ve kurumsal yaşçılığın kadın ve LGBTİ+ yaşlılara daha fazla yöneltildiği belirtilmiştir. Cinsiyetlendirilmiş yaşçılık olgusunun bu raporda ilk kez kullanılmış olması da dikkatleri çekmektedir. Ayrıca bu rapordaki güncel küresel duruma dair veriler ve bulgular, yine DSÖ’nün **Sağlıklı Yaşlanmanın On Yılı Planı**’ndaki (2021-2030) ayrımcılık karşıtı hedeflerin belirlenmesine, dolayısıyla ayrımcılık karşıtlığının bir norm olarak yaşlılık alanında kabul görmesine önemli bir katkıda bulunmuştur.

Yaşlının İnsan Onuruna Saygı/İtibar

İtibar normu, 1982 Viyana **Birinci Yaşlanma Asamblesi** ve **Uluslararası Yaşlanma Eylem Planı**’nda yaşlılığa dair önemli bir ilke olarak sunulmuştur. Bu eylem planına dayanan ve 1991 yılında BM tarafından yayımlanan **Yaşlılık İlkeleri**’nde itibar normu; istismardan uzak ve güven içinde yaşamak ve cinsiyet, yaş veya engellilik gibi durumlarından dolayı adil muameleden muaf tutulmamak, aynı zamanda da, ekonomik katkılarından bağımsız bir şekilde değer görmek biçimlerinde karşımıza çıkmaktadır. Özellikle yaşlılık döneminde iş hayatından uzaklaşmak, hastalık ve engellilik gibi durumlardan ötürü ekonomik katkıda bulunamamak ya da emeklilikle birlikte bu katkıdan muaf olmak, bakıma ihtiyaç duymakla

birlikte istismara karşı daha da savunmasız kalmak gibi durumların artma potansiyeli göz önünde bulundurulduğunda, yaşlının insan onuruna saygı/itibar normunun önemi de anlaşılmaktadır.

Madde 17 “Yaşlı bireyler bedensel veya zihinsel istismardan uzak, itibar ve güven içinde yaşayabilmelidir.”

Madde 18 “Yaşlı bireyler yaş, cinsiyet, ırk veya etnik köken, engellilik veya diğer durumları gözetilmeksizin adil muamele ve ekonomik katkılarından bağımsız olarak değer görmelidir.”

Yaşlıya Özel Koruma

İHEB’in 25’inci maddesi, bireylerin sağlık ve iyi yaşamak için yeterli yaşama standartlara sahip olma hakkına değinirken, herkes için yaşlılık gibi koşullardan kaynaklanan durumlarda güvenlik hakkının da saklı olduğunu hükme bağlamaktadır. Yaşlılık ve dulluktan kaynaklanan durumlardan dolayı yaşama standartlarına erişimde yaşanacak sıkıntılara karşı bir özel koruma mekanizması olarak sunulan güvenlik hakkı, yaşlıya özel koruma normunu ortaya koymaktadır.

Madde 25 “Herkesin, kendisinin ve ailesinin sağlığı ve iyi yaşaması için yeterli yaşama standartlarına hakkı vardır; bu hak, beslenme, giyim, konut, tıbbi bakım ile gerekli toplumsal hizmetleri ve işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, yaşlılık ya da kendi denetiminin dışındaki koşullardan kaynaklanan başka geçimini sağlayamama durumlarında güvenlik hakkını da kapsar.”

BM Genel Kurulu’nda 13 Aralık 2006 tarihinde kabul edilmiş ve 3 Aralık 2008 tarihinde yürürlüğe giren **Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme**, 2020 yılı itibarıyla 181 devlet ve Avrupa Birliği tarafından imzalanmış bir sözleşmedir. Bu sözleşme, temel olarak engelli haklarını tanımlasa da, yaşlılık ve engellilik hallerinin bir arada olma sıklığı göz önünde bulundurularak bu kısımda ele alınmaktadır. Nitekim 16’ncı maddesinde engellilerin “ev içinde ve dışında” cinsiyete dayalı halini de içeren maruz kalabilecekleri her türlü şiddet, istismar ve sömürüye karşı korunması konusunda alınacak tedbirleri hükme bağlar. Dolayısıyla, bu maddedeki hüküm engelli yaşlıların da özel koruma hakkını kapsamı içine alır.

Madde 16 “Taraflar Devletler engellilerin ev içinde ve dışında sömürüye uğramasının, şiddete ve istismara maruz kalmasının, bu tutumların cinsiyete dayalı hali dâhil her biçiminden korumak için uygun yasal, idari, sosyal, eğitsel ve diğer tüm tedbirleri alır.”

Bağımsız (Özerk) Yaşam

BM tarafından 1991 yılında hazırlanan **Yaşlılık İlkeleri**’nde, yaşlılıkta bağımsız (özerk) yaşam normu; yaşlının sağlık hizmetlerine erişimi, çalışma fırsatına sahip olması, işten çekilme kararını verebilmesi, eğitim ve öğretime erişimi, yaşayacağı ortamın tercihlerine ve kapasitesine uygunluğu ve güvenli olması, ayrıca evde uzun süre kalabilmesi üzerinden tanımlanmaktadır.

Madde 1 “Yaşlı bireyler; aile yardımı, toplumsal destek veya gelir desteğiyle veya kendi çabalarıyla yeterli yiyecek, su, barınak, giyecek ve sağlık hizmetlerine erişebilmelidir.”

Madde 2 “Yaşlı bireyler çalışma fırsatına veya gelir getirici diğer fırsatlara sahip olabilmelidir.”

Madde 3 “Yaşlı bireyler iş gücünden ne zaman ve ne kadar sürede çekileceğine dair karar alma süreçlerine katılabilmelidir.”

Madde 4 “Yaşlı bireylerin uygun eğitim ve öğretim programlarına erişimi olmalıdır.”

Madde 5 “Yaşlı bireyler, kişisel tercihlerine ve farklı kapasitelere göre uyarlanabilir ve güvenli ortamlarda yaşayabilmelidir.”

Madde 6 “Yaşlı bireyler mümkün olduğunca uzun süre evde kalabilmelidir.”

Avrupa Sosyal Şartı 1965 yılında kabul edilmiş ilk versiyonunda, 15’inci madde ile özürllüler için tanımlanan bir bağımsız (özerk) yaşam ve sosyal hayata katılım hakkını hükme bağlar. Bu maddede geçen “yaşları ve özürllerinin nedenleri ve niteliği ne olursa olsun” ifadesi bağımsız olma ve katılma hakkının yaşlı engelliler de düşünülerek tanımlandığını göstermektedir. Ancak bu ilk metinde, henüz engelliliklerinden bağımsız bir şekilde tüm yaşlı nüfusun bağımsız (özerk) yaşam hakkından bahsedilmemektedir.

Madde 15 “Özürllülerin toplumsal yaşamda bağımsız olma, sosyal bütünleşme ve katılma hakkı: Âkit Taraflar, yaşları ve özürllerinin nedenleri ve niteliği ne olursa olsun, özürllülerin toplumsal yaşamda bağımsız olma, sosyal bütünleşme ve katılma hakkını etkili bir biçimde kullanabilmelerini sağlamak amacıyla:...”

1991 yılında gözden geçirilmiş versiyonunda, **Avrupa Sosyal Şartı**’nın yaşlıların sosyal korunma hakkını hükme bağlayan 23’üncü maddesiyle sözleşmenin kapsamına tüm yaşlıların bağımsız (özerk) yaşam hakkı dâhil edilmiştir. Nitekim “kendi yaşam biçimlerini özgürce seçmeleri” ve “alıştıkları çevrede yaşamlarını istedikleri” gibi ve bağımsız devam ettirmelerinin taahhüt edilmesi, **BM Yaşlılık İlkeleri**’nin (1991) bağımsız (özerk) yaşam normuna dair ilkeleriyle bağdaşmaktadır. Ayrıca, Avrupa Sosyal Şartı’nın yine 23’üncü maddesine ek olarak, kurumlarda yaşayan yaşlılara da yer verilmiştir. Yaşlıların, kurumdaki yaşam koşullarına dair kendini kararlarını alabilme hakkını ve bu hakkı kullanmalarının teşvikini vurgulayan bu maddenin ek hükmü, yaşlının bağımsız (özerk) yaşam hakkını bakım hakkı ile bağdaştırarak ele almaktadır.

23. Madde “Akit Taraflar, yaşlıların sosyal korunma hakkını etkili bir biçimde kullanmalarını sağlamak amacıyla, doğrudan ya da kamusal veya özel örgütlerle işbirliği yaparak, özellikle:

- Yaşlılara (...)

b- durumlarının gerektirdiği sağlık bakım ve hizmetleri yoluyla yaşlıların kendi yaşam biçimlerini özgürce seçmelerine ve alıştıkları çevrede yaşamlarını istedikleri ve yapabildikleri sürece bağımsız olarak sürdürmeye olanak vermeyi;

- Kurumlarda yaşayan yaşlılara, özel yaşamlarına saygı içinde, uygun yardım ve bunların kurumdaki yaşam koşullarına ilişkin kararlara katılımlarını sağlamayı amaçlayan önlemler almayı ya da bunları özendirme; taahhüt ederler.”

Bakım

BM Yaşlılık İlkeleri (1991), yaşlılığa özel bir başka normu daha belirlemektedir. Yaşlı bireylerin bakım hakkı ve bakıma erişimine dair ilkeler, bu kısımda ele alınan diğer tüm normlarla da ilişkilidir. Nitekim **Yaşlılık İlkeleri**’nin 11’inci maddesinde, refah düzeylerini koruyacak ve hastalık başlangıcını önleyecek ya da erteleyecek sağlık hizmetlerine ulaşabilmesi, aynı zamanda yaşlının kendi potansiyelini gerçekleştirme için önemli bir aşamadır. Bunun yanında, 12’nci maddede yapılan bağımsızlık vurgusu da bağımsız (özerk) yaşam normuyla örtüşmektedir. Yine aynı metnin 13’üncü maddesinde belirtilen insani ve güvenli bir ortamda sosyal koruma da yaşlıya özel koruma normuyla bağdaşmaktadır. Bakıma dair ilkelerin arasında 14’üncü madde özellikle önemlidir. Çünkü bu maddede “tüm insan hakları ve temel özgürlüklerden yararlanabilme” ile eşitlik normuna, “haysiyet, inanç, gereksinim ve mahremiyetlerine mutlak saygı” ile yaşlının insan onuruna saygı/itibar, “kendi yaşama kaliteleri ve bakımları üzerinde söz sahibi olabilme” ile de hem bağımsız (özerk) yaşam hem de yaşlının kendi potansiyelini gerçekleştirme normlarına referanslar verilmektedir.

Madde 10 “Yaşlı bireyler her toplumun kültürel değerler sistemine uygun biçimde aile içi ve toplumsal bakım ve korumadan yararlanmalıdır.”

Madde 11 “Yaşlı bireyler, en iyi bedensel, zihinsel ve duygusal refah düzeyini korumalarına veya bu düzeye ulaşmalarına katkı sağlayacak veya hastalık başlangıcını önleyen veya geciktiren sağlık hizmetlerine erişebilmelidir.”

Madde 12 “Yaşlı bireyler bağımsızlık, sosyal koruma ve bakım düzeylerini iyileştirebilmek için sosyal ve hukuki hizmetlere erişebilmelidir.”

Madde 13 “Yaşlı bireyler, insani ve güvenli bir ortamda sosyal koruma ve rehabilitasyonun yanı sıra sosyal ve zihinsel uyarımlar sunan kurumsal bakım hizmetlerinden uygun düzeyde yararlanabilmelidir.”

Madde 14 “Yaşlı bireyler herhangi bir barınak, bakım veya tedavi merkezinde kalmaları halinde tüm insan hakları ve temel özgürlüklerden yararlanabilmeli; haysiyet, inanç, gereksinim ve mahremiyetlerine mutlak saygı görmeli ve kendi yaşam kaliteleri ve bakımları üzerinde söz sahibi olabilmelidir.”

Yaşlının Kendi Potansiyelini Gerçekleştirme

BM Yaşlılık İlkeleri’nde ilk olarak 15’inci maddede karşımıza çıkan kendini gerçekleştirme normu, 16’nci maddede de yaşlıların eğitim, kültür, manevi ve eğlenceye dair her türlü kaynağa erişim hakkı şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Yaşlıların, bir yandan potansiyellerini ‘tam olarak’ geliştirerek kendilerini gerçekleştirebilecek fırsatları takip etmeleri, diğer yandan da özellikle eğitim, kültür, eğlence ve manevi fırsatlara erişim imkânına da sahip olmaları bu iki madde ile vurgulanmıştır.

Madde 15 “Yaşlı bireyler, potansiyellerini tam olarak geliştirebilmek için fırsatları takip edebilmelidir.”

Madde 16 “Yaşlı bireyler toplumun eğitimsel, kültürel, manevi ve eğlence odaklı kaynaklarına erişim imkânına sahip olabilmelidir.”

İHEB’in 27’inci maddesinde de, herkesin kültürel ve bilimsel yaşama serbestçe katılma ve yararlanma hakkı hükme bağlanmıştır. Dolayısıyla, **Yaşlılık İlkeleri**’nde özellikle yaşlılar özelinde vurgulanan kendini gerçekleştirme ve potansiyelini geliştirme normu, daha öncesinde metne dökülen ve herkese tanınan bir hak olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaşlıların potansiyellerini tam anlamıyla gerçekleştirmelerine olanak sağlayacak her türlü eğitimsel, bilimsel ve kültürel etkinliklere erişimleri ve katılımlarının temini, bu demografik grubun, özellikle de yaşlı kadınların, toplumdan ve bu tür etkinliklerden dışlanma olasılıkları göz önünde bulundurulduğunda daha da önem kazanmaktadır.

Madde 27.1 “Herkes toplumun kültürel yaşamına serbestçe katılma, güzel sanatlardan yararlanma, bilimsel gelişmeye katılma ve bundan yararlanma hakkına sahiptir.”

Avrupa Sosyal Şartı’nın 1991 gözden geçirilmiş versiyonunun 23’üncü maddesinde de yaşlının kendi potansiyelini gerçekleştirmesi normu karşımıza çıkmaktadır. Bu maddede, yaşlıların tüm kamusal, sosyal ve kültürel yaşama katılımları ile hizmetler ve kolaylıklar sayesinde yaşlıların uzun bir süre topluma tam katılım hakkını kullanabilmelerinin sağlanması taahhüt altına alınmaktadır.

Madde 23 “Akit Taraflar, yaşlıların sosyal korunma hakkını etkili bir biçimde kullanmalarını sağlamak amacıyla, doğrudan ya da kamusal veya özel örgütlerle işbirliği yaparak, özellikle:

- Yaşlılara,

a- iyi bir yaşam sürmeleri ve kamusal, sosyal ve kültürel yaşama etkin olarak katılmalarına olanak sağlayan yeterli kaynakları;

b- yaşlılar için var olan hizmetler ve kolaylıklar ve onların bunlardan yararlanma olanakları konusunda bilgi sağlamak yoluyla, yaşlıların olabildiğince uzun bir süre toplumun bütün haklara sahip üyesi olarak kalabilmelerine olanak sağlamayı (...) taahhüt ederler.”

1992 yılında Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen **Avrupa Kentsel Şartı**’nın 7’nci maddesinde, yaşı ne olursa olsun, herkesin spora katılımını mümkün kılacak olanakların sağlanması hükme bağlanmıştır. Yaşlının kendi potansiyelini gerçekleştirmesi için spora dair olanaklara erişiminin sağlanması, sportif etkinliklerin genç yaşla ilişkilendirilmesi ve yaşlılara yönelik kalıpyargılardan kaynaklanan spor alanında yaşa dayalı ayrımcılığın yaygın olması düşünüldüğünde daha yüksek bir öneme sahiptir.

Madde 7 “Yaş, yetenek ve gelir durumu ne olursa olsun, her birey için, spor ve boş vakitlerini değerlendirebileceği olanaklar sağlanmalıdır.”

C. Standart, Ölçütler ve İyi Uygulamalar

1. Standartların Belirlenmesi

Bu kısımda uluslararası sözleşme ve belgeler üzerinden yaşlılık tematik alanında toplumsal cinsiyete dayalı standartların belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu standartlar, dört başlık altında değerlendirilecektir: çok boyutlu ayrımcılıkla mücadele; yaşlı kadın/LGBTİ+’ların potansiyellerini geliştirmelerine ve tam anlamıyla gerçekleştirmelerine olanak sağlayan ortamın sağlanması; uzun süreli ve palyatif bakım dâhil, yaşlı kadın ve LGBTİ+’ların ihtiyaç ve isteklerine uygun bakım olanaklarının sunulması ve yaygınlaştırılması; yaşlı kadınların karar mekanizmalarına katılabilecekleri ortamın yaratılması. Bu dört başlık altında incelenen standartlar, ayrıca yaşlılık tematik alanına uygun olarak belirlenen normlarla ilişkilendirilerek ele alınacaktır. Bu kısımda, ölçütlere ayrı bir şekilde yer verilmemektedir. Bunun sebebi de uluslararası sözleşme ve belgelerde geçen yaşlılık ve toplumsal cinsiyet alanına özgü belirgin ölçütlere rastlanmamasıdır. Ancak, bu kısımda ele alınan bazı standartlar, ya ölçüt niteliğine sahip ifadeler içermekte ya da ölçüt belirlemede yardımcı olabilecek niteliktedir.

Çok Boyutlu Ayrımcılıkla Mücadele

BM tarafından kaleme alınan **Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmesi’**nde (2008), 6’ncı madde, engelli kadınların çok boyutlu ayrımcılığa maruz kalma riskinin kabulüyle başlar ve taraf devletleri bu ayrımcılığın farkında olacak şekilde engellilerin tüm hak ve özgürlüklerinden faydalanmalarına yönelik tedbirler almaya teşvik eder. Dolayısıyla engellilere yönelik, cinsiyet ve yaşa dayalı ayrımcılığı da içeren bu çok boyutlu ayrımcılıkla mücadeleyi, devletin alacağı tedbirlere bağlar. 8’inci maddede ise, çok boyutlu mücadele için gerekli olan bir adım olarak engellilere yöneltilen, özellikle yaş ve cinsiyet temelli ayrımcılıkla mücadele için, klişeler, önyargılar ve incitici uygulamalara yönelik bilinçlendirme çalışmalarının yapılmasını bir standart olarak ortaya koyar.

Madde 6.1. “Taraf Devletler engelli kadınlar ile kız çocuklarının çok yönlü ayrımcılığa maruz kalmakta olduğunu kabul eder ve bu bakımdan onların tüm insan hak ve temel özgürlüklerinden tam ve eşit koşullarda yararlanmalarını sağlamaya yönelik tedbirleri alır.”

Madde 8.1.b. “Yaşamın her alanında engellilere yönelen klişeler, önyargılar, incitici uygulamalar ile cinsiyet ve yaş temelli ayrımcı davranışlarla mücadele etmek”

adına bilinçlendirme çalışmalarının yapılması önerilmektedir.

CEDAW’ın Yaşlı Kadınların Kendilerinin ve İnsan Haklarının Korunmasına İlişkin 27 Sayılı Genel Tavsiye Kararı’nda (2010) da kadına yönelik ayrımcılık çok boyutlu yapısı göz önünde bulundurularak ele alınır. 31’inci tavsiye kararında, taraf devletlerin özellikle yaşlı kadınlara yönelik ayrımcılıkla yoğrulmuş her türlü kanun, yönetmelik ve örfi hukukları

yürürlükten çıkarması, değiştirmesi ve aynı zamanda yaş ve cinsiyet kesişimindeki ayrımcılığı yasaklamaya yönelik uygulamalarda bulunması önerilir.

Tavsiye 31 “Taraf Devletler yükümlülükleri kapsamında, kadına yönelik ayrımcılık meselesinin çok boyutlu yapısını dikkate almalı ve toplumsal cinsiyet eşitliği ilkesinin mevzuat ve bunun pratikteki uygulaması bakımından kadın yaşamının her evresinde geçerli olmasını sağlamalıdır. Bu bağlamda, Taraf Devletlerin yaşlı kadınlara yönelik ayrımcılık barındıran mevcut kanun, yönetmelik ve örfi hukuklarını yürürlükten kaldırmaları veya değiştirmeleri ve mevzuatlarında yaşa ve cinsiyete dayalı ayrımcılığı yasaklamaları ısrarla tavsiye edilmektedir.”

Dolayısıyla, devletlerin öncelikli olarak cinsiyet, yaş, engellilik olmak üzere diğer sosyal faktörlerin de kesişime dâhil oldukları çok boyutlu ayrımcılıkla mücadele ederek, yaşlı kadın ve LGBTİ+ları da her türlü ayrımcılıktan koruması bir standart olarak uluslararası belgelerde karşımıza çıkmaktadır. Bu standardın hem ayrımcılık yasağı normu ile bağdaştığı hem de ayrımcılığa maruz kalma yaşının kendi potansiyelini gerçekleştirmesini engelleyen bir unsur olarak ele alındığında, yaşının kendi potansiyelini gerçekleştirmesi normu ile örtüştüğü görülmektedir.

Yaşlı Kadın/LGBTİ+’ların Potansiyellerini Geliştirmelerine ve Tam Anlamıyla Gerçekleştirmelerine Olanak Sağlayan Ortamın Yaratılması

Yaşlı kadın ve LGBTİ+ların potansiyellerini geliştirmeleri ve gerçekleştirmelerine olanak sağlayan ortamın yaratılması eğitim olanakları, ekonomik olanaklar ve sağlık olanaklarına yaşlı kadın ve LGTBI+ların erişiminin mümkün kılınmasından geçmektedir. Bu ortamın yaratılması; yaşının kendi potansiyelini gerçekleştirmesi, yaşının insan onuruna saygı/itibar ve bağımsız (özerk) yaşam normları ile de yakından ilişkilidir.

a) Eğitim olanakları

Yaşlı kadınların potansiyellerinin gelişimine katkıda bulunacak en başlıca unsurlardan birisi yaşlı kadınlar arasında okuryazar oranlarının artırılması ve diğer yeterliliklere ulaşabilmeleri için hayat boyu öğrenme hizmetlerine erişimlerinin sağlanmasıdır. Nitekim uluslararası sözleşme ve belgelerde eğitim hakkı normu ve bu hakka yönelik standart oldukça yaygın bir şekilde ele alınmıştır.

Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu’nda (1991), eğitimin her düzeyindeki olanaklara erişimin önündeki en temel engel olarak çok boyutlu ayrımcılığın -yaş ve cinsiyete dayalı biçimleri dâhil- ortadan kaldırılmasına dair önlemlerin alınması hedefi belirlenmiştir. Eğitimde eşit ulaşılabilirlik hedefine varabilmek için gerekli tüm işlemlerin başlatılması da bir standart olarak ortaya koyulmaktadır. Yaşlı kadın ve LGBTİ+ların tüm eğitim düzeylerine ulaşabilmesi için gerekli uygulamaları yapmak, onların potansiyellerini geliştirme ve tam anlamıyla gerçekleştirmelerine olanak sağlayan ortamın yaratılması adına gereklidir. Ayrıca burada belirlenen standart, ayrımcılık yasağı normu ile de örtüşmektedir.

Hedef 80.a. “Eğitimin bütün düzeylerinde, cinsiyet, ırk, dil, din, ulusal köken, yaş veya özürlü olmaya dayanan ayrımcılığı veya ayrımcılığın herhangi bir başka biçimini ortadan kaldıracak önlemler olarak eğitime eşit ulaşılabilirlik hedefini gerçekleştirmek ve uygun durumlarda, şikâyete neden olan durumları ele alacak işlemleri başlatmayı düşündürmek.”

Madrid Uluslararası Yaşlanma Eylem Planı’nda (2002) yaşlı kadınların eğitim olanaklarına erişimlerine dair aşağıdaki hedefler listelenmiştir. Bunlardan ilki, özellikle yetişkin kadınlar arasında okuma yazma oranlarının 2015 yılına kadar yüzde 50 arttırılmasına yönelik bir standart ve aynı zamanda ölçüttür. Yaşlı kadınlar arasında okuma yazma oranlarının yaşlı erkeklere ve diğer yaş grubundaki yetişkinlere kıyasla daha düşük olduğu düşünülürse, bu hedefin yaşlı kadının potansiyelini gerçekleştirmesinin önündeki çok temel bir sorunu ortadan kaldırmaya yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Yine aynı hedef içerisinde ayrıca, tüm yetişkinlerin sürdürülebilir eğitime ulaşma olanaklarının sağlanması bir standart olarak belirlenmektedir.

Hedef: “Yetişkinlerin okuma yazma oranlarının, kadınlara öncelik verilerek 2015 yılına kadar, yüzde 50 arttırılması ve bütün yetişkinler için temel, sürdürülebilir eğitime ulaşma olanağı sağlanması.”

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları’nda (2015) karşımıza çıkan iki amaç, eğitim olanaklarına erişim ile ilgilidir. İlk amaçta, teknik, mesleki ve üniversite eğitimine erişimde kadın ve erkekler arasında eşitliğin 2030’a kadar sağlanması standardı yer almaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliğine dayanarak sunulacak bu eğitimin aynı zamanda kaliteli ve erişilebilir olması vurgusu yapılmıştır. Her ne kadar yaşlı kadınlara özel olarak değinilmemişse de, bütün kadın ve erkekler denildiği için bu standardın yaşlı kadınları da kapsadığı kabul edilebilir. Burada listelenen ikinci amaçta ise, birinci amaçla bağlantılı bir şekilde, yine 2030’a kadar teknik ve mesleki beceriler de dâhil tüm becerilerin yetişkinler arasında arttırılması ve bu becerilerin istihdama ve girişimciliğe yönelik olması ifadeleri yer almaktadır. Yükseköğretim, mesleki beceriler, istihdam ve girişimcilik dendiğinde akla ilk gelen grup yaşlılar ve özellikle de yaşlı kadınlar olmamaktadır. Ancak, günümüzde hayat boyu öğrenmenin bir standart haline geldiği düşünüldüğünde, yaşlı kadın ve LGBTİ+ların erişimlerinin sağlanması gereken eğitim olanaklarının yükseköğretim öncesi dönemle sınırlı kalması potansiyellerinin gelişmesi yerine kısıtlanması anlamına gelecektir. Bu sebeple, eğitim olanaklarına dair standartlar söz konusu olduğunda, hayat boyu öğrenme ilkesini göz önünde bulundurmamız gerekmektedir.

SKA 4.3. “2030’a kadar bütün kadın ve erkeklerin erişilebilir ve kaliteli teknik eğitim, mesleki eğitim ve üniversiteyi kapsayan yüksek öğretime eşit biçimde erişimlerinin sağlanması,”

SKA 4.4. “2030’a kadar istihdam, insana yakışır işlerde çalışma ve girişimciliğe yönelik teknik ve mesleki becerileri de kapsayan ilgili becerilere sahip gençlerin ve yetişkinlerin sayısının önemli ölçüde arttırılması hedeflenmektedir.”

Nitekim **CEDAW’ın Yaşlı Kadınların Kendilerinin ve İnsan Haklarının Korunmasına İlişkin 27 Sayılı Genel Kurul Tavsiye Kararı’**nda (2010), yaşam boyu öğrenme fırsatlarına değinilmektedir. 40’ıncı tavsiye, taraf devletlerin yükümlülükleri arasında yaşlı kadınların da yaşam boyu öğrenme fırsatlarından faydalanmalarını garanti altına almayı saymaktadır.

Böylece, yaşam boyu öğrenme fırsatlarına erişimi sağlanan yaşlı kadınlar hem potansiyellerini geliştirebilecekler hem de yaşamlarının ilerleyen evrelerinde bağımsız (özerk) bir yaşam sürdürme olanağına ulaşabileceklerdir.

Tavsiye 40 “Taraflar Devletler, her yaşta kadının eğitim alanında fırsat eşitliğine sahip olmasını, yaşlı kadınların yetişkinlere yönelik eğitim ve yaşam boyu öğrenme fırsatlarından faydalanmalarını, kendileri ve aileleri için sunulacak gerekli eğitimlerle bilgi edinmelerini garanti altına almakla yükümlüdürler.”

b) Ekonomik olanaklar

İkincil olarak, yaşlı kadın yoksulluğuyla mücadelede hem yaşlı kadınların emeklilik ve sosyal güvence haklarına sahip olmaları, hem de bu sistemlerin dışında kalan kadınların yoksulluğa düşmemesi için gerekli sosyal koruma tedbirlerinin alınması gerekmektedir. Emeklilik haklarının yerinde olmasının haricinde, çalışma hayatında devam etmek isteyen yaşlı kadınlar için de yeni yetilerin sunulması, hayat boyu öğrenme olanaklarına ulaşmalarının sağlanması gerekmektedir.

Madrid Uluslararası Yaşlanma Eylem Planı’nda (2002), dört ayrı hedef yaşlıların, özellikle de yaşlı kadınların, ekonomik olanaklara erişimi ve bu olanakları kullanımına dair standartlar belirlemektedir. İlk hedef, kadın ve yeti yetersizliğine sahip olmanın iş yaşamının dışında kalma ve yaşamın ilerleyen evrelerinde bağımlı olma riskini artıran unsurlar olduğu kabulüyle başlar. Bu durumda yeti yetersizliğinin daha yaygın hale geldiği yaşlılık dönemindeki kadınları daha çok ilgilendirebilecek bu hedefle, yaşlı kadınların çalışma yaşamına katılımını sağlayacak her türlü özel çaba bir standart olarak ele alınmaktadır.

Hedef: “İş yaşamının dışında kalma ve ilerleyen yıllarda bağımlı olma riskini azaltmak amacıyla, kadınlar, uzun süredir işsiz olanlar ve yeti yetersizliği olan bireyler gibi dezavantajlı grupların çalışma yaşamına katılımını artırmaya yönelik özel çaba gösterilmelidir.”

Yine aynı eylem planından ikinci hedef kapsamında ise, bu sefer özellikle kırsal ve uzak bölgelerde yaşayan yaşlı kadınların, ekonomik olanaklara erişimi ve bu olanakları kullanımı hususunda eşit hakların garanti altına alınmasına değinilmektedir. Bir diğer hedefte ise, yaşlıların kendi işlerini kurmaları ve küçük girişimlerinin desteklenmesi adına, başta cinsiyet ayrımcılığı olmak üzere her türlü ayrımcılığın önlenmesi için uygulanacak kredi kullanma olanağı gibi her türlü program standart olarak görülebilir. Son hedef ise, yoksulluğun ortadan kaldırılmasına yönelik her türlü strateji ve programda öncelikli gruplar arasında yaşlı kadınları ve bunların arasında özellikle daha ileri yaşta ve yeti yetersizliği olanları saymaktadır.

Hedef: “Kırsal alanlarda ve ulaşımın güç olduğu bölgelerde, yaşlı kadınların hakları, ekonomik kaynaklara erişim ve bunların kullanımı konusunda eşit haklar da dâhil olmak üzere garanti altına alınmalıdır.”

Hedef: “Özellikle, cinsiyet ayrımcılığı başta olmak üzere, her türlü ayrımcılık önlenerek, gerektiğinde kredi kullanma olanağına erişim sağlanarak yaşlıların kendi işlerini kurma çabaları ve küçük girişimler desteklenmelidir.”

Hedef: “Yoksulluğun ortadan kaldırılması amacına yönelik strateji ve uygulama programlarında, yaşlı kadınların, ileri yaşlıların, yeti yetersizliği olanların ve yalnız yaşayanların ihtiyaçlarının öncelikli olarak ele alınması sağlanmalıdır.”

Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme’de (2008), özellikle engelli kadın ve engelli yaşlıların, sosyal koruma ve yoksulluk azaltıcı programlara erişimlerinin sağlanmasına yönelik bir standart belirlenmektedir. Engellilik, yaş ve toplumsal cinsiyet birleşiminin hem yoksulluğa maruz kalmayı artırıcı bir sebep olması hem de yoksulluğu azaltacak sosyal koruma programlarına erişimde bir engel ve ayrımcılık kaynağı oluşturabileceği düşünüldüğünde, bu standardın önemi de ortaya çıkmaktadır.

Madde 28.2.b. “Özellikle engelli kadın ve kız çocukları ve engelli yaşlılar dâhil olmak üzere, engellilerin sosyal koruma programlarına ve yoksulluk azaltıcı programlara erişimini sağlamak.”

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları’nda (2015) da yer alan ekonomik olanaklara yönelik standartlar, birincil olarak yoksulluk ile ilgilidir. İlk amaçta, her yaşta erkek ve kadının ulusal tanımlara dayalı yoksulluğunun 2030’a kadar yarıya indirilmesi hem bir standart hem de ölçüt niteliğindedir. İkinci amaçta ise yaş, cinsiyet ve engellilik ayrımı götmeksizin, herkesin ekonomik olarak güçlendirilmesi, ekonomik olanaklara erişim ve o olanakları kullanım standardı açısından önem arz eder. Yoksulluk deneyimleyen yaşlı kadın ve LGBTİ+ların potansiyellerini geliştirme ve gerçekleştirme olanakları az, insan onuruna yaraşır, bağımsız bir hayata ve itibara sahip olma olasılığı da düşük olacaktır. Bu anlamda, bu iki amaç ile tanımlanan ekonomik olanaklara erişim, daha önce ele alınan normlarla da örtüşmektedir.

SKA 1.2. “2030’a kadar ulusal tanımlara göre bütün boyutlarıyla yoksulluk içinde yaşayan her yaşta erkek, kadın ve çocuk oranının en az yarıya indirilmesi.”

SKA 10.2. “2030’a kadar yaşa, cinsiyete, engelliliğe, ırka, etnik kökene, dine, ekonomik ya da başka bir statüye bakılmaksızın herkesin güçlendirilmesi ve sosyal, ekonomik ve siyasi olarak kapsanmasının desteklenmesi.”

c) Sağlık olanakları

Son olarak, yaşlı kadın ve LGBTİ+ların potansiyellerini geliştirme ve tam anlamıyla gerçekleştirmeleri için öncelikle yeti kaybı yaşamadıkları, sağlıklı bir hayat sürmeye devam etmeleri, ancak sağlık sorunları yaşadıklarında da sağlık hizmetlerine erişebilmeleri gerekmektedir. Bu anlamda, sağlık olanaklarına erişim ve bu olanaklardan faydalanma, yaşlının kendi potansiyelini gerçekleştirme, yaşlının insan onuruna saygı/itibar ve bağımsız (özerk) yaşam normlarıyla örtüşen bir standarttır.

Bu standart, **Avrupa Sosyal Şartı’nda** (1965), özellikle olanağı olmayan ve sosyal güvenlik sisteminde yer almayan herkesin hastalık halinde gereken bakımın sunulmasının taahhüt edilmesi biçiminde ele alınmaktadır. Bu maddede, yaşlılara ve özellikle de yaşlı kadınlara vurgu yapılmaktadır. Ancak, hastalıktan kaynaklanan sağlık hizmetleri ve bakıma ihtiyaç duyma durumunun yaşlılıkla artması ve yaşlı kadınların sosyal güvenlik sistemi dışında kalma olasılıklarının yüksek olması sebebiyle, bu standart yaşlı kadınların sağlık olanaklarına erişimini sağlamak yönünde de bir standart belirlemektedir.

Madde 13.1. “Taraflar devletler; yeterli olanağı bulunmayan ve kendi çabasıyla veya başka kaynaklardan, özellikle bir sosyal güvenlik sisteminden yararlanarak böyle bir

olanak sağlayamayan herkese yeterli yardımı sağlamayı ve hastalık halinde bunun gerektirdiği bakımı sunmayı taahhüt eder.”

Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu’nda (1995) ise, daha belirgin bir şekilde, yaşlı kadınların yaşlanmayla birlikte gelen tüm değişikliklerden kaynaklanan sağlık ihtiyaçlarına vurgu yapan bir hedef karşımıza çıkmaktadır. Yaşlı kadınların arasında, özellikle de fiziksel ve psikolojik bakıma muhtaç olanlara öncelik verilerek, her türlü sağlık ihtiyaçlarını tedavi edecek program ve hizmetlerin geliştirilmesi bir standart olarak belirlenmektedir. Bu standardın kapsamı içinde, geriatri birimlerinin içerisinde özellikle yaşlı kadınlara özgü sağlık ihtiyaçlarına yönelik alt birimlerin kurulması ve bu alanda bilimsel çalışmaların yapılması ele alınabilir.

Hedef 106.n. “Kadınların yaşlanmaya eşlik eden değişikliklere adapte olmalarına ve anlamalarına yardımcı olacak, fiziksel veya psikolojik açıdan bakıma muhtaç olanlara özel bir önem vererek yaşlı kadınların sağlık ihtiyaçlarını ele alacak ve tedavi edecek bilgi, programlar ve hizmetler geliştirmek.”

Madrid Uluslararası Yaşlanma Eylem Planı’nda (2002) yer alan iki hedefte, yaşlıların sağlığıyla ilgili konuların toplumsal cinsiyet eşitliği bakış açısı ile ele alınması vurgusu yapılmaktadır. İlk hedefte, yaşlıların sağlık durumlarının daha iyi hale getirilmesi ve yeti kaybı ile ölüm oranlarının düşürülmesi için, öncelikli olarak toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin farkında olunması ve bu bakış açısıyla hedefler belirlenmesi bir standart olarak devletlere ve diğer yetkili kuruluşlara önerilmektedir. İkinci hedefte ise, koruyucu sağlık hizmetleri ve tarama programlarının da toplumsal cinsiyete duyarlı ve ekonomik olarak erişilebilir şekilde sağlanması gerekliliği ortaya koyulmuştur.

Hedef: “Yaşlıların sağlık durumlarının iyileştirilmesi, yeti yetersizliği ve ölümün azaltılması için toplumsal cinsiyet eşitliği bakış açısı ile hedefler belirlenmelidir.”

Hedef: “Yaşlılar için, toplumsal cinsiyet eşitliği bakış açısı ile hazırlanmış koruyucu sağlık hizmetlerinin ve tarama programlarının var olması ve ekonomik olarak karşılanabilir olması sağlanmalıdır.”

Bu noktada, bu kısımda bahsi geçen, yaşlı kadın ve LGBTİ+ların potansiyellerini geliştirme ve tam anlamıyla gerçekleştirmesine olanak sağlayan ortamın yaratılması için gerekli olan bu olanakların bir arada ele alındığı bir hedefin yer aldığı **Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu’**na (1995) dönmek doğru olacaktır. Burada ele alınan hedefte, sağlık, eğitim ve sosyal hizmetlerin, özellikle de yoksulluk içinde yaşayan her yaşta kadınlara da ulaşabilmesini sağlamak adına, hükümet ve özel sektörün işbirliği yapması ve ulusal bir strateji geliştirilmesi yönünde bir standart belirlenmektedir. Ayrıca, bu hizmetlerin cinsiyete duyarlı bir şekilde sunulması ve kırsal ve uzak alanlara da ulaşacak nitelikte olmalarının gerekliliği vurgulanmıştır.

Hedef 60.d. “Hükümet ve özel sektörle işbirliği yaparak, sağlık, eğitim ve sosyal hizmetlerin iyileştirilmesine yönelik kapsamlı bir ulusal stratejinin geliştirilmesine katılmak ve böylece yoksulluk içinde yaşayan her yaşta kadın ve kız çocuklarının bu hizmetlere tam ulaşmasını sağlamak; cinsiyete dayalı bir bakış açısıyla düzenlenmiş hizmetlere ulaşabilirliği garanti altına alacak mali kaynaklar bulmak ve bu hizmetleri,

hükümet kurumlarının görev alanına girmeyen kırsal ve uzak alanlara da ulaşacak şekilde genişletmek.”

Uzun Süreli ve Palyatif Bakım Dâhil, Yaşlı Kadın ve LGBTİ+’ların İhtiyaç ve İsteklerine Uygun Bakım Olanaklarının Sunulması ve Yaygınlaştırılması

Yaşlı kadın ve LGBTİ+’ların, kendi ihtiyaç ve isteklerine uygun gördükleri bakım hizmet ve olanaklarının sunulması ve yaygınlaştırılması, ayrıca bu olanaklardan faydalanabilmeleri için erişimlerinin önündeki engellerin ortadan kaldırılması, uluslararası sözleşme ve belgelerde önemli bir hedef olarak ele alınmaktadır. Bakım normu yaşlılık dönemine özgü bir norm olarak belirlenmiştir ve bu norma bağlı olarak, bakımın ne şekilde sunulacağına dair ifadeler de bu belgelerde yaygındır. Ayrıca, yaşlı kadın ve LGBTİ+’ların bağımsız (özerk) yaşam hakkı ve yaşlının insan onuruna saygı/itibar normları ile ilişkili olan bu standart, aynı zamanda yaşa dayalı ayrımcılık yasağı kapsamında da değerlendirilebilir.

Öncelikli olarak, **Madrid Uluslararası Yaşlanma Eylem Planı’**nda (2002) yer alan bakıma yönelik hedeflerde toplumsal cinsiyete dair herhangi bir ifadenin yer almadığı hemen göze çarpmaktadır. Ancak, tüm yaşlıları kapsayacak biçimde belirlenen bu hedeflerin içerisinde çok önemli bazı standartlar çıkarılabilir. Öncelikle, “yaşlıların değişen ve çok çeşitli sağlık gereksinimlerini” karşılamak, sunulacak uzun süreli bakım ve palyatif tedavinin amacı olarak ortaya koyulmaktadır. Dolayısıyla, bu bakım hizmetlerinde yaşlıların değişen ihtiyaçlarına cevap verebilmek adına koordinasyon, esneklik ve sürdürülebilirlik hedeflenmektedir. Bir diğer hedefte ise, sağlık çalışanları ve sosyal hizmet uzmanlarının teşvik etmesi gerekenin, yaşlıların kendi bakımlarıyla ilgili karar vermesi olduğu görülmektedir. Bu anlamda, yaşlının hem ihtiyaçlarına hem de kararlarına uygun bir şekilde bakım hizmetlerinin sunulması, hem yaşlının bakım hakkı normu, hem de bağımsız (özerk) yaşam normu ile örtüşmektedir.

Hedef: “Yaşlıların değişen ve çok çeşitli sağlık gereksinimlerinin karşılanması amacıyla kaynak dağılımının esnek biçimde yapılabilmesi için hastalıklardan koruma ve sağlığın geliştirilmesi, temel sağlık hizmetleri, acil tedavi, rehabilitasyon, uzun süreli bakım ve palyatif tedavi de dahil olmak üzere, çeşitli hizmet alanlarında sürdürülebilirliğin sağlanması, gerekli kurumların ve koordinasyonun teşvik edilmesi.”

Hedef: “Yaşlıların kendi sağlık ve bakımları ile ilgili karar verme konusunda, sağlık çalışanları ve sosyal hizmet uzmanlarının teşvik edilmesi.”

Her ne kadar cinsel yönelim, cinsiyet kimliği ve yaş kesişimine hiç değinmese de, **Yogyakarta İlkeleri +10** (2016) belgesinde bakıma dair kimi maddeler, özellikle yaşlı LGBTİ+ların bakımına dair yön gösterici niteliktedir. Örneğin, 17’nci maddenin E şıkkı, devletlerin tıbbi tedavi ve bakım konusunda sağlaması gereken iki unsura değinmektedir. Birincisi, herkesin kendi bakımına dair kendi kararlarını verebilmesi; ikincisi de, bu kararları verebilmeleri için yapılacak bilgilendirme ve güçlendirmelerde cinsel yönelim veya cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılık yapılmamasıdır. Bu anlamda, bahsi geçen maddenin şıkkı, hem yaşlı bireylerin kendi ihtiyaç ve isteklerine uygun bakımı tercih edebilmeleri üzerinden bağımsız (özerk) yaşam normuyla, hem de ayrımcılık yasağı normuyla örtüşmektedir. Aynı maddenin F şıkkında ise, tüm bakım ve tedavi program ve hizmetlerinin cinsel yönelim ve

cinsiyet kimliklerinin çeşitliliğine duyarlı, eşitlik ilkesine dayalı bir şekilde erişiminin sağlanmasını devletlere yüklemektedir. Bu şık da, eşitlik ve bakım normlarını bir araya getiren bir standart ortaya koymaktadır.

Madde 17. “Devletler;

E. Herkesin tıbbi tedavi ve bakım konusunda kendi kararlarını vermesi için aydınlatılmış onamı temelinde ve cinsel yönelim veya cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılık yapılmaksızın bilgilendirilmesini ve güçlendirilmesini sağlayacaktır.

F. Tüm cinsel sağlık ve üreme sağlığı, eğitim, önleme, bakım ve tedavi programlarının ve hizmetlerinin cinsel yönelim ve cinsiyet kimliklerinin çeşitliliğine saygılı olmasını ve ayrımcılık yapılmaksızın herkes için eşit olarak ulaşılabilir olmasını sağlayacaktır.”

Yaşlı Kadınların Karar Mekanizmalarına Katılabilecekleri Ortamın Yaratılması

Yaşlı kadınların karar mekanizmalarına katılabilecekleri ortamın yaratılması da önemli bir standart olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu standart da birçok norm ile örtüşmektedir. Örneğin, yaşlı kadınların kendi hayatlarını da ilgilendiren karar mekanizmalarına dâhil olmaları eşitlik/toplumsal cinsiyet eşitliği ve ayrımcılık yasağı normları ile ilişkilidir. Bunun yanında, yaşlının kendi potansiyelini gerçekleştirmesi, insan onuruna saygı/itibar ve bağımsız (özerk) yaşam normları ile de uyumludur.

Madrid Uluslararası Yaşlanma Eylem Planı’nda (2002), yaşlıların karar mekanizmalarına katılımına yönelik standart, iki hedefte karşımıza çıkmaktadır. Birinci hedefte, özellikle yaşlı kadınların karar verme süreçlerine tam ve eşit katılımını sağlamak adına gerekli önlemlerin alınması, ikinci hedefte ise karar mekanizmalarına katılmalarını teşvik amacıyla yaşlı kadınların özgüvenlerinin artırılması için katkıların ve bakış açılarının teşvik edilmesi tavsiye edilmektedir. Özellikle ikinci hedef, kadınların hayatlarının tüm dönemlerinde, karar mekanizmalarına katılımlarının engellendiğini göz önüne alarak, bakış açılarının değerinin bilinmemesi ya da takdir edilmemesi sorununu ortadan kaldırmayı hedef alması açısından önemlidir.

Hedef: “Yaşlılık döneminde, özellikle kadınlar olmak üzere bireylerin tümünün karar verme sürecinin bütün aşamalarına tam ve eşit katılımını sağlamak için gerekli önlemlerin alınması.”

Hedef: “Özgüvenlerini artırmak için yaşlı kadınların katkılarının vurgulanması ve pozitif bakış açısının teşvik edilmesi”.”

CEDAW’ın Yaşlı Kadınların Kendilerinin ve İnsan Haklarının Korunmasına İlişkin 27 Sayılı Genel Kurul Tavsiye Kararı’nda (2010) ise, 39’una tavsiye ile yaşlı kadınların hem kamusal hem de siyasi yaşama katılması, mevki sahibi olma fırsatına erişmeleri ve seçimlere katılımları ve seçilmelerinin önündeki engellerin kaldırılmasının sağlanması önerilir. Bu açıdan da, bu tavsiye, sadece yaşlı kadınların karar mekanizmalarına katılımlarının sağlanması değil, aynı zamanda bu mekanizmaların tam da merkezinde olmalarını bir standart olarak belirlemektedir.

Tavsiye 39 “Taraflar Devletler, yaşlı kadınlara kamusal ve siyasi yaşama katılma, tüm kademelerde mevki sahibi olma fırsatı tanınmalı ve seçimlere katılmak ve aday olabilmek için gerekli tüm belgelere sahip olmalarını sağlamalıdır.”

2. İyi Uygulamalar

Bu kısımda Avrupa ve Amerika’dan yaşlanma ve yaşlılığa yönelik toplumsal cinsiyete duyarlı bazı iyi uygulamalar ele alınmaktadır. Bu uygulamaların ortak özelliği toplumsal cinsiyet temelli hak savunuculuğu yapmalarıdır.

Bunlardan ilki olarak, Avrupa bazlı *Older Women’s Network, OWN (Yaşlı Kadınlar Ağı)* hakkında bilgi verilecektir. 1991 yılında, Birleşik Krallık’ta, AB projesinin üç yıllık desteğiyle uluslararası kâr gütmeyen bir dernek olarak başlayan bu ağ, AB içinde ve dışındaki yaşlı kadınları birbirleriyle ilişkilendirmeyi ve ayrıca yerelde, ulusal ve AB düzeyinde politika önerilerinde bulunmayı amaçlamıştır. 2006 yılında bu sefer Hollanda’da kayıtlı olarak yeniden yapılandırılan bu ağ hem bir uzman danışmanlar grubu (think-tank) hem de kulis grubu olarak yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde aktif olan yaşlı kadınları bir araya getirmiştir. Başta yaş ayrımcılığı ile mücadeleyi amaçları arasında gösteren bu ağ ayrıca şu alanlarda çalışmalarını yürütmektedir: istihdam ve çalışma ilişkilerinde savunuculuk, kapsayıcı finansal hizmetler, şiddet ve istismara meydan okuma, erişilebilir yaşam boyu öğrenme, uygun maliyetli uzun süreli bakım odaklı nitel araştırma. Politika çalışmalarını yürütmek için çeşitli STK’lar, hükümet temsilcileri, politika yapıcılar, profesyoneller ve araştırmacılarla çalışan bu ağ, aynı zamanda kendi araştırmalarını AB destekli projelerle gerçekleştirmektedir.

<https://owneurope.org/>

Amerika Birleşik Devletleri’nde 1978 yılından beri LGBT yaşlılar için hem hak savunuculuğu yapan hem de hâlihazırdaki hizmetlerin kapsayıcı bir hale gelmesi için çalışmalarını sürdüren *Sage Advocacy and Services for LGBT Elders (Sage LGBT Yaşlıları için Hak Savunuculuğu ve Hizmetleri)*, “görünmez olmayı kabul etmiyoruz” diyerek kendilerini bir örgütten ziyade bir hareket olarak da nitelendirmektedir. LGBT yaşlılar için yerel, eyalet ve federal düzeyde hak savunuculuğu yapan oluşum, dünyanın en büyük ve en eski LGBT yaşlıları örgütü olarak da bilinmektedir. Ulusal düzeyde LGBT Yaşlı Konut Girişimi oluşturmuş ve LGBT yaşlılarına yönelik tüm konut ayrımcılığına karşı mücadele vermektedir. Ayrıca geliştirdikleri Uzun Süreli Bakım Eşitlik Endeksi ile de uzun süreli bakım topluluklarının LGBT yaşlılarına eşitlikçi ve içerici bakım vermeleri için politika ve iyi uygulama örnekleri sunmaktadır. Tüm bunlara ek olarak, politika yapıcılarının yaşlılık ve HIV/AIDS kesişimini daha iyi anlayabilmeleri için hak savunuculuğu da yapmaktadır.

<https://www.sageusa.org/>

Kanada merkezli ama sadece Kanada’daki değil Sahraaltı Afrika’daki yaşlı kadınların da hak savunuculuğunu yapan *Grandmothers Advocacy Network (Büyükanneler Hak Savunuculuğu Ağı)*, “Yaşlı Kadınlar Önemlidir” sloganı ile yola çıkmaktadır. Büyükanneler üzerinden aynı zamanda torunlara -yani çocuklara ve gençlere- da ulaşan ağ, eğitim ve hayat boyu öğrenme, sağlık, şiddetten bağımsızlık ve ekonomik güvenlik ve sosyal koruma alanlarında

hak savunuculuğu yapmaktadır. Sosyal adalet, eşitlik ve insan haklarına sıkı sıkıya bir bağlılık gösteren bu ağda yaşlı kadınlara yönelik şiddetin sona ermesi için bir kampanya yürütülmekte ve BM üye devletlerine kadınların barış ve güvenliği üzerine önerilerde bulunmaktadır. Yaşlı Kadınlar Ağı ve Büyükanneler Hak Savunuculuğu Ağı, BM’nin yaşlı hakları sözleşmesi çalışmalarını hızlandırması ve yaşlı kadınların hak ve ihtiyaçlarına özel ilgi göstermesi için lobicilik çalışmaları da yürütmektedir.

<https://grandmothersadvocacy.org/>

III. Türkiye’de Mevcut Durum Analizi: Normatif Politik Yapı

A. Türkiye’de Yaşlılık Alanında Hakların Gelişimi

Yaşlılık alanında toplumsal cinsiyet eşitliğine dair mevcut durumun analizini kanun ve yönetmelikler gibi mevzuat ile politika belgelerinin üzerinden analiz etmeye geçmeden önce, Türkiye’de yaşlılığa dair kısa bir tarihçe sunulmuştur. Yaşlılığa dair hak talebinin geçmişinin kısa ve neredeyse yok denecek kadar az olduğu düşünülürse, bu alanda toplumsal cinsiyet eşitliği talebinin de henüz yeni yeni gündeme gelmesi anlaşılırdır. Bu tarihçe ve sonrasında detaylı bir şekilde sunulacak analizde de, yaşlılara yönelik uygulama ve politikaların ‘hak temelli’ olmaktansa ‘yardım’ ya da ‘hizmet’ anlayışıyla (Sarıipek, 2017a; 2017b) biçimlendiğini açıkça görebiliriz.

Osmanlı İmparatorluğu’ndan Türkiye Cumhuriyeti’ne erişen önemli bir sosyal hizmet kurumu olan Darülaceze, yaşlılar ve düşkünler için de yatılı bakım hizmeti sunan bir kuruluştur. 1895 yılında kurulan Darülaceze’de “din, dil, ırk, sınıf ve cinsiyet farkı gözetmeksizin bakıma muhtaç, yaşlı, engelli insanlara, sokağa terk edilmiş kimsesiz yavrulara” hizmet verilmektedir (darulaceze.gov.tr). Bu kurum 2011 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’na bağlanmış ve İstanbul’daki kimsesiz ve bakıma muhtaç yaşlıların bakım ihtiyacını karşılamak konusundaki görevini sürdürmektedir.

Sosyal Hizmetler Kanunu (Resmi Gazete, 1983) ile Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu’nun (SHÇEK) kapsamı “korunmaya, bakıma veya yardıma ihtiyacı olan aile, çocuk, engelli, yaşlı ve diğer kişilere götürülen sosyal hizmetleri” kapsayacak şekilde genişletilmiştir.

Yaşlıların durumu ve hakları devlet kurumlarında kapsamlı bir şekilde ilk defa, dönemin Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından 2007 yılında kaleme alınan **Türkiye’de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı**’nda ele alınmıştır. DPT tarafından SHÇEK ile oluşturulan bu eylem planı Türkiye’de mevcut durumu ortaya sermekte, Birleşmiş Milletler’in Yaşlanma Üzerine Uluslararası Madrid Eylem Planı ve Siyasi Deklarasyonu’nda (2002) yer alan tedbirleri içermektedir ve tavsiye niteliğindedir. Belirlenen hedefler genel anlamda şu alt başlıklar etrafında şekillenmektedir: yaşam boyu sağlık; istismar, ihmal ve şiddet; konutlar ve yaşam alanları; sağlık ve bakım hizmetlerine erişim; bakım hizmeti verenlerin eğitimi; bakım ve bakım verenlerin desteklenmesi.

2011 yılında Başbakanlığa bağlı Özürlüler İdaresi Başkanlığı tarafından, konudan sorumlu ve işbirliği yapılacak kurumların görüşleri alınarak **Bakım Hizmetleri Stratejisi ve Eylem Planı** (2011-2013) kabul edilmiştir. Bu eylem planında, “engelliler içinde en dezavantajlı grubun, toplumsal hayata yeniden kazandırılması hayli güç olan bakıma muhtaç yetişkin ağır engelliler ve engelli hale gelmiş yaşlılar olduğu” vurgusu yapılmıştır. SHÇEK’in çatısı altında, Başbakanlığa bağlı Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü ve Özürlüler İdaresi Başkanlığı desteğiyle sunulan yaşlı hizmetleri, 2011 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın kurulmasıyla birlikte Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü (Resmi

Gazete, 2011) tarafından sunulmaya başlanmıştır. Avrupa Komisyonu’nun 2012 yılını **Aktif Yaşlanma Yılı** olarak adlandırmasını takiben Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı aynı yıl **Türkiye’de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı**’nı ve bu planın uygulama programını kaleme almıştır. Kalkınma Bakanlığı tarafından hazırlanan **10. Kalkınma Planı**’na (2014-2018) yaşlanma ve yaşlılığa dair hedefler de eklenmiş, ayrıca bu plana ek olarak **10. Kalkınma Planı Yaşlanma Özel İhtisas Komisyonu Raporu** da yayımlanmıştır. Yine aynı şekilde, Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından hazırlanan **11. Kalkınma Planı**’na ek olarak da **11. Kalkınma Planı Yaşlanma Özel İhtisas Komisyonu Raporu** çıkarılmıştır.

Sağlık Bakanlığı, 2015 yılında hazırladığı **Sağlıklı Yaşlanma Eylem Planı**’nda (2015-2020), “toplumun yaşlanmasını tehdit unsuru olmaktan çıkarıp fırsata dönüştürerek, insanların sağlıklarını ve fonksiyonel kapasitelerini sürdürmelerini sağlamak ve itibarlı yaşayarak iyi olmaları”nın amaçlandığı belirtilmektedir. Nitekim bakanlık 2016 yılında **Türkiye Aktif ve Sağlıklı Yaşlanma Araştırması**’nı tamamlamış ve 2017 yılında da **Türkiye Aktif ve Sağlıklı Yaşlanma Zirvesi**’ni gerçekleştirmiştir. Ayrıca, AÇSHB tarafından 2016 yılında başlatılan **Yaşlı Destek (YADES)** programı ile belediyeler tarafından sunulan mevcut hizmetlere ek olarak yaşlılara sunulacak hizmetlerin projelendirilmesi bakanlığın onayına ve finansal desteğine tabi tutularak başlatılmıştır. Son olarak TİHEK tarafından 2019 yılında bir **Yaşlı Hakları Çalıştayı** düzenlenmiş ve yine aynı yıl AÇSHB tarafından **1. Yaşlılık Şurası** gerçekleştirilmiştir. 1. Yaşlılık Şurası’nda, Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın, 2019-2023 dönemini kapsayan bir ‘yaşlı vizyon belgesi’ hazırlığında olduğu belirtilmiştir.

Sivil toplumda yaşlı hakları üzerine çalışmalar yürüten kuruluşların ortaya çıkması ve aktif olarak bu konuyu ele almaları ise çok daha yakın bir zamana tekabül eder. Türkiye’de yaşlı haklarına odaklanan ilk sivil toplum kuruluşu **65+ Yaşlı Hakları Derneği** 2014 yılında kurulmuştur. Ancak Türkiye’nin giderek daha hızlı yaşlandığı düşünülürse, özellikle de COVID-19 pandemisi döneminde daha da belirginleşen yaşlı hakları ihlalleriyle birlikte bu konunun daha önemli hale geleceği savunulabilir.

B. İlgili Politikaların Haritalaması: Politika Belgelerinin İnsan Hakları Belgeleriyle Uyumunun Tespiti (Yapısal İzleme)

Yaşlanma üzerine Türkiye’de hazırlanan ilk kamu politika belgesi olan ve DPT tarafından 2007 yılında sunulan eylem planından 5 yıl sonra, ASPB’na bağlı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, **Türkiye’de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı Uygulama Programı** (2013) adlı bir metin kaleme almıştır. Bu metinde “kronik hastalıklardan korunma ve önleme, hastalığın etkisi ve bağımlılıktan korunma programları geliştirilecek ve geliştirilen politikaların ve yapılan çalışmaların tümünde, kadın ve erkeğin sağlık sorunları ve hizmet ihtiyaçlarının toplumsal ve biyolojik cinsiyete dayalı olarak farklılık gösterebileceği” ve buna dikkat edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Ayrıca, “yaşlıların karar verme süreçlerinin bütün aşamalarına katılımının sağlanması” için ilçe ve köy merkezlerinde oluşturulacak yaşlı meclislerinde kadınların da yer almasının teşvik edileceği eylemler arasında yer almaktadır. Yine aynı yıl içerisinde, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı’nca kaleme alınan **Kırsal Alanda Kadının Güçlendirilmesi Ulusal Eylem Planı**’nda (2012-2016), yaşlı kadınlar, kırsal kesimdeki yoksul kadınların içindeki dezavantajlı gruplardan

birisi olarak ele alınmıştır. Ancak eylem planında bu gruba yönelik özel bir uygulama ya da politikadan bahsedilmemiştir.

Kalkınma Bakanlığı tarafından hazırlanan **10. Kalkınma Planı**’nda (2014-2018), ilk defa yaşlılara yönelik bazı uygulama ve politikalar amaçlansa da, yaşlılar kendi içlerindeki farklılıklara değinilmeden tek tip bir demografik grup olarak ele alınmıştır. 2014 yılında yazılan **10. Yaşlanma Özel İhtisas Komisyonu Raporu**’nda, “yaşlı yoksulluğunun nedenleri, yaşlı kadın yoksulluğu, yaşlı yoksulluğunun önlenmesine ve sosyal korumaya ilişkin sosyal politikaların neler olabileceği ve mevcut uygulamalar” ayrı bir başlık olarak yer almıştır. Strateji ve Bütçe Başkanlığı’nın hazırladığı **11. Kalkınma Planı**’nda (2019-2023), “yaşlıların kendilerini dışlanmış ve yalnız hissetmedikleri bir ortam” oluşturulması hedeflenmektedir. Ancak yaşlılara yönelik ayrımcılıkla savaş hedefinde, yaşlılığın toplumsal cinsiyet ya da engellilik, cinsel kimlik gibi herhangi başka bir sosyal konum ile kesişimselliğine vurgu yapılmamıştır. Buna karşılık, 2018 yılında basılan **11. Yaşlanma Özel İhtisas Komisyonu Raporu**’nda ise yaşlı kadınların yaşlı erkeklerden farklı olan deneyimlerine vurgu yapılmaktadır. Bu raporda, “yalnız yaşayan yaşlı kadın nüfusun erkeklere göre daha fazla olması, yoksul yaşlı kadın nüfusunun payı ve kadınların daha uzun yaşama olasılıkları dikkate alınarak bu nüfus grubu için istihdam olanaklarının artırılması ve teşvik edilmesi” bir hedef olarak karşımıza çıkmaktadır.

Milli Eğitim Bakanlığı’nın hazırladığı **Hayat Boyu Öğrenme Strateji Belgesi ve Eylem Planı** (2014-2018), yaşlıları ve kadınları hayat boyu öğrenme olanaklarına erişimde dezavantajlı gruplar arasında saymaktadır, ancak yaşlı kadın olmayı kesişimsel bir dezavantaj olarak ele almamaktadır. **TİHEK Stratejik Planı** (2019-2023), “adalet sisteminde kadın haklarına ilişkin uygulamaların” gerçekleştirilmesi ve “yaşlıların adalete erişimini kolaylaştıracak önlemlerin” uygulanmasından ayrı ayrı bahsetmektedir. Yine benzer bir şekilde, Adalet Bakanlığı tarafından kaleme alınan **İnsan Hakları Eylem Planı** (2021), yaşlı ve kadın haklarını ayrı ayrı ele almaktadır. Buna karşılık, ASHB tarafından hazırlanan **Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele IV. Ulusal Eylem Planı** (2021-2025), şiddet mağduru kadınların adalete erişiminin kolaylaştırılması hedefi altında, özel politika gerektiren gruplar içerisinde göçmen kadınlar, engelli kadınlar ve kız çocuklarının yanında yaşlı kadınları da içermektedir. Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlanan **Sağlıklı Yaşlanma Eylem Planı** (2015-2020), “kadın ve erkek yaşlının ihtiyacına uygun hizmet alması için cinsiyet odaklı yaklaşımın stratejilerde yer almasının önemli olduğunu” ve ancak bu şekilde eylem planının başarılı olacağını belirtmektedir.

Mahalli idarelerin stratejik planlarına ve eylem planlarına bakıldığında, sıklıkla kadınlar ve yaşlıların iki ayrı grup olarak ele alındığı görülmektedir. Ancak İBB tarafından hazırlanan **Yerel Eşitlik Eylem Planı** (2021-2024), bu anlamda farklılık göstermekte ve hedefleri arasında yaşlı kadınları ayrı bir grup olarak ele almaktadır. Her ne kadar yaşlı kadınlara yönelik hedeflenen politika ve hizmetler sınırlı olsa da, kesişimsel bakış açısına sahip olması açısından bu yerel eşitlik eylem planı diğer mahalli idarelerin benzer planlarına örnek teşkil edebilir. Bu kısımda incelenen hiçbir politika belgesinde yaşlı LGBTİ+’lara yer verilmemiştir.

C. Sivil Toplum Örgütlerinin ve Diğer Kamusal Aktörlerin Kapasitelerinin Haritalaması (Yapısal İzleme)

Türkiye’deki birçok kadın örgütü kesişimsellik anlayışı içerisinde hak savunuculuğu ve/veya izlemesi yaparken toplumsal cinsiyetin kesişiminde yaşı nadiren ele almaktadır. Örgütlenmelerin bünyesinde yaşlı kadın oranı düşük olmasa da, bu demografik gruba yönelik aktif çalışmaları olan kadın örgüt sayısı oldukça azdır. Topluluk üyelerinin yaş ortalamasının daha genç olduğu LGBTİ+ örgütlerinde ise yaşlılıkta LGBTİ+ deneyimleri, son dönemde kendisine daha çok gündem bulmaya başlamıştır. Bu kısımda sadece yaşlılığı odak noktasına alan ya da yaşlılığa dair aktif çalışmaları olan kadın ve LGBTİ+ STK’larından kısaca bahsedilecek, sonrasında da hak temelli izleme çalışmaları değerlendirilecektir.

17 Mayıs Derneği, kurdukları 40+ Lubunya İnsiyatifi üzerinden 2019 senesinden bu yana yaşlılık ve cinsel yönelim +cinsel kimlik kesişiminde çalışmalarına başlamıştır. Dernek, HIV, interseks ve yerel yönetimler çalışmalarının yanında Yaşlılık Çalışmaları başlığı altında da savunuculuk ve aktivizmini 2020 senesinde Etkiniz AB desteğiyle gerçekleştirdikleri Yaşlı LGBTİ+lar projesiyle görünür hale getirmiştir. Bu proje kapsamında, ilk olarak Türkiye’de ve dünyadaki yaşlı LGBTİ+ların durumunu ortaya koyan bir rapor, sonrasında da Yaşlı LGBTİ+ların Hakları ve Sorunları başlığında çevrimiçi düzenlenen seminerlerin içeriklerinin de bulunduğu bir kitapla iyi örneklerle de yer vermişlerdir. Dernek, halen 40+ yaşlılık çalışmalarına devam etmektedir.

Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği (KİH-YÇ), “kadınların tam eşitliği ve cinsiyet ya da cinselliğe dayalı her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılması yönünde” çalışan bir sivil toplum örgütüdür. Bu kadın örgütünde “cinsiyet, toplumsal cinsiyet, yaş, ırk, din, dil, siyasi veya başka bir görüş, sınıf, etnik köken, cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, sağlık durumu, engellilik, nesep, medeni hal, göçmen veya mülteci statüsü veya bir başka statü gibi faktörlere dayalı tüm ayrımcılıklara” karşı oldukları belirtilmiştir. Ayrıca bu tür ayrımcılıklara karşı da etkin bir şekilde ve hak temelli çalışmalar yürütmektedir.

Amaçlarından birisi de “engelli kadınların hak arama mekanizmalarına erişimlerinin yaşama geçmesi için çalışmak ve her türlü ayrımcılıkla mücadele etmek” olan **Engelli Kadın Derneği**’nin çalışma ve hak savunuculuk faaliyetlerinde yaşlı engelli kadınlar da içerilmektedir. Derneğin, 2021 yılında çıkardığı “Covid-19 Pandemi Sürecinde Engelli Kadınların İnsan Hakları İzleme” raporunda yaşlı engelliler de dâhil olmak üzere tüm engelli kadın ve kız çocuklarının insan hakları pandemi sürecinde izlenmiştir.

“Emek, kadına yönelik erkek şiddeti, kadınların politik katılımı gibi cinsiyet eşitliğinin farklı alanlarında faaliyet gösteren 16 ilden 32 kadın örgütünün bir araya geldiği” **KEİG Platformu**, kadınlara yönelik çoklu ayrımcılığa karşı olan tutumunun içeriğinde yaşa dayalı ayrımcılıktan bahsetmemektedir. Ancak 2015 yılında kaleme aldıkları “Kadın Emeği ve İstihdamına İlişkin Bilgi Notları” adlı yayınlarında kadın istihdamının önünde bir engel teşkil ettiğini düşündükleri yaşlı bakımından, yaşlı kadınların bu bakım türündeki rollerine girmeden dolayı olarak bahsetmektedir. Aynı raporda, yaşlılık sigortası, sosyal güvenlik sisteminde kadınları ilgilendiren bir başlık olarak ele alınmaktadır.

Mavi Kalem Sosyal Yardımlaşma Derneği, “özgürlük, insan hakları, demokratik haklar, sağlık hakları, toplumsal cinsiyet eşitliği, kadın hakları, LGBTİ+ hakları, çocuk hakları ve ayrımcılığın önlenmesi konularında taraf” olduğunu belirten ancak bu hakların içerisinde yaşlı haklarını saymamasına rağmen yaşlı kadın ve LGBTİ+ları da dışlamayan çalışmalar yürüten bir dernektir. Nitekim 2014 yılında yayımladıkları Türkiye’de Kadın Sağlığı Politikaları Raporu’nda toplumsal cinsiyet ve ileri yaş üstünden farklılaşan sağlık sorunlarına dair farkındalık yaratmayı ve çözümler üretmeyi amaçlamışlardır. Bu anlamda Türkiye’de kadın sağlığı politikalarının incelenmesine kesişimsel bir bakış açısı sunmuşlardır.

Türkiye’de yaşlılık üzerine çalışan sivil toplum örgütlerinin sayısı azdır ve bunların sadece çok az bir kısmı hak savunuculuğu yapmaktadır, neredeyse yok denecek kadar bir kısmı ise hem yaş hem de toplumsal cinsiyete önem vermektedir. Yaşlılık alanında faaliyet gösteren bazı STK’lar daha çok meslek örgütü gibi çalışan geriatri dernekleri, diğerleri de yaşlıların sorun ve ihtiyaçlarına dikkat çekmek adına bu alanda bilinçlendirme faaliyetleri yürüten derneklerdir. Hak savunuculuğu yapmak amacıyla yola çıkan dernekler henüz çok yenidir ve dolayısıyla hak temelli çalışmaları da nispeten azdır.

2019 yılında hayata geçen **Senex Yaşlanma Çalışmaları Derneği**, faaliyet alanlarından birisi “yaşlanma süreci ve yaşlılık dönemine ilişkin olarak, yükseköğrenim ve sosyal politika alanı öncelikli olmak üzere, bulguya dayalı bilimsel bir altyapı oluşturmak, sorunların ya da güçlü yanların toplumca tanınmasını, kamusal ilginin ve bilincin geliştirilmesini sağlamak, farkındalık yaratmak için yayın faaliyetleri yürütmek” olan bir dernektir. Dernek, 2021 yılının Ocak ayından itibaren her ay Yaşlılara Yönelik Şiddet ve İhlallerin İzlenmesi başlıklı raporları kendi web sitelerinde yayınlamaktadır. Bu yayınlarda, medyada yer alan haberler üzerinden derledikleri yaşlılara yönelik şiddet, istismar, ihmal, ihlal ve ayrımcılıkla ilgili izleme ve raporlama çalışmaları yer almaktadır ve bu hak ihlallerinin toplumsal cinsiyete göre nasıl şekillendiğine de önem verilmektedir. Ayrıca 2021 yılının ortası itibarıyla “Covid-19 Gündeminde Yaşlılara Yönelik Hak İhlalleri ve Ayrımcı Uygulamalar” başlığı ile bir çalışma tamamlamış ve bu çalışmayı yine kendi web sitelerinde yayımlamışlardır. Bu çalışmada, altı aylık bir zaman diliminde ulusal çaplı çeşitli gazetelerin internet yayınlarında gündelik olarak çıkan yaşlılara yönelik hak ihlalleri ve ayrımcı uygulamalara dair haberler incelenmiştir. Buna ek olarak, söylem analizi kullanılarak medyanın ayrımcılığı yayan dili de eleştirilmiştir. Bu raporda, bilhassa yaşlı kadınlara yönelik söylemin ayrımcı olduğunu vurgulamışlardır. Derneğin 2021 yılının son aylarında hayata geçirdiği bir diğer önemli proje de “SOLIS\ve: Yaş Dostu Mekânları ve Hak Temelli Hizmetleri Planlanmak” projesi olmuştur. Henüz başlangıç döneminde olan bu projede yaşlılara hizmet veren ve yaş dostu mekânların geliştirilmesi üzerine çalışan kurum ve kişilere bilgilendirici eğitimlerin verilmesi amaçlanmaktadır.

Türkiye’de özellikle yaşlılar için yaşlılar tarafından hak savunuculuğu yapmak amacıyla 2014 yılında kurulan ilk ve tek sivil toplum kuruluşu olan **65+ Yaşlı Hakları Derneği**, araştırmaları ile yaşlılığa yönelik sosyal politikaların oluşturulmasına öncülük etmek isteyen bir dernektir. Yaklaşımlarını hak temelli olarak tanımlayan dernek, “yaşa bağlı haklar ve cinsiyet sorunları için bir farkındalık oluşturma ve bireysel ve toplumsal düzeyde yaş ayrımcılığına karşı mücadele etmeye odaklanma” yaklaşımını benimsemiştir. 2021 yılında başlayan ve AB tarafından finanse edilen “65+ Dijital Kapsayıcılık” dernek projesiyle 65 yaş üstü bireylere dijital kapsayıcılık eğitimleri vermeyi amaçlamaktadır. Bu projede toplumsal cinsiyet bakış açısı söz konusu değildir.

“Engelliler, kronik ya da süregelen hastalar, yaşlılar, kadınlar, çocuklar” gibi ayrımcılık, istismar ve hak kaybı riski altındaki gruplar için hak savunuculuğu faaliyetleri gerçekleştirmeyi amaç güden **TOHAD**, 2013 yılında başlattıkları Engelli Hakları İzleme Projesi ile “başta çoklu dezavantajlı engellilerin” çeşitli alanlarda yaşadıkları hak kayıplarını raporlama çalışması yapmış, bunun yanında lobi faaliyetleri de gerçekleştirmiştir. Bu projenin çıktılarında birisi olarak 2020 yılında Mevzuattan Uygulamaya Engelli Hakları İzleme Raporu’nda her ne kadar toplumsal cinsiyete önem verilmiş olsa da yaş ve toplumsal cinsiyet kesişiminde engelli hakları incelenmemiştir.

“Etnik köken, dinsel ya da mezhepsel inanç, cinsiyet farklılığı gibi unsurlardan beslenen” ve “yaratılan çatışmalar, savaşlar neticesinde çocuklardan kadınlara, yaşlılardan engellilere kadar milyarlarca insan ın” karşı karşıya kaldığı “açlık, sefalet, göç, hastalık ve eğitim yetersizliği gibi insanlıkla bağdaşmayacak durumlar”a karşı “özgürlükçü, demokrasiden ve insan haklarından yana, emeğin öncelikli olduğu bir dünya” yaratmayı ilk hedef olarak belirleyen **Ortak Yaşamı Geliştirme Vakfı**, 2020 yılında başlattıkları video serisi projeleri ile COVID-19 döneminde “ayrıştırılan ve yalnızlaştırılan yaşlıların” yaşadıkları hak ihlallerine dikkat çekmeyi amaçlamıştır. Bu projede, toplumsal cinsiyet duyarlılığı gözetilmemiştir.

IV. Göstergeler ve Veri Kaynakları

A. Uluslararası Endeksler ve Yaşlılık Alanına İlişkin Göstergelerin Haritalanması

Tablo 1: Yaşlılık alanına ilişkin göstergelerin yer aldığı uluslararası endeksler

Endeks	Kaynak	Bileşenleri	Göstergeler
İnsani Gelişme Endeksi (İGE)	BM	Sağlık	Doğumda yaşam süresi, kadın
		İstihdam	Yaşlılık/Emeklilik maaşı alanların oranı
Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA) Göstergeleri	BM	1. Yoksulluğa Son	1.1.1. Cinsiyete, yaşa, işteki durumuna ve kent kır ayrımına göre uluslararası yoksulluk sınırının altındaki nüfusun oranı
			1.2.1. Cinsiyete ve yaşa göre ulusal yoksulluk sınırının altındaki nüfusun oranı
			1.2.2. Ulusal tanımlara göre tüm boyutlarıyla yoksulluk içinde yaşayan tüm yaşlardaki erkek, kadın ve çocukların oranı
			1.3.1. Çocukları, işsizleri, yaşlıları, engellileri, hamileleri, yeni doğanları, iş kazasında yaralananları, yoksul ve kırılgan durumdakileri ayırt ederek ve cinsiyete göre sosyal koruma sistemleri/zeminleri tarafından korunan nüfusun oranı
		3. Sağlıklı ve Kaliteli Yaşam	3.3.1. Cinsiyet, yaş ve önemli gruplara göre enfekte olmamış her 1000 kişiye düşen HIV enfeksiyonuna yeni yakalananların sayısı
			3.a.1. 15 yaş ve üstü bireyler arasında mevcut tütün kullanımının yaşa göre standartlaştırılmış yaygınlığı
		4. Nitelikli Eğitim	4.4.1. Yetenek tipine göre bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) yeteneğine sahip genç ve yetişkinlerin oranı
			4.3.1. Cinsiyete göre son 12 ay içinde gençlerin ve yetişkinlerin örgün ve yaygın eğitim ve öğretime katılma oranı
	4.6.1. Cinsiyete ayrımında, (a) okuryazarlık ve (b) aritmetik becerilerde işlevsel açıdan en az belirli bir düzeyde yeterliliğe sahip belirli bir yaş grubundaki nüfusun yüzdesi		

		5. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği	5.2.2. Yaşa ve olayın oluş yerine göre, son 12 ay içinde partneri dışındaki biri tarafından cinsel şiddete maruz kalan 15 yaş ve üstü kadın ve kız çocukların oranı 5.4.1. Cinsiyet, yaş ve yere göre ücretsiz ev işleri ve bakıcılık için harcanan zamanın oranı
		8. İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme	8.5.1. Meslek, yaş ve engelli kişilere göre, kadın ve erkek çalışanların, saatlik ortalama kazançları 8.5.2. Cinsiyet, yaş ve engelli kişilere göre işsizlik oranı
		10. Eşitsizliklerin Azalması	10.2.1. Yaş, cinsiyet, engelliliğe göre medyan gelirin yüzde 50 düzeyinin altında yaşayanların oranı
		11. Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar	11.2.1. Cinsiyet, yaş ve engelli kişilere göre, toplu taşıma araçlarına kolay erişimi olan nüfusun oranı 11.7.1. Cinsiyet, yaş ve engelli kişilere göre kamu kullanımına tamamen açık, yapılaşmış alanların şehirlerdeki ortalama payı 11.7.2. Cinsiyet, yaş, engellilik durumu ve olay yerine göre, son 12 ay içinde fiziksel ya da cinsel taciz mağduru kişilerin oranı
Cinsiyet Eşitliği Endeksi	Avrupa Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü	İş	Tam zamanlı eşdeğer istihdam oranı (%) (50-64 & 65+)
			Eğitim, insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetlerinde istihdam edilen kişiler (%) (50-64 & 65+)
			Kişisel veya ailevi meselelerle ilgilenmek için çalışma saatleri içinde bir veya iki saat izin alabilme (%) (50-64 & 65+)
			Kariyer Beklentileri Endeksi (0-100) (50-64 & 65+)
		Para	Ortalama aylık kazanç (Satın alma gücü standardı) (50-64 & 65+)
			Ortalama eşdeğer net gelir (Satın alma gücü standardı) (50-64 & 65+)
			Yoksulluk riski altında (%) (50-64 & 65+)
			Gelir dağılımı \$20/80 (50-64 & 65+)
		Bilgi	Yükseköğretim mezunları (%) (50-64 & 65+)
			Örgün veya yaygın eğitime katılan kişiler (%) (50-64 & 65+)

		Zaman	Her gün çocuklarına, torunlarına, yaşlılarına veya engellilerine bakan ve onları eğiten kişiler (%) (50-64 & 65+)
			Her gün yemek pişiren ve/veya ev işi yapan kişiler (%) (50-64 & 65+)
			En az her gün veya haftada birkaç kez evlerinin dışında spor, kültür veya boş zaman etkinliklerine katılan işçiler (%) (50-64 & 65+)
			Ayda en az bir kez gönüllü veya hayırsever faaliyetlerde bulunan işçiler (%) (50-64 & 65+)
		Sağlık	Algılanan sağlık, iyi veya çok iyi (%) (50-64 & 65+)
			Sigara içmeyen nüfus (%) (65-74 & 74+)
			Zararlı içiciliğe karışmayan nüfus (%) (65-74 & 74+)
			Fiziksel aktivite yapan nüfus (%) (65-74 & 74+)
			Meyve ve sebze tüketen nüfus (%) (65-74 & 74+)
			Tıbbi muayene için karşılanmamış ihtiyaçları olmayan nüfus (%) (50-64 & 65+)
			Diş muayenesi için karşılanmamış ihtiyaçları olmayan nüfus (%) (50-64 & 65+)
Küresel Toplumsal Cinsiyet Açığı Endeksi	Dünya Ekonomi Forumu	Sağlık ve Hayatta Kalma	Sağlıklı yaşam beklentisi, yıl
Aktif Yaşlanma Endeksi (Active Ageing Index)*	BM-AEK	İstihdam	İstihdam oranı (55-59)
			İstihdam oranı (60-64)
			İstihdam oranı (65+)
		Sosyal Katılım	Gönüllü aktivitelerin oranı (55+)
			Çocuğa/toruna bakım oranı (55+)
			Yaşlı bireylere bakım oranı (55+)
			Sivil ve dini aktivitelere katılım oranı (55+)
		Bağımsız Yaşam	Fiziksel egzersiz (55+)
			Sağlık sigortası veya yardımına erişim (55+)
			GYA zorluklarının olmaması (55+)
			AGYA zorluklarının olmaması (55+)
			Görel medyan gelir (65+)
			Yoksulluk riskinin olmaması (65+)
			Ev sahipliği (55+)
			55 yaşında kalan yaşam beklentisi

Küresel Yaş İzleme Endeksi (Global Age Watch Index)**	Help Age International	Kapasite/Olanak Sağlayan Ortam	55 yaşındaki bireylerin beklenen yaşam süresinde sağlıklı yaşanan yılların payı
			Zihinsel sağlık (55+)
			Subjektif refah (55+)
			Sosyal katılım (55+)
			Fiziksel güvenlik (55+)
			Bit kullanımı (55-74)
			Eğitime dair kazanımlar (55-74)
		Gelir Güvenliği	Emekli maaşı alanların oranı (65+)
			Ülkenin medyan gelirinin yarısından daha az geliri olanların oranı (60+)
			Ortalama gelir/tüketiminin ülkenin geri kalanının ortalama gelir/tüketimine oranı (60+)
		Sağlık Durumu	60 Yaşındaki yaşam beklentisi (cinsiyete göre)
			Sağlıklı yaşam beklentisi (cinsiyete göre)
			Görelî Psikolojik/Zihinsel Sağlık (50+ Hayatının bir anlamı olduğunu hissedenlerin oranı)
		Kapasite	İstihdam oranı (55-64)
		Orta ve üstü eğitime sahiplik oranı (60+)	
	Olanak Sağlayan Ortam	Zorda olduklarında güvenebilecekleri arkadaş ve akrabası olanların oranı (50+)	
		Yaşadıkları yerde geceleri tek başına yürürken güvende hissedenlerin oranı (50+)	
		Seçme özgürlüklerinden memnun olanların oranı (50+)	
		Yerelde toplu taşıma araçlarından memnun olanların oranı (50+)	

* Toplumsal Cinsiyet Açığı tüm göstergelerin kadın-erkek karşılaştırması yapılarak hesaplanır ve buna göre ülkeler sıralamaya tabi tutulur.

** Cinsiyete göre ayrılmış veri toplanmaktadır.

B. Türkiye’de Verisi Toplanmakta Olan ve/veya Kullanılan Yaşlılık ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ile İlgili Göstergeler

Tablo 2: Yaşlılığa ilişkin mevcut göstergeler

Konu	İlgili İnsan Hakkı/Hakları	Gösterge (verisi mevcut)	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
Eğitim Hakkı	Eğitim Hakkı	Cinsiyete göre Yaşlı Nüfusun Okuma Yazma Bilmeyenlerin Oranları	TÜİK, Ulusal Eğitim İstatistikleri Veri Tabanı	İdari Kayıt	Yılda 1
	Kendini Gerçekleştirme	Cinsiyete göre Yaşlı Nüfusun Bitirilen Eğitim Düzeyi Oranları	TÜİK, Ulusal Eğitim İstatistikleri Veri Tabanı	İdari Kayıt	Yılda 1
	Ayrımcılık Yasağı	45+ Yaş Grubunda Okuma Yazma Kursunu Bitirenlerin Cinsiyete Göre Sayısı	MEB, Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü, MEB Eğitim İstatistikleri	İdari Kayıt	Yılda 1
Sağlık Hakkı	Sağlık Hakkı	Cinsiyete Göre Doğumda Beklenen Yaşam Süresi (Yıl)	TÜİK, Hayat Tabloları	İdari Kayıt	2 Yılda 1
	Ayrımcılık Yasağı	Cinsiyete Göre 65 Yaşında Beklenen Yaşam Süresi (Yıl)	TÜİK, Hayat Tabloları	İdari Kayıt	2 Yılda 1
	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği	Cinsiyete Göre Doğumda Beklenen Sağlıklı Yaşam Süresi (Yıl)	TÜİK, Hayat Tabloları	İdari Kayıt	2 Yılda 1
	Bağımsız (Özerk) Yaşam Hakkı	Cinsiyete Göre 65 Yaşında Beklenen Sağlıklı Yaşam Süresi (Yıl)	TÜİK, Hayat Tabloları	İdari Kayıt	2 Yılda 1
	İnsan Onuruna Yaraşır Hayat Hakkı	Herhangi Bir Yardım Almadan ya da Yardımcı Bir Araç Kullanmadan Yürüyemeyen Bireylerin Cinsiyet ve Yaş Grubuna Göre Dağılımı	TÜİK, Türkiye Sağlık Araştırması	Hanehalkı Araştırma Verisi	2012 2014 2016 2019
	Kendini Gerçekleştirme	Herhangi Bir Yardım Almadan ya da Yardımcı Bir Araç Kullanmadan Merdiven İnip Çıkamayan Bireylerin	TÜİK, Türkiye Sağlık Araştırması	Hanehalkı Araştırma Verisi	2012 2014 2016 2019

		Cinsiyet ve Yaş Grubuna Göre Oranı			
		Görme Sorunu Olan Bireylerin Cinsiyet ve Yaş Grubuna Göre Oranı	TÜİK, Türkiye Sağlık Araştırması	Hanehalkı Araştırma Verisi	2012 2014 2016 2019
		İşitme Sorunu Olan Bireylerin Cinsiyet ve Yaş Grubuna Göre Oranı	TÜİK, Türkiye Sağlık Araştırması	Hanehalkı Araştırma Verisi	2012 2014 2016 2019
		Yaşlılarına Göre Öğrenmekte ve Hatırlamakta Zorluk Çeken Bireylerin Cinsiyet ve Yaş Grubuna Göre Oranı	TÜİK, Türkiye Sağlık Araştırması	Hanehalkı Araştırma Verisi	2012 2014 2016 2019
		Yaş Grubu ve Cinsiyete Göre Kişisel Bakım Faaliyetlerini Gerçekleştirirken Zorluk Çeken Yaşlıların Oranı	TÜİK, Türkiye Sağlık Araştırması	Hanehalkı Araştırma Verisi	2012 2014 2016 2019
		Veri Tabanında Kayıtlı ve Hayatta Olan Engellilerin Cinsiyet ve Yaş Grubuna Göre Sayısı	Sağlık Bakanlığı, Ulusal Engelli Veri Sistemi	İdari Kayıt	-
		Yaşlı Nüfusun Cinsiyete Göre Obezite Oranı	TÜİK, Türkiye Sağlık Araştırması	Hanehalkı Araştırma Verisi	2 Yılda 1
		Yaş Grubuna ve Cinsiyete Göre Yaşlı Ölüm Sayısı	TÜİK, Ölüm İstatistikleri	İdari Kayıt	Yılda 1
		Ölen Yaşlıların Ölüm Nedenlerine ve Cinsiyete Göre Oranı	TÜİK, Ölüm ve Ölüm Nedeni İstatistikleri	İdari Kayıt	Yılda 1
		Cinsiyete, Yaş Grubuna ve İntihar Nedenine Göre İntihar Eden Yaşlı Sayısı	TÜİK, İntihar İstatistikleri	İdari Kayıt	Yılda 1
		Alzheimer Hastalığından Ölen Yaşlıların Cinsiyete Göre Oranı	TÜİK, Ölüm ve Ölüm Nedeni İstatistikleri	İdari Kayıt	Yılda 1
Ekonomik Durum	Çalışma Hakkı	Yaşlı Nüfusun Cinsiyete Göre Yoksulluk Oranı	TÜİK, Gelir Dağılımı ve Yaşam Koşulları Araştırması	Hanehalkı Araştırma Verisi	Yılda 1
	Toplumsal Cinsiyet Eşitliği	Yaşlı Nüfusun Cinsiyete Göre Yoksulluk veya Sosyal Dışlanma Riski Altında Olma Oranı	EuroStat	Nicel	2020
	Kendini Gerçekleştirme				

	Bağımsız (Özerk) Yaşam Hakkı	Yaş Grubuna, Cinsiyete ve En Sık Çalışma Aktivitesi Durumuna Göre Maddi ve Sosyal Yoksunluk Oranı	EuroStat	Nicel	Yılda 1		
	Ayrımcılık Yasağı	Cinsiyete Göre Yaşlı Nüfusun İşgücüne Katılma Oranı	TÜİK, İşgücü İstatistikleri	İdari Kayıt	Yılda 1		
		Cinsiyete Göre Yaşlı Nüfusun İstihdam Oranı	TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması	Hanehalkı Araştırma Verisi	Yılda 1		
		Yaşa Göre Ücret Farkı (yüzde)	TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması	Hanehalkı Araştırma Verisi	2015 2018		
		Cinsiyete Dayalı Emeklilik Maaşı Açığı (%)	EuroStat	İşgücü İstatistikleri	Yılda 1		
		Yaş Grubuna Göre Emeklilikte Cinsiyet Kapsama Oranı (65-74)	EruoStat	İşgücü İstatistikleri	Yılda 1		
		İllere ve Cinsiyete Göre İşe Yerleştirilen Yaşlıların Sayıları	İŞKUR	İdari Kayıt	Ayda 1		
		İllere ve Cinsiyete Göre Kayıtlı İşsiz Yaşlıların Sayıları	İŞKUR	İdari Kayıt	Ayda 1		
		İllere ve Cinsiyete Göre İşsizlik Ödeneğini Hak Eden Yaşlıların Sayısı	İŞKUR	İdari Kayıt	Ayda 1		
		İllere ve Cinsiyete Göre Yaşlılara Yönelik Aktif İşgücü Programları Sayısı	İŞKUR	İdari Kayıt	Ayda 1		
		Cinsiyete Göre Aktif Sigortalı Olan 65 ve Üzeri Kişi Sayısı	SGK, Sigortalı ve İşyeri İstatistikleri	İdari Kayıt	Yılda 1		
		Sosyal Koruma Kapsamında Yardım ve Maaş Alan Kişi Sayısı	TÜİK, Sosyal Koruma İstatistikleri	İdari Kayıt	Yılda 1		
		Katılım	Kendini Gerçekleştirme	Cinsiyete Göre 65+ Nüfusun Siyasi Parti Üyelik Oranı	KONDA, Yaşlılık Raporu	Nicel Veri - temsili	2008 2018
				Cinsiyete Göre 65+ Nüfusun STK Üyelik Oranı	KONDA, Yaşlılık Raporu	Nicel Veri - temsili	2008 2018
Son Üç Ay İçerisinde Yaşlıların Cinsiyete Göre İnternet Kullanım Oranı	TÜİK			Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması	Yılda 1		

C. Türkiye’de Mevcut Durum

Nüfusun yaşlanması günümüzde dünya genelinde gözlemlenen bir olgu haline gelmiştir. Özellikle gelişmiş ülkelerin nüfusları, doğumda yaşam sürelerindeki artış ve doğurganlık oranlarındaki düşüş ile birlikte yaşlanmaktadır. Batı toplumlarının nüfusları hâlihazırda yaşlı olarak nitelendirilmekte, kimi ülkelerde yüzde 25’in üstünde olan yaşlı nüfus kendi ihtiyaçları ve sorunları ile birlikte bu toplumların yeniden şekillendirilmesine etki etmektedir.

Türkiye’deki yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı 2020 yılı itibarıyla yüzde 9,5’tir. Türkiye 2020 yılı itibarıyla 167 ülke arasında en yaşlı 66. ülke oldu (TÜİK, 2020). Bu sıralamadan da anlaşılacağı üzere Türkiye’nin şu anki nüfusu tam anlamıyla “yaşlı nüfus” olarak nitelendirilemese de Türkiye de artık hızla yaşlanmakta olan ülkeler arasında sayılmaktadır.

TÜİK’in 2018’deki nüfus projeksiyonlarına göre, Türkiye’deki 65 yaş üstü nüfus 2023 yılında 8.867.951’e, 2080 yılında ise bu sayının üç katı artarak 27 milyon 413 bin 359’a yükselecektir. Dolayısıyla yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranının yüzde 25,6’ya yükselmesi beklenmektedir. Nitekim Türkiye’nin 2020 yılındaki yaşlı nüfusu 2015 yılındaki sayıya göre yüzde 22,5 artarak 7 milyon 953 bin 555 kişi olmuştur. Yaşlı nüfusun toplam nüfusa oranı yüzde 9,5’a ulaşmış ve bu nüfusun yüzde 44,2’sini erkekler oluştururken, yüzde 55,8’ini ise kadınlar oluşturmuştur.

Türkiye’deki yaşlı nüfusun içerisindeki genç yaşlı (65-74) ve yaşlı yaşlı (85+) nüfusun oranları son beş yıl içerisinde artış göstermiştir. 85+ nüfusun artış göstermesi, beraberinde farklı ihtiyaçları ve hak taleplerini de beraberinde getirecektir. Türkiye’de ortanca yaş kadınlar için 2015 senesindeki 32,7’den 2020 senesinde 33,4’e yükselmiştir. 85+ nüfusun daha yüksek bir oranının kadınlardan oluşuyor olduğu bilgisi mevcutsa da TÜİK’in veri tabanından yaş grupları ve cinsiyet kırılımlarına birlikte ulaşmak mümkün değildir. Ancak yaş ve toplumsal cinsiyet kesişimselliğinin bir sonucu olarak kadın ve erkeklerin yaşamın değişik evrelerini farklı bir biçimde deneyimledikleri göz önünde bulundurulduğunda, yaşlılık olarak nitelendirilen dönemin farklı evrelerinde kadın-erkek oranlarının bilinmesi önem arz etmektedir.

Türkiye’de beklenen yaşam süresi doğumda 78,6’dır (TÜİK, Hayat tabloları, 2017-2019). Bu süre cinsiyete göre farklılık göstermekte ve kadınlarda 81,3’e çıkmaktadır. Biyolojik sebeplerden ötürü kadınlar erkeklere göre daha uzun yaşamakta, dolayısıyla hem doğumda hem de 65 yaşında beklenen yaşam süreleri kadın-erkek arasında ciddi farklılıklar göstermektedir. 65 yaşına ulaşan erkeklerin kalan yaşam süresi 16,3 yıl olarak belirlenirken, bu süre kadınlar için 19,6 yıl olarak gözlemlenmiştir. Bir başka deyişle, kadın ve erkekler arasındaki yaşam beklentisi doğumda 2,7 iken, 65 yaşında 3,3 yıldır. Bu da kadınların yaşlılık evrelerini erkeklere nazaran daha uzun deneyimliyor olması anlamına gelmektedir. Diğer yandan, kadınlar erkeklere kıyasla daha uzun yaşamalarına rağmen, yaşamın özellikle ilerleyen evrelerini sağlıklı geçirmede erkeklere göre dezavantajlı durumdadır. TÜİK’in 2017-2019 verilerine göre, doğumda sağlıklı yaşam beklentisi erkekler için 59,1 yıl iken, kadınlar için 54,4 yıldır. Bu da demek oluyor ki, kadınların yaşamın ilerleyen evrelerini daha

uzun ama sağlıklı geçirme ihtimali erkeklerinkine göre daha yüksektir. Bu durum da sağlık sorunlarıyla baş ederek geçirilecek, dolayısıyla da farklılaşan sağlık ve bakım ihtiyaçlarına sahip olacak bir yaşlı kadın nüfusu gerçeğiyle bizi baş başa bırakmaktadır.

Türkiye nüfusunun ortanca yaşının yıllar içinde giderek artması nüfusun yaşlanıyor olduğunu ortaya koymaktadır. 1935’te erkekler için 19,1, kadınlar içinse 23,4 olan ortanca yaş, 2018’de sırasıyla 31,4 ve 32,7’ye ulaşmıştır. TÜİK’in nüfus projeksiyonlarına göre, 2080’de ortanca yaş kadınlar için 46,3’e, erkekler için 43,8’e yükselecektir. Dolayısıyla, 2018 yılında kadın nüfusunun yarısı 32,7 yaş ve üzerindeyken, 2080 yılında 46,3 yaş ve üzeri kadınlar toplam kadın nüfusunun yarısını oluşturacaktır. Bu durumun da toplumun yapısı açısından olduğu kadar kadınların deneyimleri açısından da etkilerinin çok derin olacağını söylemek mümkündür.

Erkeklerle nazaran daha uzun yaşayan kadınların dul kalma oranları da erkeklerle göre daha yüksek olagelmektedir. Nitekim 2020 yılı itibarıyla dul olan yaşlı kadınların oranı yüzde 47,7 iken, bu oran yaşlı erkeklerde yüzde 11,6’da kalmıştır. Buna karşılık evli erkeklerin tüm yaşlı erkekler arasındaki oranı yüzde 83,8 iken, bu oran evli kadınlar için sadece yüzde 45,8’dir. Hem eşlerinden daha uzun yaşamaları hem de Türkiye’deki eş ölümünden sonra yeniden evlenmelere yönelik toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine dayalı normlar sebebiyle kadınların tekrar evlenmeleri erkeklerin arasında olduğu kadar yaygın değildir. Bundan dolayı, kadınların yaşamlarının ileri yaşlarını yalnız geçirmeleri erkeklerle oranla daha yüksek bir olasılık olarak ortaya çıkmaktadır. Tek başına yaşayan 1 milyon 478 bin 346 yaşlı ferdin yüzde 75,3’ünü yaşlı kadınlar oluşturmaktadır (TÜİK, 2020). 2015 verileri ile 2020 verilerini karşılaştırdığımızda, 65 yaş üstü nüfusun içindeki boşanmış kadın oranının son beş yıl içinde arttığı gözlemlenmektedir.

Hanehalkı tiplerine göre yaşlı nüfus oranına bakıldığında, 2020 yılında 5 milyon 903 bin 324 hanede en az bir yaşlı fert bulunmakta ve 1 milyon 478 bin 346’sında ise yaşlı fert tek başına yaşamaktadır (TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, 2020). Ayrıca yalnız yaşama yaşlı kadınlar için, yaşlı erkeklerle kıyasla, daha yaygın bir durumdur. Yalnız yaşlı fertten oluşan hanelerin yüzde 75,3’ünde yalnız yaşayan bir yaşlı kadın, yüzde 24,7’sinde ise yalnız yaşayan bir yaşlı erkek bulunmaktadır.

Türkiye’deki yaşlıların 2019 yılındaki okuma yazma oranlarına bakıldığında, okuma yazma bilmeyen yaşlı kadınların oranının okuma yazma bilmeyen erkeklerle göre 4,8 kat fazla olduğu ortaya çıkmaktadır (TÜİK, Ulusal Eğitim İstatistikleri Veri Tabanı, 2020). Okuma yazma bilmeyen yaşlı kadınların oranı yüzde 26 iken okuma yazma bilmeyen yaşlı erkeklerin oranı sadece yüzde 5,4’tür. Ayrıca, ilkökul mezunu yaşlı erkek oranı 2019’da yüzde 52,9 iken ilkökul mezunu yaşlı kadın oranı yüzde 39,7’dir. 2015 ve 2019 yıllarına karşılaştırmalı bakıldığında, yaşlı kadınlar arasındaki okuma yazma bilmeyenler ve okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyenlerin oranlarının düştüğü, bunun yanında özellikle ilkökul ve üstü eğitim seviyesine sahip oranlarının da arttığı göze çarpmaktadır. Ancak yaşlı erkekler arasındaki ilkökul ve üstü eğitim seviyesine sahip olanların oranı yaşlı kadınlar arasındaki orandan oldukça yüksek kalmaya devam etmektedir.

Türkiye’de yaşlı nüfusun işgücüne katılım oranında da ciddi kadın-erkek eşitsizlikleri göze çarpmaktadır. Yaşlı erkeklerin yüzde 20,1’i işgücüne katılırken, yaşlı kadınların sadece yüzde 5,6’sının işgücüne katıldığı gözlemlenmektedir. İstihdam oranlarında da yaşlı erkeklerin

oranı yaşlı kadınların oranına kıyasla 3,5 kat daha fazladır. Türkiye’de yaşlı bağımlılık oranı da 2020 yılında ise yüzde 14,1 olarak belirlenmiştir. 2015’te yüzde 12,2 olan bu oran, dört yıl içerisinde artış göstermiştir ve nüfus projeksiyonlarına göre ileriki yıllarda daha da yükselmesi beklenmektedir (TÜİK, İşgücü İstatistikleri, 2019).

İşgücü durumundaki cinsiyet farklılıklarına bağlı olarak da, yaşlı yoksulluğu kadınlar arasında erkeklere kıyasla daha yüksek oranlarda görülmektedir. 2019 yılında yoksul yaşlı erkek nüfus oranı yüzde 12,1 iken, yoksul yaşlı kadın oranı yüzde 15,9 olarak belirtilmiştir. Ayrıca 2015 yılında daha yüksek oranda gözlemlenen yaşlı yoksulluğunun dört yıl içerisinde hem kadınlar hem de erkekler için azaldığı görülmektedir. Ancak yaşlı erkekler arasındaki yoksulluk oranı yüzde 17,8’ten yüzde 12,1’e düşerken, yaşlı kadınlar için düşüş daha küçük olmuş ve yoksulluk oranı yüzde 18,6’dan yüzde 15,9’a inmiştir (TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2015-2019).

EuroStat 2020 verilerine göre, 65 yaş üstü erkeklerin yüzde 28,7’si, kadınların ise yüzde 32,6’sı yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altındadır. Yine aynı verilere göre, Türkiye’de tek başına yaşayan 65 yaş üstü bireylerin yüzde 33’ü yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altındadır. Ancak bu oranın, tek başına yaşayan 65 yaş üstü kadınlar için ne kadar olduğu bilinmemektedir.

Türkiye’deki yaşlı nüfusun sağlık durumundaki cinsiyet eşitsizliklerine bakıldığında, en başta, obezite oranının yaşlı kadınlar arasında yaşlı erkeklere kıyasla daha yaygın olduğu göze çarpmaktadır. Her ne kadar 2010-2019 yılları arasında obezite hem yaşlı kadın hem de yaşlı erkekler arasında daha yaygın hale gelmiş olsa da, yaşlı kadınlar arasında gözlemlenen obezite artış puanı (5,7) yaşlı erkekler arasında gözlemlenen artış puanından (4,7) daha yüksektir (TÜİK, Türkiye Sağlık Araştırması, 2010-2019). 2019 yılı TÜİK verilerine göre, yaşlı kadınların yüzde 28’i yaşlı erkeklerin ise yüzde 14,5’i banyo yapma, duş almada zorluk yaşadıklarını belirtmiştir. Yaşlı kadınların yüzde 25,9’u da yatağa girme kalkma veya sandalyeye oturma kalkmada zorluk yaşadıklarını belirtirken, aynı zorlukları yaşayan yaşlı erkek oranı yüzde 14’te kalmıştır.

EYHGM’nin yıllık olarak yayınladığı bültenlerden incelenen verilere göre, 2021 yılı Ağustos ayı itibarıyla veri tabanında kayıtlı ve hayatta olan engellilerin arasındaki yaşlı kadın engelli sayısı 324 bin 401’dir. Bu sayı yaşlı erkek engelliler için 247 bin 888’dir. Bu sayılara “engelli sağlık kurulu raporu almak için hastanelere başvurmamış ve hizmet almak için temasa geçmemiş bireyler” (EYHGM, 2021) dâhil edilmemiştir.

2019 verilerinde ölen yaşlıların ölüm nedenlerinin cinsiyete göre dağılımını incelediğimizde, yaşlı kadın ve yaşlı erkeklerin başlıca ölüm nedeninin büyük oranla dolaşım sistemi hastalıkları olduğu ortaya çıkmaktadır (TÜİK, Ölüm ve Ölüm Nedeni İstatistikleri, 2019). Yaşlılıkta erkeklerin kadınlara kıyasla daha yüksek bir oranı için iyi huylu ve kötü huylu tümörlerin ölüm nedeni olduğu da göze çarpmaktadır. Alzheimer hastalığından ölen yaşlıların da daha yüksek oranının kadınlar olduğu 2010-2019 yılları arasında değişmeyen bir gerçek olarak kalmıştır. Yaşlılar arasında daha sık görülmeye başlayan bu hastalıktan ölümden gözlemlenen cinsiyet açığının yıllar içerisinde daha çok açıldığı da verilerden çıkarılabilecek bir başka olgudur.

Son olarak, Türkiye’deki yaşlı bireylerin internet kullanım oranlarında da cinsiyet eşitsizlikleri belirgindir. Her ne kadar 2015-2020 yılları arasında yaşlı nüfusun internet kullanımı yüzde

5,6’dan yüzde 27,1’e çıkmış olsa da, 2020 yılında yüzde 20,4 olan internet kullanan yaşlı kadın oranına kıyasla internet kullanan yaşlı erkek oranı yüzde 54,9’u bulmuştur (TÜİK, Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması, 2015-2020). Teknoloji ve internet kullanımına erişimdeki toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin yaşlılık evresinde daha görünür olması kuşakla alakalı bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar yaşamın diğer evrelerinde de bu kullanım oranlarında erkekler kadınlara göre daha yüksek olarak gözlemlense de, şu anda 65+ olan bireylerin kuşağındaki çocukluktan bu yana maruz kaldıkları, özellikle eğitim ve çalışma hayatındaki toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri günümüze kıyasla daha keskin olmuştur. Dolayısıyla, bu tür cinsiyete dayanan eşitsizliklerin ilerideki kuşaklarda daha düşük oranlarda karşımıza çıkacağını beklemekle birlikte, gelecek kuşaklarda da benzer toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin yaşanacağını tahmin etmek zor değildir.

Türkiye’de yaşlı bakımına dair 2021 yılı Ağustos ayında paylaşılan veriler incelendiğinde, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’na bağlı huzurevi sayısının 162 olduğu ve bu huzurevlerinde bakılan yaşlı sayısının da 13 bin 970 olduğu görülmektedir (EYHGM, 2021). Bakanlığa bağlı huzurevi sayısı 2002 ile 2020 yılları arasında 2,5 kat artmıştır (EYHGM, 2020). Bakanlığa bağlı huzurevleri haricinde, diğer kamu kuruluşlarına ait 21 huzurevinde 2 bin 399, 268 özel huzurevinde ise 10 bin 744 kişi bakım almaktadır. Bunların yanında, bakanlığa bağlı huzurevlerinin kapasitesine dâhil olan yaşlı yaşam evleri sayısı 25, yaşlı gündüz yaşam merkezi sayısı da 31’dir (EYHGM, 2021). Ancak tüm bu kurumlarda bakılan yaşlıların cinsiyetleri de dâhil olmak üzere demografik bilgilerine dair hiçbir veri paylaşılmamaktadır.

D. Türkiye’de Verisi Toplanması Önerilen Yaşlılık ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ile İlgili Göstergeler

Tablo 3: Yaşlılığa ilişkin önerilen erişilebilecek göstergeler

Konu	İlgili İnsan Hakkı/Hakları	Gösterge	Veri kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
Eğitim Hakkı	İzleme	Okuma Yazma Kurslarına Katılanların Cinsiyet ve Yaşa göre Dağılımı (SKA 4.6.1)	MEB, Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü	Nicel	Yılda 1
	Bağımsız (Özerk) Yaşam	Dışarıdan Lise Bitirenlerin (Açık Öğretim) Yaş ve Cinsiyete göre Dağılımı (SKA 4.3.1)	MEB, Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü	Nicel	Yılda 1
	Yaşlılığın Kendi Potansiyelini Gerçekleştirmesi	Yaşlı Kadınların Örgün ve Yaygın Eğitim-Öğretime Katılma Oranı (SKA 4.3.1)	MEB, Eğitim İstatistikleri	Nicel	Yılda 1
	Ayrımcılık Yasağı				
Sağlık Hakkı	İzleme	Başlıca Kronik, Bilişsel ve Ruhsal Hastalıkların Yaş ve Cinsiyete Göre Dağılımı	Sağlık Bakanlığı, Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü	Nicel	Yılda 1
	Yaşlılığın Kendi Potansiyelini Gerçekleştirmesi		TÜİK		
	Ayrımcılık Yasağı	Birinci Basamak Sağlık Kuruluşlarının Yaş, Cinsiyet ve Engelliliğe Göre Kullanım Oranları	Sağlık Bakanlığı, Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü	Nicel	Yılda 1
			TÜİK		
		Cinsiyet, Yaş ve Önemli Gruplara Göre Enfekte Olmamış Her 1000 Kişiye Düşen HIV Enfeksiyonuna Yeni Yakalananların Sayısı (SKA 3.3.1)	Sağlık Bakanlığı, Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü	Nicel	Yılda 1
	Bağımsız (Özerk) Yaşam		STK Raporları		
Ekonomik Durum	Çalışma Hakkı	Yaş Grupları ve Cinsiyete Göre Çalışanların Günlük Çalışma Süreleri	TÜİK, İşgücü İstatistikleri	Nicel	Yılda 1

	Yaşlılığın Kendi Potansiyelini Gerçekleştirmesi	Yaş Gruplarına Göre Cinsiyete Dayalı Emeklilik Maaşı Açığı	TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması	Nicel	Yılda 1
	Bağımsız (Özerk) Yaşam	Tek Başına Yaşayan 65+ Nüfusun Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma Riski Altında Olma Oranı	TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması	Nicel	Yılda 1
		İstihdama Kazandırma Programlarına Katılan Yaşlı Kadınların Sayısı	İŞKUR	Nicel	Ayda 1
	İzleme	Hasta Bakım İzninden Faydalanan Yaşlı Kadın Sayısı	Çalışma Bakanlığı	Nitel	Yılda 1
		Çalışma İl Müdürlüklerine Yapılan Şikâyet Başvurularının Cinsiyet ve Yaşa Göre Tasnifi Bilgisinin Varlığı	Çalışma Bakanlığı TİHEK	Nitel	Yılda 1
	İzleme	Yaşlılığın İnsan Onuruna Saygı İtibarı	Cinsiyete, Yaşa, İşteki Durumuna ve Kent Kır Ayrımına Göre Uluslararası Yoksulluk Sınırının* Altındaki Nüfusun Oranı (SKA 1.1.1)	TÜİK	Nitel
		Ulusal Tanımlara Göre Tüm Boyutlarıyla** Yoksulluk İçinde Yaşayan Tüm Yaşlardaki Erkek, Kadın ve Çocukların Oranı (SKA 1.2.2)	TÜİK	Nitel	Yılda 1
Ulaşım Hakkı	Bağımsız (Özerk) Yaşam	Toplu Taşıma Araçlarından Ücretsiz Faydalanan Yaşlı Nüfusun Cinsiyete Göre Dağılımı	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı Büyükşehir Belediyeleri	Nicel	3 ayda 1
	Yaşlılığın Kendi Potansiyelini Gerçekleştirmesi				
Bakım Hakkı	Bakım	Huzurevlerinde Bakım Alan Kişilerin Yaş, Engellilik ve Cinsiyete Göre Dağılımı	ASHB, EYHGM	Nicel	Yılda 1
		Gündüz Bakım Merkezlerinde Bakım Alan Kişilerin Yaş, Engellilik ve Cinsiyete Göre Dağılımı	ASHB, EYHGM	Nicel	Yılda 1
		Evde Bakım Hizmeti Alan Kişilerin Yaş, Engellilik ve Cinsiyete Göre Dağılımı	ASHB, EYHGM	Nicel	Yılda 1

Şiddet-istismar	Yaşlıların İnsan Onuruna Saygı İtibar İzleme	Sığınma Evlerinde Kalan Kadınların Yaş Gruplarına Göre Dağılımı	ASHB, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü	Nicel	Yılda 1
------------------------	---	---	---------------------------------------	-------	---------

* Uluslararası Yoksulluk Sınırı, Dünya Bankası tarafından belirlenen mutlak yoksulluk sınırıdır. Bu sınır 2015-21 yılları arası için 1.90 \$ olarak hesaplanmıştır.

** Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları kapsamında yoksulluk, Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi kullanılarak hesaplanmaktadır. Yoksulluğu tüm boyutlarıyla ölçmeyi hedefleyen bu endekste, yoksulluğun ekonomik çıktıların yanında eğitim, sağlık ve hayat standartları alt başlıklardaki göstergeler de ele alınmaktadır. Böylece yoksulluğun ekonomik, sosyal, politik ve yasal boyutlarının hepsinin göz önünde tutulması amaçlanmaktadır. Bu endeks, Türkiye için veri eksikliğinden dolayı hesaplanamamaktadır. Daha fazla bilgi için: https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/human_development/2020-Multidimensional-Poverty-Index-MPI.html

Tablo 4: Yaşlılığa ilişkin önerilen araştırma gerektiren göstergeler

Konu	İlgili İnsan Hakkı/Hakları	Gösterge	Veri Kaynağı	Veri Toplama Yöntemi	Veri Toplama Sıklığı
Eğitim Hakkı	İzleme	3. Yaş Üniversitelerine Devam Edenlerin Yaş, Engellilik ve Cinsiyete Göre Dağılımı	MEB, Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü	Nicel	Yılda 1
	Bağımsız (Özerk) Yaşam	Hayat Boyu Öğrenme Programlarına Katılanların Yaş, Engellilik ve Cinsiyete Göre Dağılımı	MEB, Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü	Nicel	Yılda 1
	Yaşlıların Kendi Potansiyelini Gerçekleştirmesi	Yaşlı Kadınların Örgün ve Yaygın Eğitim-Öğretime Katılması Önündeki Engeller	MEB	Nitel	Araştırmanın Gerektirdiği Sıklıkta
	Ayrımcılık Yasağı	Yaşlı Kadınların Hayat Boyu Öğrenme Programlarına Erişimi ve Yaşadıkları Zorluklar	MEB	Nitel	Araştırmanın Gerektirdiği Sıklıkta
Sağlık Hakkı	İzleme	Yaşlı Kadınların Sağlık Hizmetlerine Erişememesinin ve/veya Onlardan Yararlanamamasının Nedenleri	Sağlık Bakanlığı, Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü STK Raporları	Nitel	Yılda 1

	Yaşlının Kendi Potansiyelini Gerçekleştirmesi	Sağlık Bakanlığının Kadın ve Üreme Sağlığı Bilgilendirici Eğitimlerinden Faydalananların Yaşa Göre Dağılımı	Sağlık Bakanlığı, Kadın ve Üreme Sağlığı Daire Başkanlığı	Nicel-Nitel	Araştırmanın Gerektirdiği Sıklıkta
	Ayrımcılık Yasağı	Geriatri Birimlerindeki Personelin Yaşamın İlerleyen Evrelerinde Kadın ve Üreme Sağlığına dair Aldığı Eğitimlerin Sayısı ve Niteliği	Sağlık Bakanlığı, Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü	Nicel-Nitel	Araştırmanın Gerektirdiği Sıklıkta
	Bağımsız (Özerk) Yaşam	Sağlık Personelinin Yaşçılık ve Yaş Ayrımcılığına Dair Aldıkları Eğitimlerinin Varlığı ve Niteliği	Sağlık Bakanlığı, Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü	Nicel-Nitel	Araştırmanın Gerektirdiği Sıklıkta
		Yaşlıların Kadın ve Trans Cinsel ve Üreme Sağlığı Kurum ve Hizmetlerine Erişim Zorlukları	STK Raporları	Nitel	Araştırmanın Gerektirdiği Sıklıkta
		Ruh Sağlığına Dair Bilgilendirme Hizmetlerine Yaşlı Kadınların Erişimi ve Yaşadığı Zorluklar	Sağlık Bakanlığı, Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü	Nicel-Nitel	Araştırmanın Gerektirdiği Sıklıkta
Ekonomik Durum	Çalışma Hakkı	Yaşlı ve Engelli Kadınlara Yönelik Meslek Edindirme ve Eğitim Programlarının Sayısı (CEDAW M.3 & 11)	Çalışma Bakanlığı	Nitel	Yılda 1
	Yaşlının Kendi Potansiyelini Gerçekleştirmesi	Emekliliğe Ayrılanların Cinsiyet ve Yaşa Göre Dağılımı	Çalışma Bakanlığı	Nicel	Yılda 1
	Bağımsız (Özerk) Yaşam	Cinsiyete ve Yaşa Göre Emekliliğe Ayrılma Sebepleri	Çalışma Bakanlığı	Nitel	Araştırmanın Gerektirdiği Sıklıkta
	İzleme	Yaşlı Kadınların İstihdama Erişimde Karşılaştıkları Sorunlar	Adalet Bakanlığı TİHEK	Nitel	Araştırmanın Gerektirdiği Sıklıkta
		Cinsiyet, Yaş ve Engelliğe Göre, Toplu Taşıma Araçlarına Kolay	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı	Nicel	3 ayda 1

		Erişimi Olan Nüfusun Oranı (SKA 11.2.1)	Büyükşehir Belediyeleri		
Şiddet-istismar	Yaşlının İnsan Onuruna Saygı İtibar İzleme	Yaşa ve Olayın Oluş Yeri Göre, Son 12 Ay İçinde Partneri Dışındaki Biri Tarafından Cinsel Şiddete Maruz Kalan 65 Yaş Üstü Kadınların Oranı (SKA 5.2.2)	ASHB, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü	Nicel	Araştırmanın Gerektirdiği Sıklıkta
		Cinsiyet, Yaş, Engellilik Durumu ve Olay Yeri Göre, Son 12 Ay İçinde Fiziksel ya da Cinsel Taciz Mağduru Kişilerin Oranı (SKA 11.7.2)	ASHB, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü	Nicel	Araştırmanın Gerektirdiği Sıklıkta

V. Kavramlar ve Teknik Terimler Listesi

Araçsal Günlük Yaşam Aktiviteleri: Araçsal günlük yaşam aktiviteleri arasında yiyecek hazırlama; telefon kullanma; para yönetimi, taksit, fatura ödeme; yürüme mesafesinin dışına ulaşabilme, otobüse binme; evle ilgili tamiratlar; alışveriş yapabilme; ev işleri; doktora gitme, ilaç alma aktiviteleri yer almaktadır.

Biyolojik Yaş: Zamana bağlı olarak bireyin anatomi ve fizyolojisindeki değişiklikler ile nitelendirilen yaşına biyolojik yaş denir.

Biyolojik Yaşlanma: Kalıtıma, sağlık ve çalışma şartlarına göre bedende meydana gelen fizikî değişikliklerdir.

Doğumda Yaşam Beklentisi: Bu ölçüt, doğumda bir insanın ortalama ne kadar yaşayabileceğini belirtmek için kullanılır ve bu değer ölüm anındaki yaşa eşittir.

Evde Bakım: Gerek teşhis ve tedavi sonrası bakım sürecinde, gerek kronik bir hastalığın takibinde, gerekse herhangi bir sağlık problemi olmaksızın koruyucu sağlık ve tetkik hizmetlerinin verilmesi süreçlerinde, ihtiyaç sahiplerine kendi ortamlarında sağlık bakımı hizmetlerinin verilmesidir.

Gündüzlü Bakım: Yaşamını evde ailesi, akrabaları veya yalnız sürdüren sağlıklı yaşlılar ile demans, Alzheimer ve benzeri hastalığı olan yaşlıların yaşam ortamlarını iyileştirmek, boş zamanlarını değerlendirmek, sosyal, psikolojik ve sağlık ihtiyaçlarının karşılanmasında yardımcı olmak, rehberlik ve mesleki danışmanlık yapmak, kendi imkânları ile karşılamakta güçlük çektikleri konular ile günlük yaşam faaliyetlerinde destek hizmetleri vermek, ilgilerine göre faaliyet grupları kurarak sosyal faaliyetler düzenlemek suretiyle sosyal ilişkilerini zenginleştirmek, aktivitelerini artırmak ve gerekli olduğu zamanlarda aileleri ile dayanışma ve paylaşma sağlanarak yaşlının yaşam kalitesini artırmak amacıyla sunulan hizmetleri ifade eder.

Günlük Yaşam Aktiviteleri: Günlük yaşam aktivitelerinin arasında hareket, boşaltım, yıkanma, giyinme, tuvalet ihtiyacı ve beslenme aktiviteleri yer almaktadır. Yaşlı bireylerin bu aktiviteleri gerçekleştirme becerileri bağımsız, kısmen bağımlı ve bağımlı olarak nitelendirilir.

Kronolojik Yaş: Doğumla birlikte başlayan ve takvimde geçen zaman ile ölçülen yaşa kronolojik yaş denir.

Nüfus Yaşlanması: Bir nüfusun yaş yapısının değişerek, o nüfustaki çocukların ve gençlerin payının azalması ve yaşlı insanların (60 veya 65 yaş üstü) payının göreceli olarak artmasıdır.

Palyatif Bakım: Mevcut hastalıkları nedeni ile tam olarak iyileşemeyen veya yaşam sonunda desteğe ihtiyacı olan hastalara yardım etmeyi amaçlayan bir bakım türüdür, aynı zamanda tıp alanıdır.

Ortanca Yaş: Yeni doğan bebekten en yaşlıya kadar nüfusu oluşturan kişilerin yaşları küçükten büyüğe doğru sıralandığında ortada kalan kişinin yaşıdır.

Uzun Süreli Bakım: Yardıma ve bakıma ihtiyacı olan ileri yaştaki bireylerin zamana yayılarak devam eden, evde ya da profesyonel bir mekânda gerçekleşecek bakımudur.

Yaşçılık/Yaşa Dayalı Ayrımcılık (Ageism): Her ne kadar genç insanlara yönelik ayrımcılığı kapsasa da, yaşçılık daha çok ‘yaşlı’lara yaşlı oldukları için yöneltilen ayrımcılığı nitelemek için kullanılır (Çayır, 2012).

Yaşlı Bağımlılık Oranı: 15-64 yaş aralığındaki yetişkin nüfustaki her 100 kişi için 65+ nüfus grubundaki insan sayısına yaşlı bağımlılık oranı denir.

Yerinde Yaşlanma: Kurum bakımı yerine, yaşlı bireyin “kendi evinde ve toplumda güvenli, bağımsız ve rahat biçimde yaşamını sürdürebilme yeteneğini artırması”na yerinde yaşlanma denmektedir (Kalınkara vd., 2016).

Kaynakça

Uluslararası Sözleşmeler

BM. (1948). İnsan Hakları Evrensel Beyannameşi.

<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/612> Erişim tarihi: 24.11.2021

AK. (1953). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi. <http://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/666>

Erişim tarihi: 24.11.2021

AK. (1961). Avrupa Sosyal Şartı. <http://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/613> Erişim tarihi:

24.11.2021

BM. (1981). Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi (CEDAW).

<http://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/684> Erişim tarihi: 24.11.2021

AK. (1992). Avrupa Kentsel Şartı. <http://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/625> Erişim

tarihi: 24.11.2021

AK. (1996). Avrupa Sosyal Şartı. <http://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/617> Erişim tarihi:

24.11.2021

BM. (2006). Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme.

<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/627> Erişim tarihi: 24.11.2021

AK. (2011). Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye

Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1169> Erişim

tarihi: 24.11.2021

Diğer Uluslararası Belgeler

UÇÖ. (1967). Malullük, Yaşlılık ve Ölüm Yardımlarına İlişkin Sözleşme.

https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_INSTRUMENT_ID:312273 Erişim tarihi: 24.11.2021

BM. (1982) Viyana Birinci Dünya Yaşlanma Asamblesi ve Uluslararası Yaşlanma Eylem

Planı. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1957>

BM. (1991). Yaşlı Bireylere İlişkin BM İlkeleri.

<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1958>

AK. (1992). Avrupa Kentsel Şartı. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/625>

BM. (1994). Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı (UNKK/ICPD) ve Eylem Planı.

<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/742>

BM. (1995). Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu.

<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/733> Erişim tarihi: 24.11.2021

- BM. (1999). CEDAW Komitesi 24 Sayılı Tavsiye Kararı.
<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/722> Erişim tarihi: 24.11.2021
- BM. (2000). Binyıl Kalkınma Hedefleri. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/214>
Erişim tarihi: 24.11.2021
- BM. (2002). Madrid İkinci Dünya Yaşlanma Asamblesi ve Uluslararası Yaşlanma Eylem Planı. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1960>
- BM. (2006). Yogyakarta İlkeleri. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/735>
- BM. (2010). CEDAW Komitesi 27 Sayılı Tavsiye Kararı.
<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/722> Erişim tarihi: 24.11.2021
- AK. (2014). Yaşlı Bireylerin İnsan Haklarının Teşviki Tavsiye Kararı.
<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1962>
- BM. (2015). Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları.
<http://www.ceidizleme.org/ekutuphanedetay/40/149> Erişim tarihi: 24.11.2021
- DSÖ. (2016). Avrupa’da Kadın Sağlığının İyileştirilmesine Yönelik Strateji Eylem Planı.
<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/72> Erişim tarihi: 24.11.2021
- BM. (2017). Yogyakarta İlkeleri +10. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/745>
- DSÖ. (2017). Yaşlanma ve Sağlık Üzerine Küresel Strateji ve Eylem Planı.
https://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/WHA69/A69_R3-en.pdf?ua=1
- BM. (2017). CEDAW Komitesi 35 Sayılı Tavsiye Kararı.
<http://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/683> Erişim tarihi: 24.11.2021
- BM. (2017). CEDAW Komitesi 36 Sayılı Tavsiye Kararı.
<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1036>
- AK. (2018). Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisi (2018-2023).
<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1075>
- BM-DSÖ. (2020). Sağlıklı Yaşlanmanın On Yılı Planı (2021-2030).
<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1963>
- BM-AEK. (2020). Yaşlı Toplumlarda Cinsiyet Eşitliği Politika Özeti.
https://unece.org/fileadmin/DAM/pau/age/Policy_briefs/ECE_WG-1_34.pdf Erişim tarihi:
24.11.2021
- BM. (2021). Dijital Çağda Yaşlanma Politika Özeti.
https://unece.org/sites/default/files/2021-07/PB26-ECE-WG.1-38_0.pdf Erişim tarihi:
24.11.2021

Kanunlar

Resmi Gazete, (1949). 5434 Sayılı Emekli Sandığı Kanunu.
<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1965>

Resmi Gazete, (1976). 2022 Sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun.
<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1966>

Resmi Gazete, (1982). Türkiye Cumhuriyeti Anayasası.
<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/126>

Resmi Gazete, (1983). 2828 Sayılı Sosyal Hizmet Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu.
<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1967>

Resmi Gazete, (1983). 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu.
<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1967>

Resmi Gazete, (2001). 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu.
<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1544>

Resmi Gazete, (2004). 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu.
<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1543>

Resmi Gazete, (2004). 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu.
<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1968>

Resmi Gazete, (2004). 5275 Sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun.
<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1969>

Resmi Gazete, (2005). 5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu.
<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/287>

Resmi Gazete, (2006). 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu.
<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1970>

Resmi Gazete, (2008). 5809 Sayılı Elektronik Haberleşme Kanunu.
<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1971>

Resmi Gazete. (2009). 5840 Sayılı Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Kanunu.
<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1542>

Resmi Gazete, (2011). 6112 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1972>

Resmi Gazete, (2012). 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine dair Kanun. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1541>

Resmi Gazete. (2012). 6328 Sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu.
<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/274>

Resmi Gazete, (2013). 6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun.
<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1973>

Resmi Gazete, (2016). 6701 Sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu.
<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/127>

Yönetmelikler/Tüzükler

Resmi Gazete, (2007). Bakıma Muhtaç Engellilerin Tespiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik.
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/10/20071023-10.htm> Erişim tarihi: 24.11.2021

Resmi Gazete, (2008). Özel Huzurevleri ile Huzurevi Yaşlı Bakım Merkezleri Yönetmeliği.
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=12317&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5> Erişim tarihi: 24.11.2021

Resmi Gazete, (2008). Yaşlı Hizmet Merkezlerinde Sunulacak Gündüzlü Bakım ile Evde Bakım Hizmetleri Hakkında Yönetmelik.
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/08/20080807-5.htm> Erişim tarihi: 24.11.2021

Resmi Gazete, (2012). Halk Kütüphaneleri Yönetmeliği.
<https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=15780&mevzuatTur=KurumVeKuruluyonetmeliği&mevzuatTertip=5> Erişim tarihi: 24.11.2021

Resmi Gazete, (2013). Sosyal Hizmet Merkezleri Yönetmeliği.
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/02/20130209-3.htm> Erişim tarihi: 24.11.2021

Resmi Gazete, (2014). Ücretsiz veya İndirimli Seyahat Kartları Yönetmeliği.
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/03/20140304-3.htm> Erişim tarihi: 24.11.2021

Resmi Gazete, (2015). Sosyal Hizmet Kuruluşlarında Bakımı Sağlanan Engelli ve Yaşlı Bireylere Harçlık Ödenmesine İlişkin Yönetmelik.
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/01/20150131-9.htm> Erişim tarihi: 24.11.2021

Resmi Gazete, (2015). Sağlık Bakanlığı ve Bağlı Kuruluşları Tarafından Evde Sağlık Hizmetlerinin Sunulmasına Dair Yönetmelik.
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/02/20150227-14.htm> Erişim tarihi: 24.11.2021

Resmi Gazete, (2018). Hayat Boyu Öğrenme Kurumları Yönetmeliği.
<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1974>

Resmi Gazete, (2019). Demiryolu ile Seyahat Eden Yolcuların Haklarına dair Yönetmelik.
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/03/20190308-6.htm> Erişim tarihi: 24.11.2021

Diğer (Genelgeler)

Resmi Gazete, (2011). Sosyal Hizmetler Alanında Bazı Düzenlemeler Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/4.5.633.pdf> Erişim tarihi: 24.11.2021

Eylem Planları, Stratejik Planlar ve Diğer Planlar

İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (2021). Yerel Eşitlik Eylem Planı (2021-2024).
<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1377>

T.C. Başbakanlık, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, (2008). Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı (2008-2013). <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/110>

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü (EYHGM), (2011). Bakım Hizmetleri Stratejisi ve Eylem Planı (2011-2013).
<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1975>

T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (AÇŞHB), (2012). Türkiye’de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1976>

T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı. (2012). Kırsal Alanda Kadının Güçlendirilmesi Ulusal Eylem Planı (2012-2016). <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/248>

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, (2014). Hayat Boyu Öğrenme Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2014-2018). <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1977>

T.C. Sağlık Bakanlığı, (2015). Sağlıklı Yaşlanma Eylem Planı (2015-2020).
<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1978>

T.C. Başbakanlık, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, (2017). Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2018-2023). <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/887>

T.C. Cumhurbaşkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, (2019). Strateji ve Bütçe Başkanlığı Stratejik Planı (2019-2023). <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1059>

T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (AÇŞHB), (2019). AÇŞHB Stratejik Planı (2019-2023). <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1043> Erişim tarihi: 24.11.2021

T.C. Adalet Bakanlığı, (2019). Adalet Bakanlığı Stratejik Planı (2019-2023).
<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1656> Erişim tarihi: 24.11.2021

T.C. Sağlık Bakanlığı, (2019). Sağlık Bakanlığı Stratejik Plan (2019-2023).
<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1078>

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, (2019). MEB Stratejik Planı (2019-2023).
<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1041> Erişim tarihi: 24.11.2021

T.C. Adalet Bakanlığı, (2021). İnsan Hakları Eylem Planı.
<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1333> Erişim tarihi: 24.11.2021

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, (2021). Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele IV. Ulusal Eylem Planı (2021-2025).
<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1793> Erişim tarihi: 24.11.2021

Kalkınma Planları

T.C. Kalkınma Bakanlığı, (2013). 10. Kalkınma Planı (2014-2018).

<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/114> Erişim tarihi: 24.11.2021

T.C. Kalkınma Bakanlığı, (2014). 10. Kalkınma Planı Yaşlanma Özel İhtisas Komisyonu Raporu. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1979>

T.C. Cumhurbaşkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, (2018). 11. Kalkınma Planı (2019-2023). <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/831> Erişim tarihi: 24.11.2021

T.C. Kalkınma Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, (2018). 11. Kalkınma Planı Yaşlanma Özel İhtisas Komisyonu Raporu. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1980>

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, (2019). TİHEK Stratejik Planı (2019-2023). <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1053> Erişim tarihi: 24.11.2021

T.C. Sosyal Güvenlik Kurumu, (2019). SGK Stratejik Planı (2019-2023). <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1045>

Diğer Kaynaklar

AgePlatform Europe. (2021). Gender-based violence: Do not forget the older women! <https://www.age-platform.eu/policy-work/news/gender-based-violence-do-not-forget-older-women>

17 Mayıs Derneği. (2021) Yaşlı LGBTİ+'ların Hakları ve Sorunları ile Dünyadan Örnekler Çalışma ve Araştırma Raporu. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1858> Erişim Tarihi: 28.11.2021

Arun, Ö. (2021). COVID-19 Gündeminde Yaşlılara Yönelik Hak İhlalleri Ve Ayrımcı Uygulamalar. Senex Yaşlanma Derneği Yayınları. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1981>

Arun, Ö., ve Arun, B. K. (2011). Türkiye'de Yaşlı Kadının En Büyük Sorunu: Dulluk. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 10(4). <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/223368>

BM (1982). Report of the World Assembly on Aging. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1957>

Çayır, K. (2012). Yaşlılık/yaşa dayalı ayrımcılık. *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, 163-174.

Dural, B., ve Con, G. (2011). Türkiye'de Sosyal Devlet Ve Yaşlı Hakları Üzerine Bir İnceleme.

DSÖ (1998). Dünya Sağlık Raporu 21. Yüzyılda Yaşam - Herkes için Bir Vizyon, Cenevre, DSÖ.

ENGKAD (2021). Covid-19 Pandemi Sürecinde Engelli Kadınların İnsan Hakları İzleme Raporu. Engelli Kadın Derneği. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1456> Erişim Tarihi: 29.11.2021

EYHGM. (2021). 2020 Yılı Yaşlı Nüfus İstatistik Bülteni.
<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1982>

EYHGM. (2021). Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni Ağustos 2021.
<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1983>

Günay, A., Karadağ, G., Saygılıgil, F. & Ayla, F. (2014). Türkiye'de Kadın Sağlığı Politikaları Forumu. Mavi Kalem (Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği).
<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/466> Erişim Tarihi: 29.11.2021

Hudson, R. (2004). Advocacy and Policy Success in Aging. *Generations*, 28(1), 17-24.
Kalinkara, V., Arpacı, F., Denizli, Ç., & Ankara, B. (2016). Yerinde Yaşlanma. *VII. Ulusal Yaşlılık Kongresi*, 23-25 Mayıs 2013 Karabük (s.54-60).

Kocabıyık, S. (2018). Yaşlılığın görünmeyen kesimi: LGBT yaşlılar.
<https://kaosgl.org/gokkusagi-forumu-kose-yazisi/yaslilikin-gorunmeyen-kesimi-lgbt-yasli-lar> Erişim Tarihi: 24.11.2021

Koçakgöl, M. (2019). Cedaw'ın "Yaşlı Kadınların Kendilerinin ve İnsan Haklarının Korunmasına İlişkin 27 Sayılı Genel Tavsiyesi" nde Kırılabilirlik Kavramı. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 2019 (143), 385-406. <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/Dergi/Dergi143/6/>

Lear, J. (2021). Human Rights of Older Women.
<https://www.ohchr.org/Documents/Issues/OlderPersons/OlderWomen/submissions-others/Judy%20Lear-submission-older%20women.pdf> Erişim Tarihi: 29.11.2021

Mégret, F. (2011). The Human Rights of Older Persons: A Growing Challenge. *Human Rights Law Review*, 11(1), 37-66.

Morgan Jr, R. E., ve David, S. (2002). Human Rights: A New Language for Aging Advocacy. *The Gerontologist*, 42(4), 436-442.

Öz, Y. (2020). Yaşlı LGBTİ+lar: Dünyada ve Türkiye'deki Durum. 17 Mayıs Derneği.
<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1070> Erişim tarihi: 24.11.2021

Sarıipek, D. B. (2017a). "Hak Temelli" Sosyal Politikadan "Hayırseverlik Temelli" Sosyal Politikaya Geçişte Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü. *İnsan ve İnsan*, 4(11), 81-99.

Sarıipek, D. B. (2017b). "İhtiyaç" Kavramı Ekseninde Sosyal Koruma: Temel İhtiyaçlar Yaklaşımı. *İnsan ve İnsan*, 4(12), 43-65.

Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği (TOHAD) (2015). Mevzuattan Uygulamaya Engelli Hakları İzleme Raporu (2014). Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği.
<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/471> Erişim Tarihi: 29.11.2021

TÜİK, İstatistiklerle Yaşlılar (2020). <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1871>

UN DESA (2019). World Population Ageing: 2019 Highlights.
<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1985>

UN DESA (2020). World Population Ageing: 2020 Highlights.
<https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/1986>

UN Women (2015). Ageing has a female face. <https://www.unwomen.org/en/digital-library/multimedia/2015/10/infographic-progress-ageing-has-a-female-face> Erişim tarihi: 24.11.2021

WHO (2021). Global Report on Ageism. <https://www.who.int/teams/social-determinants-of-health/demographic-change-and-healthy-ageing/combating-ageism/global-report-on-ageism>

e-kütüphane

Raporda yer alan kaynaklara ve bu alandaki diğer raporlara erişmek için

Raporda yer alan gösterge ve endeks verilerine erişmek için

veri portalı

eğitim portalı

Rapora ait eğitim videosuna ve diğer CEİD eğitim videolarına erişmek için

Raporun yazarı olan uzmanlara ve diğer uzmanlarımıza erişmek için

uzman havuzu